



Cecilie Thue

Frierferd, bryllup og kroning

Det norske kongehusets ekteskap i et europeisk lys, 1185-1312

Masteroppgave i historie - femårig lektorutdanning

Veileder: Randi Bjørshol Wærdahl

Trondheim, mai 2017

Cecilie Thue

Frierferd, bryllup og kroning

Det norske kongehusets ekteskap i et europeisk lys,
1185-1312

Masteroppgave i historie - femårig lektorutdanning
Veileder: Randi Bjørshol Wærdahl
Trondheim, mai 2017

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for historiske studier

Forord

Etter fem år på lektorutdanning i historie, som til tider har føltes uoverkommelig, kommer slutten og innleveringen av denne oppgaven nesten litt brått på. Prosessen med å skrive oppgaven har lært meg mye, og jeg er takknemlig for at jeg har fått anledning til å ta et dypdykk i de mangfoldige elementene og detaljene som finnes ved høymiddelalderske kongelige ekteskap. Studietiden har vært fylt av store oppturer, og noen nedturer, men jeg verdsetter all erfaring det har gitt. Ikke minst er jeg takknemlig for hvordan studiet har latt meg utvikle meg faglig, og oppmuntret til engasjement og hardt arbeid. Dette har kommet godt med, når den følelsesmessige berg-og-dalbanen det er å skrive master til tider har tatt overhånd.

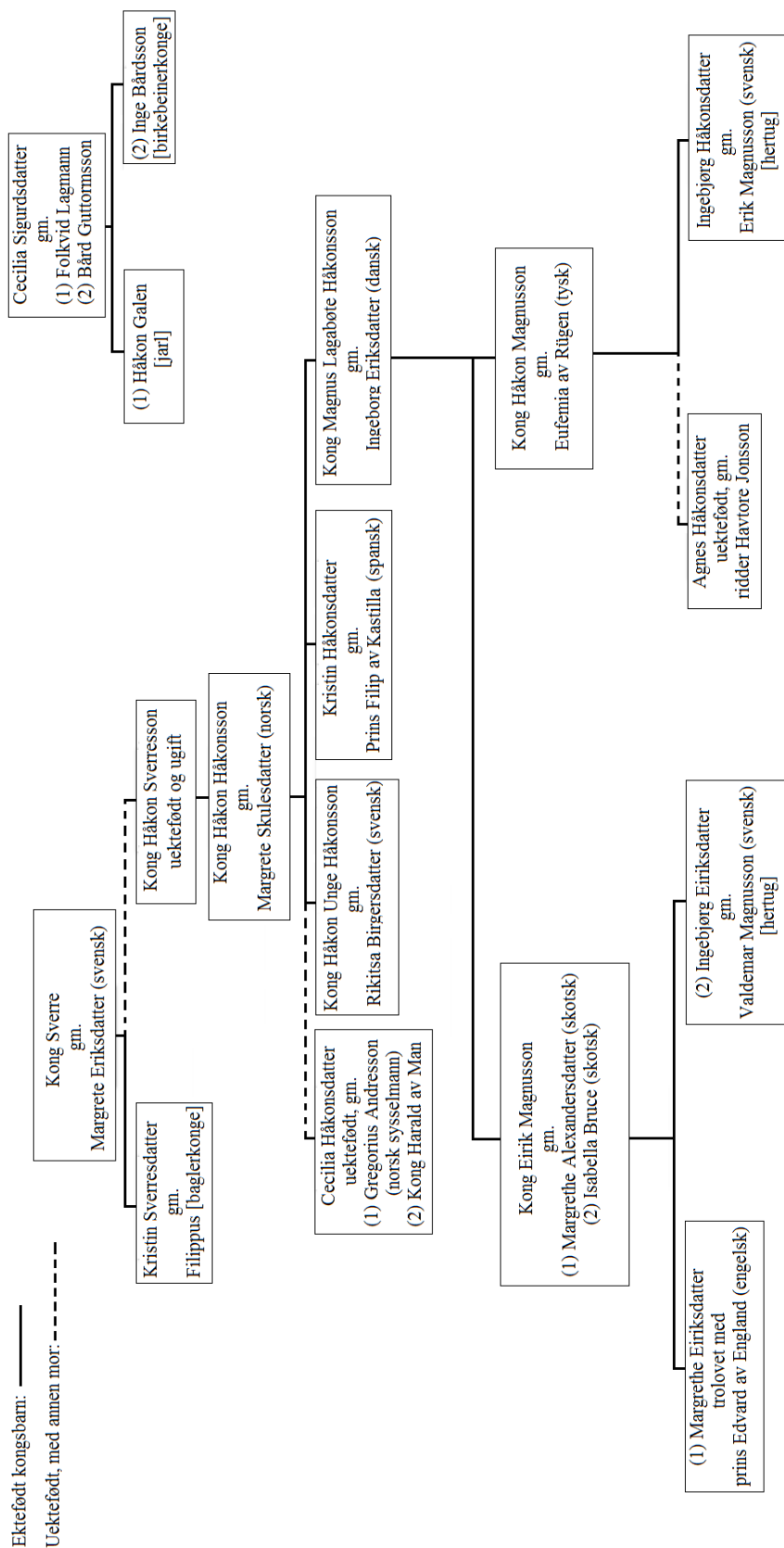
Det er mange som fortjener en takk for å ha hjulpet og bidratt til denne masteroppgaven. Først og fremst fortjener veilederen min, Randi Bjørshol Wærdahl, en stor takk. Hennes tette oppfølging, grundige tilbakemeldinger, oppmuntrende ord og gode faglige diskusjoner har virkelig hjulpet når jeg selv har vært forvirret over oppgavens retning. Videre ønsker jeg å rette en takk til min trofaste korrekturleser og personlige støttekontakt, mamma, som alltid har vært kun en mail eller telefonsamtale unna. Takk til Kari som tok seg tid til en siste gjennomlesning. Jeg vil i tillegg takke pappa og resten av familien på Kongsberg, som har stilt opp så utallige mange ganger i løpet av studietiden: dere er uvurderlige alle sammen. Takk til det fantastiske klasse miljøet ved lektorutdanning i historie 2012 som jeg er så heldig å ha vært en del av. Dette har vært et uvurderlig støtteapparat i fem år. Line, Trine, Frida og Marit, takk for at dere alltid er der. Det selvutnevnte «fitness crew» fortjener også en takk ved å ha gjort tiden utenfor lesesalen og på trening langt mer lystbetont.

Sist, men ikke minst: Tusen takk Kenneth. Takk for at du med den største selvfølgelighet har tatt deg rollen som kokk, hushjelp og omsorgsperson det siste året. Dette hadde ikke vært mulig uten deg.

Cecilie Thue

Trondheim 15.05.2017

Kongelige ekteskap, 1185-1312



Forkortelser

BaglS	Saga om baglere og birkebeiner
HHS	Håkon Håkonssons saga
DD	Diplomatarium Danicum
DN	Diplomatarium Norvegicum
EK	Erikskrøniken
KS	Kongespeilet
LK	Lanercost-krøniken
RN	Regesta Norvegica
SvS	Sverres saga

Innholdsfortegnelse

1. Innledning	1
1.1 Tema	1
1.2 Historiografi.....	1
1.2.1 Internasjonal ekteskapsforskning	2
1.2.2 Norsk og nordisk forskning på kongelige ekteskap	3
1.3 Problemstilling og avgrensning	6
1.4 Kilder og kildekritiske utfordringer.....	7
2. En vesteuropeisk ekteskapsmodell	9
2.1 Verdslig og kirkelig ekteskapsmodell	9
2.2 Medgift og morgengave.....	10
2.3 Ekteskapsinngåelser i vesteuropeiske kongehus	11
2.3.1 Forhandlingsprosesser i England, Frankrike og Kastilla.....	11
2.3.2 Skotske forhandlinger	14
2.3.3 Ekteskapstraktatens innhold	15
2.3.4 Mal for kongelige ekteskapsforhandlinger i Vest-Europa	16
2.4 Fantes det en vesteuropeisk mal for kongelige bryllupsfeiringer?	17
2.4.1 Bryllupsfeiringer i vesteuropeiske kongehus	18
2.4.2 En mal for kongelige bryllupsfeiringer	20
2.5 Dronningkroning	20
2.5.1 Dronningkroninger i England og Frankrike	21
2.5.2 Mal for dronningkroninger	22
2.6 En mal for ekteskapsprosessene i vesteuropeiske kongehus	23
3. Ekteskapsforhandlinger og -avtaler i det norske kongehus	25
3.1 Ekteskapsforhandlinger i perioden 1185-1225	25
3.1.1 Sverre Sigurdsson og Margrete Eriksdatter	26
3.1.2 Ekteskapsforhandlinger i kong Sverres krets	26
3.1.3 Ekteskapsforhandlinger mellom baglere og birkebeinere	28
3.1.4 Håkon Håkonsson og Margrete Skulesdatter	31
3.1.5 Medgift og morgengave i forhandlingene	31
3.1.6 Fantes det en særnorsk mal for ekteskapsforhandlinger?.....	32
3.2 Økt tilnærming til en vesteuropeisk forhandlingsmal, 1240-1261	34
3.2.1 Forhandlingene om ekteskapene til Cecilia Håkonsdatter	34

3.2.2 Håkon Unge og Rikitsa Birgersdatter	35
3.2.3 Kristin Håkonsdatter	36
3.2.4 Magnus Håkonsson og Ingeborg Eriksdatter	40
3.2.5 Det norske kongehuset inn et europeisk ekteskapsmarked	42
3.3 En europeisk forhandlingspraksis, 1280-1312	43
3.3.1 Eirik Magnusson og Skottland	43
3.3.2 Håkon Magnusson og Eufemia	51
3.3.3 Ingebjørg Håkonsdatter og Ingebjørg Eriksdatter	53
3.3.4 En vesteuropeisk forhandlingspraksis ved det norske kongehuset	55
3.4 En vesteuropeisk vending etter 1225?	56
4. Bryllupsfeiringer og kroning ved det norske kongehus.....	57
4.1 Bryllupsfeiringene i perioden 1185-1225	58
4.1.1 Kong Sverres tid.....	58
4.1.2 Kong Håkon og dronning Margrete	59
4.2 Håkon Håkonssons pomp og prakt, 1240-1312.....	60
4.2.1 Kongsdøtrenes bryllupsfeiringer	61
4.2.2 Kongssønnes bryllupsfeiringer	63
4.2.3 Kong Eirik og de skotske brudene	65
4.2.4 Hertug Håkon og Eufemia av Rügen	66
4.2.5 Dobbeltbryllup – norske kongsdøtre og svenske hertuger	66
4.2.6 En tilnærming til de vesteuropeiske kongelige feiringene?	68
4.3 Dronningkroninger i Norge og Norden	69
4.3.1 En norsk kroningstradisjon av dronninger?.....	70
4.4 Fulgte norsk bryllupsfeiring og kroning en vesteuropeisk mal?	72
5. Det norske kongehusets ekteskap i et europeisk lys.....	73
Bibliografi	I
Kilder	I
Oppslagsverk	I
Litteratur	II

1. Innledning

1.1 Tema

I perioden 1160-1260 begynte utviklingen av en tydeligere «statsadministrasjon» i Norge, hvor kongen i større grad ble hevet over alle andre i riket. Dette var med på å heve statusen til de kongelige sønnene og døtrene, og det ble normalt at kongens døtre ble giftet bort utenlands. Dette gjaldt vel og merke de ektefødte døtrene, de uekte hadde i denne utviklingen fått en svakere arverett enn tidligere, og ble gjerne giftet bort til landets eget aristokrati.¹ Fra midten av 1200-tallet begynte de norske kongene å se utover de skandinaviske grensene etter dronningemner, og det norske kongehuset etablerte ekteskapsbånd med blant annet Skottland, Kastilla og det tyske riket.²

Tiårene etter 1240 var preget av tettere og tydeligere kommunikasjon mellom det norske kongehuset og vesteuropeiske kongehus, og det skal ha skjedd en økende implementering av høvisk kultur fra kontinentet.³ Gjennom økt kommunikasjon med de vesteuropeiske kongehusene, og interesse for særlig fransk litteratur, ble det norske hoffet under kong Håkon Håkonsson påvirket av den vesteuropeiske hoffkulturen. Denne innflytelsen påvirket også hvordan ekteskapsprosessene utviklet seg over tid, ved at høvisk oppførsel var nært knyttet opp til praksisen for forhandlinger, bryllupsfeiringer og kroning.

I denne oppgaven vil jeg analysere det norske kongehusets ekteskapsprosesser i perioden 1185-1312, for å se hvordan det skilte seg fra andre vesteuropeiske kongehus. Ved å undersøke det norske kongehusets forhandlingspraksis, bryllupsfeiringer og dronningkroninger i et europeisk lys, vil jeg vise at de norske kongelige ekteskapsprosessene fulgte en europeisk mal og praksis. Ved å sette dette sammen med implementeringen av den vesteuropeiske hoffkulturen vil jeg se hvordan det norske kongehusets ekteskapspraksis belyser et spørsmål om en europeisk tilnærming, når gjelder skikker, seremonier og feiringer.

1.2 Historiografi

Bakgrunnen for valg av tema er de siste tiårenes økende interesse for dronninger i middelalderen. Eksisterende forskning på området er preget av et mål om å undersøke det

¹ Sverre Bagge: «Kvinner i politikken i middelalderen» i Ingvild Øye (red.) *Middelalderkvinner: liv og virke*. Onsdagskvelder i Bryggens Museum IV, Bergen 1989: 27 (heretter Bagge 1989).

² Narve Bjørge: «800-1536. Makt – og avmakt» i Narve Bjørge, Øystein Rian & Alf Kaartvedt (red.) *Selvstendighet og union. Fra middelalderen til 1905* (Norsk utenrikspolitikks historie. Bind 1), Oslo 1995: 49.

³ Bjørge 1995: 49.

politiske kraftfeltet ekteskapene oppsto i, og ikke på detaljene ved ekteskapsprosessen i seg selv. Dette skyldes blant annet at det er begrenset med kilder som gir et innblikk i dronningenes liv i høymiddelalderen, da interessen for slik forskning er relativt ny.⁴ Utviklingen av kvinne- og kjønns historie har derimot åpnet for et større perspektiv og flere innfallsvinkler på middelalderhistorien. Forskningsutviklingen har skapt et en økende interesse for de mest kjente europeiske dronningene, noe som har resultert i en økende mengde case-studier og biografier. Gjennom slik forskning har historikere tatt et dypdykk i europeiske dronningers liv og det er dermed kommet frem langt flere detaljer om den vesteuropeiske ekteskapsprosessen i middelalderen, hvor det er disse detaljene som blir viktige i min analyse av ekteskapsprosessene ved det norske kongehuset.

1.2.1 Internasjonal ekteskapsforskning

Internasjonalt har kongelige ekteskap vært gjenstand for undersøkelser som en del av forskning på kjønn. I *England and Europe in the Reign of Henry III* hevder den britiske historikeren Margaret Howell at det kan skilles mellom to ulike metoder innenfor kjønnsstilmærkingen.⁵ Den ene metoden representeres gjennom arbeidet til Georges Duby i *Love and Marriage in the Middle Ages*, fra 1994. Han mente at kvinnene som befant seg i den sosiale eliten ble behandlet som objekter, og i ekteskap var de et dynastisk verktøy som var underlagt sterk seksuell utnyttelse og mottok lite personlig respekt.⁶ Duby legger vekt på at ekteskap og kjærlighet ikke er en feminin eller kvinnelig oppfinnelse, men tvert imot: det er mennenes spill.⁷ Han baserer dette på at det var menn som hadde kontrollen over ekteskapet, og som bestemte hvem datteren skulle giftes bort til.⁸

Den andre metoden er teoretisk-basert arbeid gjort av historikere som forsker på kjønn og dronningutøvelse. Sentrale historikere her er John Carmi Parsons og Anne J. Duggan. Duggan påpeker hvordan tidligere forskning er preget av subjektiv forskning, og understreker problemet med å tolke kilder ved å vektlegge kvinnelige stereotyper. Duggan mener at dronninger var mer enn mødre, at deres rolle kunne være langt mer kompleks enn det Duby skal ha det til.⁹ I antologien *Medieval Queenship* (red. John Carmi Parsons) skriver Parsons

⁴ Theresa Earenfight: *Queenship in Medieval Europe*, Basingstoke 2013: 2.

⁵ Margaret Howell: «Royal Women of England and France in the Mid-Thirteenth Century: A Gendered Perspective» i Björn K.U Weiler & Ifor W. Rowlands (red.) *England and Europe in the Reign of Henry III (1216-1272)*, Aldershot 2002: 165. (heretter Howell 2002)

⁶ Howell 2002: 164-65.

⁷ Georges Duby: *Love and Marriage in the Middle Ages*, Cambridge 1994: 33.

⁸ Duby 1994: 60.

⁹ Anne J. Duggan: «Introduction» i Anne J. Duggan (red.) *Queens and Queenship in Medieval Europe*, Woodbridge 1995: xv-xxii.

innledningsvis om hvordan kongelige ekteskap ofte blir diskutert i forbindelse med å støtte oppunder kongens diplomatiske interesser, som han understreker kan hindre historikere i å se dronningens rolle og betydning.¹⁰ I denne antologien får vi et innblikk i kvinnene som var involvert i ekteskapsforhandlingene, enten ved at de ble giftet bort eller at de tok på seg en aktiv rolle i forhandlingene på vegne av sønn eller datter.

Et viktig bidrag til forskningen på kongelige ekteskap er dronningbiografier. Gjennom bøkene *Eleanor of Castile* (John Carmi Parsons), *Eleanor of Provence* (Margaret Howell), og *Blanche of Castile* (Lindy Grant) har de kongelige ekteskapsprosessene og elementene som var viktige i en slik prosess, kommet frem i lyset.¹¹ Biografiene har større fokus på forhandlingene, hvilken rolle bruden hadde, hvem som var delaktige og har gjerne detaljerte beskrivelser av bryllupsfeiringer og kroning. Forskningen på dronninger gir innblikk i en generell mal for ekteskapspraksis i Vest-Europa. Den vil jeg presentere i detalj i kapittel 2.

Nært knyttet til slike ekteskapsprosesser var den middelalderske høviske kulturen og ridderidealet, og det blir derfor sentralt å trekke inn denne utviklingen ved det norske kongehuset, når jeg skal undersøke implementeringen av vesteuropeiske skikker. Av internasjonal forskning skal jeg i denne oppgaven basere meg på undersøkelsene av Joachim Bumke, i *Courtly Culture: Literature and Society in the High Middle Ages*. I boken har han tatt for seg det høymiddelalderske kongelige hoffet, og sett på blant annet protokoll og etikette ved feiringer, hvor den høviske fremferden utfoldet og utviklet seg.¹² Bumke gir i sine undersøkelser en skisse for hvordan kongelige bryllups- og kroningsfeiringer foregikk. Siden dette er nært knyttet til den overnevnte vesteuropeiske ekteskapspraksisen, vil jeg presentere også denne i detalj i kapittel 2.

1.2.2 Norsk og nordisk forskning på kongelige ekteskap

I norsk historieforskning er de kongelige ekteskapsprosessene lite utforsket, og det som er gjort er nært koblet opp mot innen- og utenrikspolitikk.¹³ Hos meg vil de politiske prosessene bak ekteskapene være viktig som bakteppe og jeg vil nå presentere de rådende oppfatningene om bakgrunnen for ekteskapene i perioden 1185-1312.

¹⁰ John Carmi Parsons: «Introduction: Family, Sex, and Power: The Rhythms of Medieval Queenship» i John C. Parsons (red.) *Medieval Queenship*, New York 1998: 1. (heretter Parsons 1998a).

¹¹ Dette kan gå på klær, mat, underholdning og tildeling av gaver til de høytstående gjestene. Beskrivelsene er med på å fremheve kongehusets posisjon og gir en inngang til å sammenligne slike elementer ved de ulike kongehusene.

¹² Joachim Bumke: *Courtly Culture: Literature and Society in the High Middle Ages*, New York 2000.

¹³ Norsk forskning er med andre ord preget av det Parsons har problematisert: et politisk perspektiv som kan hindre norske historikere i å se dronningens rolle og betydning.

Steinar Imsen har skrevet et oversiktsverk over norske dronninger (*Våre dronninger: fra Ragnhild Eriksdatter til Sonja*, 1991).¹⁴ Imsen hevder at de norske kongelige ekteskapene inngått før 1185 var med på å danne et interessant geografisk og slektsmessig nettverk, som sørget for å forankre det norske rikskongedømmet i et større nordisk fellesskap.¹⁵ I *Norsk utenrikspolitikkens historie* tar Narve Bjørgo for seg middelalderen, og ser på ekteskapene som blir inngått i lys av kongehusets rådende innen- og utenrikspolitiske interesser.¹⁶ Knut Helle har også gjennom sine undersøkelser i *Konge og gode menn i norsk riksstyring ca. 1150-1319* kartlagt mye av grunnlaget for hvorfor ekteskapsforhandlingene ble satt i gang. Helle har skrevet ned en kronologisk oversikt over de kjente større politiske møtene i perioden 1150-1319.¹⁷ I denne oversikten får vi også innblikk i møter som relateres til bryllup og kroning, og gjennom den strukturelle inndeling får man innblikk i sted/tid, hvem som var til stede, møtets funksjon og i enkelte tilfeller prosedyre. Når det gjelder nyere forskning representeres dette blant annet av Rune Frøhaug. Gjennom Frøhaugs undersøkelser av det norske kongehusets ekteskapsavtaler med Skottland på slutten av 1200-tallet, får man detaljene om ekteskapene til kong Eirik Magnusson.¹⁸

Det Imsen, Bjørgo, Helle og Frøhaug alle er enige om er at ekteskapene ble inngått av politiske årsaker. Den norske utenrikspolitikken la føringer for hvor de norske kongene fant aktuelle kandidater til ekteskap, og hvor de mente det var hensiktsmessig å sende egne døtre. Selv om det har skjedd en utvikling innen forskningen på norske middelalderdronninger etter 1990, er det fortsatt et forskningsfelt hvor perspektivet ligger på de politiske prosessene. Dette inkluderer også det som er relevant for min undersøkelse: ekteskap. I den forbindelse må jeg vende meg mot case-studier og biografier skrevet om de norske dronningene i denne perioden.

I boken *Eufemia: Oslos middelalderdronning* (red. Bjørn Bandlien) er det flere bidrag til forskning på dronning Eufemia (blant annet fra Henriette Mikkelsen Hoel, Per Holck og Steinar Imsen), men også på hennes svigerinne, dronning Isabella Bruce (Randi Bjørshol Wærdahl).¹⁹ Henriette Mikkelsen Hoel skrev sin masteroppgave om dronning Eufemia (*Eufemia - fyrstedatteren fra Rügen: En undersøkelse av dronning Eufemias politiske og*

¹⁴ Imsen har også skrevet om senmiddelalderens skandinaviske dronningutøvelse: «Late Medieval Queenship» i Anne. J. Duggan (red.) *Queens and Queenship in Medieval Europe*, Woodbridge 1995, men dette havner utenfor min avgrensning.

¹⁵ Steinar Imsen: *Våre dronninger: fra Ragnhild Eriksdatter til Sonja*, Oslo 1991: 13-14, 18-19.

¹⁶ Bjørgo 1995: 17-132.

¹⁷ Knut Helle: *Konge og gode menn i norsk riksstyring ca. 1150-1319*, Bergen 1972: 111-184.

¹⁸ Rune Frøhaug: *Brikker i spill: en studie av bakgrunnen for norsk-skotske ekteskapsavtaler 1280-1293*, Trondheim 2015.

¹⁹ Randi Bjørshol Wærdahl har også skrevet om Isabella Bruce i «A well-adjusted immigrant: Isabella Bruce, queen dowager of Norway, 1299-1358» i Elizabeth Ewan et al. (red.) *Gender and Mobility in Scotland and Abroad*, under publisering 2017.

kulturelle rolle, 2012).²⁰ Slike undersøkelser er som i den internasjonale forskningen med på å bringe nye elementer av ekteskapene frem i lyset, utover det politiske bakteppet som har vært rådende hos norske historikere.

Det er skrevet generelt om ekteskap i middelalderen i blant annet antologiene *Ægteskab i Norden fra Saxo til i dag* (red. Melby, Pylkkänen og Rosenbeck) og i *Family, Marriage and Property Decolution in the Middle Ages* (red. Lars Ivar Hansen). Sigrun Høgetveit Berg har i sin masteroppgave *Kristenrettspraksis i norsk seinmellomalder* skrevet om ekteskap i forbindelse med de store kristenrettssakene som handler om kirkens bud og lære.²¹ I *Ægteskab i Norden fra Saxo til i dag* har Agnes Arnórsdóttir og Thyra Nors undersøkt om det fantes en egen nordisk ekteskapsmodell, til forskjell fra det europeiske, i høymiddelalderen.²² I samme antologi har Nanna Damsholt undersøkt ekteskap i dansk middelalder, hvor hun setter dansk ekteskapsdiskurs rundt 1200 opp mot den europeiske tradisjonen.²³

Arnórsdóttir og Nors gjør sin undersøkelse med mye av det samme målet som jeg har for min, men der jeg ønsker å få tak på detaljene og de konkrete elementene ved forhandlinger og gjennomføring, har de tatt utgangspunkt i å se kildene i lys av den felleseuropeiske kirkelige reformbevegelsen, og ikke kongelige ekteskap spesielt. Det er deres undersøkelse som blir viktigst for meg i min videre undersøkelse, da den favner Norden og Norge (og ikke Danmark spesielt).

På samme måte som i den internasjonale forskningen, må jeg knytte ekteskapene til den norske kongelige hoffkulturen. Fra den norske forskningen på dette emnet vil jeg se på undersøkelsene av David Brégaint i doktorgradsavhandlingen *Vox regis. Royal Communication in Hight Medieval Norway*, og av Jon Martin Svenskerud i masteroppgaven *Fra løver til lam? Høviskhet og voldsbruk i hirden – ideal og praksis 1177 – ca. 1270*. Brégaint har i sine undersøkelser tatt for seg utviklingen av den kongelige kommunikasjonen i høymiddelalderen. Han kommer frem til at norske konger fremmet egne politiske ambisjoner, gjennom banketter og feiringer knyttet til religiøse seremonier. Slike seremonier kapitaliserte kongens prestisje og autoritet ovenfor andre konger.²⁴ Svenskerud har undersøkt i hvilken grad hirdmennene ble mer

²⁰ Se også Per Holck: *Fyrst Wizlaw og hans datter Eufemia i Oslo*, St. Hallvard 1975; *Litt mer om Eufemia, Witzlavs datter*, Forum Medievale 1982.

²¹ Sigrun Høgetveit Berg: *Kristenrettspraksis i norsk seinmellomalder*, Tromsø 2004.

²² Agnes Arnórsdóttir & Thyra Nors: «Ægteskab i Norden og det europeiske perspektiv – overvejelser om især danske og islandske normer for ægteskab i 12.-14. århundrede» i Kari Melby, Anu Pylkkänen & Bente Rosenbeck (red.) *Ægteskab i Norden fra Saxo til i dag*, København 1999: 27-54. (heretter Arnórsdóttir & Nors 1999). Denne undersøkelsen tar for seg middelalderens ekteskap på et generelt nivå, men viser også hvordan det var gjeldende de kongelige.

²³ Nanna Damsholt: «Ægteskab i dansk middelalder» i Kari Melby, Anu Pylkkänen & Bente Rosenbeck (red.) *Ægteskab i Norden fra Saxo til i dag*, København 1999: 55-69

²⁴ David Brégaint: *Vox regis. Royal Communication in Hight Medieval Norway*, Trondheim 2014: 346.

høviske i løpet av 1200-tallet. Han hevder at den nye høviske fremferden viste seg tydelig hos den norske hirden fra 1250, men at den nye høviske kulturen ikke umiddelbart erstattet det eldre norske krigeridealet.²⁵

1.3 Problemstilling og avgrensning

Hensikten med denne oppgaven er ikke å se på det politiske bakteppet for ekteskapene. Jeg skal undersøke utviklingen av ekteskapsprosessen ved det norske kongehuset, knyttet opp mot utviklingen av den norske hoffkulturen, ved å undersøke elementene og detaljene i ekteskapspraksisen. Den overordnede problemstillingen for undersøkelsen er: Fant det sted en tilnærming til en vesteuropeisk ekteskapsmal i det norske kongehuset, i perioden 1185-1312? Hva sier dette i så fall om implementeringen av den vesteuropeiske hoffkulturen i høymiddelalderens Norge? For å svare på dette ser jeg på flere underproblemstillinger. Fulgte ekteskapsforhandlingene den samme malen? Foregikk bryllupsfeiringen på samme måte som ved vesteuropeiske kongehus? Hvordan foregikk de norske dronningkroningene, fulgte det en vesteuropeisk mal?

Den periodiske avgrensningen er valgt på bakgrunn av et ønske om å utforske om Håkon Håkonssons æra representerte et skille i utviklingen til kongelige ekteskap når det kom til innhold og form. Ved å velge ut 1185-1312 som periodisk avgrensning vil jeg holde meg til Sverreætten. Jeg vil starte med kong Sverres ekteskap med Margrete Eriksdatter, for så å avslutte med dobbeltbryllupet til Ingebjørg Håkonsdatter og Ingebjørg Eiriks datter, med de svenske hertugene Erik og Valdemar Magnusson. På den måten vil jeg få med meg hvordan ekteskap ble forhandlet frem og arrangert i det norske kongehuset før Håkon Håkonsson, og om hans etterfølgere videreførte de nye tradisjonene som kom med Håkon Håkonssons implementering av nye europeiske skikker og tradisjoner.

I den hensikt å sammenligne prosessene vil det være vanskelig å se på det norske kongehusets ekteskapsforhandlinger isolert. I kapittel 2 skal jeg derfor redegjøre for hvordan ekteskapsforhandlinger og gjennomføring av bryllup ble gjort i andre vesteuropeiske kongehus. Jeg velger å avgrense til ekteskapsprosesser i England, Frankrike, Kastilla og Skottland. Gjennom skissering av en mal for forhandlinger, utformingen og detaljene ved ekteskapsavtalene, og gjennomføringen av bryllup og kroning vil jeg etablere paralleller til det norske kongehuset, som jeg tar for meg i kapittel 3 og 4.

²⁵ Jon Martin Svenskerud: *Fra løver til lam? Høviskhet og voldsbruk i hirden – ideal og praksis 1177 – ca. 1270*, Trondheim 2016: 54-55.

Min undersøkelsesperiode er fra en periode på over hundre år, og på grunn av dette er oppgaven delt inn tematisk, deretter kronologisk. Kapittel 3 tar for seg ekteskapsforhandlingene og betingelsene ved ekteskapsavtalene. I kapittel 4 undersøker jeg bryllupsfeiring og kroning. På denne måten vil jeg få kartlagt utviklingen av ekteskapsprosessen over tid og tydeliggjort endringer i innhold og form. Bakgrunnen for den tematiske inndelingen ligger i oppgavens hensikt: at jeg ønsker å se om det skjer en tilnærming til vesteuropeiske skikker på 1200-tallet. Min hypotese er at ekteskapsprosessen ved det norske kongehuset utviklet seg fra å følge en norsk eller nordisk mal, til å følge den europeiske malen man kan se i de vesteuropeiske kongedømmene på 1200-tallet.

1.4 Kilder og kildekritiske utfordringer

I min undersøkelse av ekteskapsprosessene har jeg analysert skriftlige kilder og satt disse i sammenheng med resultater fra internasjonal forskning på temaet. Jeg benytter meg av kongesagaer, diplommateriale og krøniker. Omfanget av kildematerialet er relativt magert, men ved å knytte dets informasjon opp mot resultatene i den europeiske forskningen vil jeg ha muligheter til å trekke konklusjoner med større sikkerhet. Ved å plukke ut detaljene jeg finner i kildene om ekteskapsprosessene vil jeg kunne danne et bilde av hvilke områder det norske kongehuset skiller seg fra andre europeiske kongehus. Denne metoden åpner for nye innfallsvinkler og tolkninger. Det finnes imidlertid flere hensyn ved bruk av sagaer, diplommateriale og krønikere som kilder.

Hovedkildene i denne undersøkelsen er samtidssegmentet av kongesagaene: *Sverres saga*, *Sagaen om baglere og birkebeinere* og *Håkon Håkonssons saga*.²⁶ Det som kjennetegner samtids sagaer er at de er skrevet tett opp til hendelsene de beskriver, og er ofte et bestillingsverk fra hovedpersonen selv. Dette er en viktig bemerkning, siden det kan være med på å farge fremstillingene av personer og beskrivelser av hendelser. Det er allikevel også den nærheten til hendelsene som gjør det til gode kilder for mitt tema, da flere aktuelle personer som bevitnet ekteskapene var i live da beskrivelsene ble nedskrevet.²⁷ *Sverres saga* og *Sagaen om baglere og birkebeinere* dekker i min undersøkelse perioden fra kong Sverres ekteskap med Margrete

²⁶ SvS (oversatt av Halvdan Koht) i Finn Hodnebo & Hallvard Mageroy (red.) *Noregs Kongesoger*. Jubileumsutgave bind 3, Oslo 1979. (heretter SvS 1979); BaglS (oversatt av Gunnar Pedersen) i Finn Hodnebo & Hallvard Mageroy (red.) *Noregs Kongesoger*. Jubileumsutgave bind 3, Oslo 1979. (heretter BaglS 1979); Sturla Tordsson: HHS (oversatt av Kr. Audne) i Finn Hodnebo & Hallvard Mageroy (red.) i *Norges Kongesoger*. Jubileumsutgave bind 4, Oslo 1979. (heretter HHS 1979).

²⁷ For en grundigere gjennomgang av de muntlige kildene til forfatteren av HHS, Sturla Tordsson, se Randi Bjørshol Wærdahl: «Gautr Jónsson of Mel: Craftsman of Battle and Chief Oral Source of Hákonar saga» i Jón Viðar Sigurðsson & Sverrir Jakobsson (red.) *Sturla Þórðarson: Skald, Chieftain and Lawman*, Brill 2017: 107-19.

Eriksdatter i 1185, frem til 1217 da kong Håkon ble tatt til konge. *Håkon Håkonssons saga* dekker perioden fra 1217 opp til 1264. Parallelt med *Håkon Håkonssons saga* blir også diplomaterialet gjeldende. Dette er fordi det med kong Håkon skjedde en økende kommunikasjon med kongehus ute i Europa, som England, Frankrike, Skottland og Kastilla.

På 1300-tallet har relevant kildemateriale gått over i diplommateriale (i både *Diplomatarium Norvegicum* og *Diplomatarium Danicum*). Dette kildematerialet gir innblikk i både innhold og form på forhandlinger, ekteskapsavtaler og detaljerte beskrivelser av medgift og morgengave. Innblikk i korrespondanse mellom det norske kongehuset og andre europeiske kongehus gir et bilde av hvordan fremgangsmåten og ikke minst prosessen ved inngåelse av ekteskap på tvers av landegrensene endret seg over tid.

En annen relevant kildetype er krønikene. Jeg har benyttet meg av *Erikskrøniken* og *Lanercost-krøniken*.²⁸ Problemet med krøniker er at det er en ordnet kronologi av hendelsene som blir beskrevet, og er nedskrevet lenge etter at hendelsene de omtaler har skjedd. Krønikere er skrevet med et bevisst formål – de skal virke belærende, moraliserende og legitimerende ovenfor leseren.²⁹ I de fleste tilfeller ville det derfor vært hensiktsmessig å ikke benytte seg av slike fortellinger som kilder, men særlig *Erikskrøniken* gir et unikt innblikk i den nordiske høviske kulturen, og kan hjelpe meg med å trekke linjer til den norske hoffkulturen som utviklet seg på samme tid. Ved bruk av krøniker må man være bevisst på at fremstillingen av personer og beskrivelser er subjektive, og kan være preget av favoriseringer av personer som et ledd i å fremheve kongehus eller aristokrati.

For å se spesifikt på den norske hoffkulturen må jeg rette meg til *Kongespeilet*, som ble skrevet rundt 1250. *Kongespeilet* tar for seg den høviske kulturen som utviklet seg på 1200-tallet, og gjennom samtalen mellom far og sønn som preger dette verket, får vi tydelig innblikk i hva det vil si at menn hadde høviskhet, og hva som var krevd av menn ved kongens hoff angående klær, holdninger og oppførsel ovenfor konge og samfunnet ellers.³⁰

Kombinasjonen av dette kildematerialet gir et godt utgangspunkt for oppgavens analysedel. Informasjonen hentet ut av kildene danner grunnlaget for å kunne sammenligne ekteskapsprosessene ved det norske hoffet med kongehus ute i Europa.

²⁸ *The Chronicle of Duke Erik. A verse epic from medieval Sweden* (oversatt av Erik Carlquist & Peter C. Hogg), Lund 2012 (heretter EK 2012); *The Chronicle of Lanercost 1272-1346* (oversatt av Sir Herbert Maxwell), Cribyn 2001 (heretter LK 2001).

²⁹ Knut Kjeldstadli: *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*. 2. utg. 6. opplag, Oslo 2010: 55-56.

³⁰ *Kongespeilet*, oversatt av Anton Wilhelm Brøgger, De norske bokklubbene 2000 (heretter KS 2000).

2. En vesteuropeisk ekteskapsmodell

For å kunne si noe om utviklingen i forhandlingene til det norske kongehuset, er jeg først nødt til å se på hvilket mønster, tradisjon og form de europeiske ekteskapsforhandlingene fulgte. Jeg har i den videre redegjørelsen valgt å rette fokuset mot England, Frankrike, Kastilla og Skottland, og redegjør for ekteskapsmalen hos disse vesteuropeiske kongehusene. Målet med dette kapittelet er, gjennom å ta utgangspunkt i kongelige giftermål som ble gjort i disse kongerikene på 1200-tallet, å skissere en ekteskapsmal for å diskutere om det norske kongehuset opererte ut ifra samme mal i sine ekteskap.

Før jeg går inn på de konkrete eksemplene skal jeg presentere to ekteskapsmodeller, den verdslige og den kirkelige, og redegjøre for hvilken rolle medgift og morgengave hadde i en slik ekteskapsprosess. Dette var elementer som skapte rammen og betingelsene for ekteskapsprosessene og for forhandlingene og den endelige ekteskapsavtalen. Betingelsene i ekteskapsavtalen la føringer for når bryllupet skulle finne sted og om bruden skulle bli kronet, dersom hun giftet seg med en konge.

2.1 Verdslig og kirkelig ekteskapsmodell

Fra slutten av 1100-tallet var det to ekteskapsmodeller som gjorde seg gjeldene i de europeiske kongehusene: den verdslige og den kirkelige. Forskjellen mellom dem var i hovedsak hva som konstituerte et gyldig ekteskap. Uavhengig av modell kom initiativet til ekteskap fra mannens (kongens) side: enten gjennom eget oppmøte og fremlegg av friermål, eller gjennom sendebud. Friermålet ble så lagt frem for de som hadde ansvaret for den aktuelle jentas ekteskap, det være seg foreldre eller fastsatte formyndere. Dersom jentas familie eller formyndere aksepterte friermålet ble det fastsatt en dato for festermålet, hvor de økonomiske betingelsene i form av medgift og/eller morgengaver ble avtalt i nærvær av vitnene til festermålet.³¹

I andre halvdel av 1100-tallet ble det utstedt en ny ekteskapslovgivning av kirken, som bidro til at ekteskap som institusjon til en viss grad undergikk omstruktureringer og ble omdefinert. Fra å være et verdslig familieanliggende og en økonomisk kontrakt, som utgjorde den verdslige ekteskapsmodellen, ble ekteskapet et sakrament.³² Gjennom en slik endring ble det gamle ekteskapssystemet satt under press. Nye restriksjoner og begrensinger på ekteskap

³¹ Birgit Sawyer: *Kvinner og familj i det forn- og medeltida skandinavien*, Skara 1992: 45.

³² Ingvild Øye: «Kvinner, kjønn og samfunn. Fra vikingtid til reformasjon» i Ida Blom & Sølvi Sogner (red.) *Med kjønnspektiv på norsk historie: fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. 2. utg. 2. opplag Oslo 2006: 73. (heretter Øye 2006).

mellom to som var i slekt nærmere enn femte ledd kunne potensielt gjøre det vanskeligere for konger å finne egnede dronningemner.³³

Personlig samtykke, både hos mann og kvinne, ble med kirkens modell et kriterium for gyldig ekteskap. Det betydde allikevel ikke at en bruds protest kunne oppløse ekteskapet. Annullering skjedde kun dersom kvinnen flyktet umiddelbart etter bryllupet, og innrømmet å ha gått med på ekteskapet på grunn av frykt og tvang.³⁴ Det var også fastsatt en alder for samtykke, 12 år for jenter og 14 for gutter.³⁵ Samtidig var det ikke slik at kriteriet om samtykke for et gyldig ekteskap gjorde at foreldre eller formyndere mistet retten til å gifte bort sine døtre, kvinnene var fremdeles underlagt sine slektingers autoritet.³⁶

Det var disse to modellene som la føringer for forhandlingsprosessen. Hva de ulike kongehusene mente konstituerte en gyldig avtale endret seg etter behov.³⁷ Praksisen varierte etter hvor mye kongehusene implementerte den kirkelige ekteskapsmodellen. Ut ifra den verdslige ville et gyldig festermål utgjøre forskjellen på om ekteskapet kunne betraktes som legitimt eller ikke, mens etter den kirkelige modellen hvilte ekteskapets legitimitet i hovedsak på partenes samtykke.

2.2 Medgift og morgengave

Parallelt med implementeringen av samtykke som betingelse for et gyldig ekteskap ble det økonomiske elementet mindre betydningsfullt.³⁸ Dette betydde ikke at økonomiske transaksjoner i forbindelse med ekteskapsinngåelser ble borte, men det var ikke lenger en avgjørende betingelse for ekteskapets gyldighet, ifølge den kirkelige ekteskapsmodellen.

Det var en forventning om at husholdene til de to involverte skulle stille med bidrag for å sikre etableringen og opprettholdelsen av det nygifte parets hushold.³⁹ Dette gjenspeilet seg også i kongelige ekteskapsinngåelser, gjennom medgift og morgengave. Medgiften var den verdien som bruden tok med seg inn i ekteskapet, enten i form av penger eller eiendommer.⁴⁰ Denne må sees i sammenheng med arveretten: det døtre kunne forvente å arve etter sin far ble

³³ Før 1215 var begrensningen satt til slektskap ved 7. ledd, men ble i 1215 redusert til 5. ledd, se Øye 2006: 74.

³⁴ Arnórsdóttir & Nors 1999: 31.

³⁵ Christopher Brooke: *The Medieval Idea of Marriage*, Oxford 1989: 137-38. Utover dette skulle heller ikke noe ekteskap bli avtalt før partnerne var sju år, og deretter kun de partnerne som frivillig bekreftet sin modenhet.

³⁶ Arnórsdóttir & Nors 1999: 38. Gjaldt også for kommende brudgommen, dersom han var umyndig.

³⁷ Danmark fulgte raskt etter de store monarkiene i Europa (1170), hvor de og formelt aksepterte det kristne ekteskap på høysete nivå i samfunnet, mens i Norge skjedde det ikke før hundre år senere. Dette vil dermed påvirke i hvor stor grad de ulike kongehusene etterfulgte reglene i den kristne ekteskapsmodellen, se Arnórsdóttir & Nors 1999: 40

³⁸ Arnórsdóttir & Nors 1999: 41.

³⁹ Sawyer 1992: 96.

⁴⁰ Øye 2006: 65.

satt til side som medgift, og ble i økende grad konvertert til kontantutbetalinger.⁴¹ Morgengaven var det brudgommen ga til sin kommende brud. Den besto oftest av eiendommer, gods eller penger som sikret dronningens status og hennes økonomisk underhold livet ut.⁴² I de fleste kongedømmer var det slik at dronningen kunne administrere egen eiendom gjennom denne morgengaven.

Det økonomiske bakteppet, sammen med den verdslige og kirkelige ekteskapsmodellen, var med på å legge føringer for malen til ekteskapsinngåelsene i Vest-Europas kongehus. Videre i kapittelet vil jeg benytte meg av denne for å komme frem til ekteskapspraksisen som var rådende i de vesteuropeiske kongedømmene.

2.3 Ekteskapsinngåelser i vesteuropeiske kongehus

Jeg vil begynne denne redegjørelsen om den vesteuropeiske ekteskapspraksisen med å se på forhandlingene gjort i England, Kastilla og Frankrike på 1200-tallet. Fra disse områdene skal jeg trekke frem følgende ekteskap: kong Henrik III av England og Eleanor av Provence; Edvard I av England og Eleanor av Kastilla; og Louis IX og Margaret av Provence. Til sist vil jeg se på Skottland, og hvordan kongelige ekteskapsforhandlinger på 1200-tallet tilnærmet seg den europeiske malen. Mot denne bakgrunnen vil jeg skissere en forhandlingsprosess som danner den videre rammen for sammenligning med prosessen i det norske kongehuset.

2.3.1 Forhandlingsprosesser i England, Frankrike og Kastilla

I England hadde kongene siden midten av 800-tallet brukt ekteskap til å styrke egen status.⁴³ En konge som valgte en dronning fra eget rike opphøyet ikke bare henne, men også hennes familie og slekt, som kunne skape allianser til (eller ubalanse i) rikets aristokrati.⁴⁴ Det var med andre ord viktig at kongene så utenfor egne landegrenser på jakt etter dronninger for å opprettholde indre fred og forsoning, og det var også en måte å unngå slektskap mellom brud og brudgom.⁴⁵ På denne tiden var England ikke bare nært knyttet til Frankrike gjennom et nettverk av arv- og alliansebånd, men også til hertugdømmet Aquitaine og kongedømmet

⁴¹ Earenfight 2013: 85.

⁴² Earenfight 2013: 18.; Sawyer 1992: 96.

⁴³ Jessica Nelson: «Scottish Queenship in the Thirteenth Century» i *Thirteenth Century England XI*, Proceeding of the Gregynog Conference, 2005. Boydell and Brewer 2007: 65. (heretter Nelson 2007). Dette var også normen i andre kongedømmer, men ifølge Nelson var England det landet som var tidligst ute.

⁴⁴ Parsons 1998a: 4.

⁴⁵ I praksis viser det seg derimot at dette ikke var et problem, da kongelige ekteskap innenfor de forbudte gradene fikk pavelig dispensasjon.

Kastilla.⁴⁶ Fra slutten av 1100-tallet og opp mot 1300-tallet fulgte de engelske kongene en ekteskapspolitikk som var formet av den sørvestlige arven. De valgte koner fra, og giftet bort døtre til, familier nær Aquitanias grenser.⁴⁷

Gjennom dette sørvestlige nettverksbåndet oppsto det flere ekteskapsforhandlinger. Da kong Henrik III av England skulle finne seg dronning, sendte han frierferder til både Østerrike (datteren av Leopold av Østerrike) og til Bretagne (datter av grev Peter av Dreux).⁴⁸ Videre var det forhandlinger om et ekteskap med Joan av Ponthieu, og til sist om Eleanor av Provence (datteren av grev Raymond-Berengar av Provence).⁴⁹ Alle frierferdene ble utført av engelske sendemenn, og de kontaktet den aktuelle brudens mannlige slektninger. I tilfellet med Eleanor av Provence var det hennes far og onkler (William, biskop i Valence, og Amadeus, hertug av Savoie) som ledet forhandlingene sammen med Henrik III av England og hans engelske representanter.⁵⁰

Både Raymond-Berengar og William av Savoie hadde forut for forhandlingene om Eleanors ekteskap vært aktive i forhandlingene om Margaret av Provence, Eleanors søsters, ekteskap med Louis IX, den mindreårige kongen av Frankrike.⁵¹ På fransk side i disse ekteskapsforhandlingene var det enkedronningen og moren til kong Louis IX, Blanka av Kastilla, som var den store pådriveren.⁵² Parsons poengterer at det slett ikke var slik at mødre ble ekskludert fra forhandlingene.⁵³ Blanka av Kastilla var svært fremtredende, ikke bare i forhandlingene om sin egen sønns ekteskap, men blandet seg også inn i andre kongehus' forhandlinger. I Henrik III's tilfelle blandet Blanka av Kastilla seg inn i hans tre første ekteskapstilnærminger, da hun mente disse var en direkte trussel mot den franske kronens interesser.⁵⁴

Et element som ofte var tilstede i forhandlingene var behovet for pavelig dispensasjon. Selv om kongene lette etter dronningemner utenfor landets egne grenser, ble også egne døtre giftet til disse landene. Det var derfor ikke uvanlig at kongen og den kommende dronningen var

⁴⁶ John Carmi Parsons: *Eleanor of Castile: Queen and Society in Thirteenth-Century England*, New York 1995: 7. (heretter Parsons 1995).

⁴⁷ Parsons 1995: 7.

⁴⁸ Østerrike faller utenfor den «sørvestlige arven», men ved at det ikke ender med et ekteskap mellom den engelske kongen og Leopolds datter, understreker dette samtidig mønsteret for ekteskapsinngåelsene.

⁴⁹ Ponthieu var et fylke nord i Frankrike, mellom Normandie og Flandern. Provence var på denne tiden et grevskap, sørøst i Frankrike.

⁵⁰ Margaret Howell: *Eleanor of Provence: Queenship in Thirteenth-Century England*, Malden 1998: 11. (heretter Howell 1998). Henrik III var under disse forhandlingene myndig, og var derfor selv delaktig.

⁵¹ Howell 1998: 11.

⁵² Howell 1998: 9.

⁵³ Parsons 1995: 16.

⁵⁴ Howell 1998: 10.

i slekt innenfor de fastsatte forbudte gradene. Henrik III av England og Joan av Ponthieu kom så langt i forhandlingene at de personlig festet hverandre foran vitner, som var helt sentralt for å bekrefte partenes samtykke og kanoniske alder. Festermålet ble gjort gjennom *verba de presenti* (løfte gjennom samtykke).⁵⁵ Dette var kun mulig å oppheve dersom det ble oppdaget et lovstridig hinder for at unionen aldri skulle ha funnet sted. I Henrik III's og Joans tilfelle var et slikt hinder til stedet: de var i slekt innenfor kirkens fastsatte forbudte grader.⁵⁶ Kirken innvilget derimot dispensasjon for kongelige og aristokratiske ekteskap, og slektskap innenfor de forbudte gradene var dermed ikke et reelt problem.⁵⁷

De senere ekteskapsforhandlingene mellom Edvard I av England og Eleanor av Kastilla viser hvordan mønsteret vi har sett ovenfor gjorde seg gjeldende utover franske og engelske områder, og hvordan brudens slekt kunne gå inn og styre forhandlingene. Eleanor av Kastilla var datter av Ferdinand III av Kastilla og hans andre kone, Joan av Ponthieu.⁵⁸ Det var Henrik III av England som tok initiativet til ekteskapsforhandlingene på vegne av sin sønn, prins Edvard.⁵⁹ Eleanors far hadde dødd året før forhandlingene ble satt i gang. Halvbroren, kong Alfonso X av Kastilla, hadde derfor ansvaret for å forhandle frem hennes fremtidige giftermål.⁶⁰ 18. juli 1254 gikk partene inn i en siste forhandlingsrunde, hvor det ble fastsatt at Edvard skulle inngå ekteskap med Eleanor innen fem uker etter mikkelsmesse.⁶¹

De kongelige ekteskapene i England, Frankrike og Kastilla ble forhandlet frem av familie, slekt eller formyndere til de to partene, og det finnes ikke bevis for at bruden selv var involvert i planleggingen av ekteskapet. Samtykke var blitt viktigere, som jeg har vist gjennom den kirkelige ekteskapsmodellen, men det ser fortsatt ut til at foreldre eller formynderes samtykke kunne være tilstrekkelig for at ekteskapet skulle bli betraktet som gyldig.⁶²

⁵⁵ Dette fungerte som en absolutt bindende forpliktelse til ekteskapet, ved at partene selv var tilstede for å understreke sitt samtykke. Howell 1998: 11. Se også Julius Kriskner: *Marriage, Dowry, and Citizenship in Late Medieval and Renaissance Italy*, London 2015: 20.

⁵⁶ Det var Henrik III av England som selv sørget for å avslutte forsøkene på å få pavelig dispensasjon for ekteskapet, da han var bevisst på ytre faktorer som ønsket å hindre et ekteskap mellom han og Joan (blant annet Blanka av Kastilla som hadde innvendinger), i tillegg til at han etter festermålet med Joan hadde tatt opp forhandlinger med Raymond-Berengar om Eleanor av Provence: Howell 1998: 12.

⁵⁷ Parsons 1998a: 4.; Nelson 2007: 65.; Howell 1998: 11.

⁵⁸ Samme Joan som Henrik III tidligere hadde inngått giftermål med, før han forkastet ekteskapsforhandlingene til fordel for forhandlingene om Eleanor av Provence.

⁵⁹ Parsons 1995: 10.

⁶⁰ For detaljer se Parsons 1995: 12-14.

⁶¹ Parsons 1995: 15.

⁶² Det var svært sjelden en brud satte seg opp mot ønsket til sine foreldre eller formyndere om gjennomføringen av et fastsatt ekteskap, se Inge Skovgaard-Petersen: «Queenship in Medieval Denmark» i John. C. Parsons (red.) *Medieval Queenship*, New York 1998: 27.

2.3.2 Skotske forhandlinger

Det skotske kongehuset var i sine ekteskapsforhandlinger i stor grad avhengig av den engelske kongens velvillighet. Da den skotske kongen Vilhelm I ba om hånden til Mathilda av Sachsen, som var kong Henrik II av Englands legitime barnebarn, endte ikke dette med noen avtale. Jessica Nelson mener at det var fordi Henrik II selv var imot ekteskapet.⁶³ Det Henrik II gjorde var å fremme ekteskap mellom Vilhelm og Ermengarde av Beaumont, som var datter av vicomten av Maine og Beaumont.⁶⁴

Både kong Alexander II og sønnen kong Alexander III giftet seg to ganger, henholdsvis til engelske kongsdøtre og franske adelskvinner. Alexander II av Skottlands første dronning var Joan, datter av kong John av England, mens hans andre dronning var den franske adelskvinnen Marie av Coucy.⁶⁵ I 1212 kom det i stand en avtale om at Alexander II skulle gifte seg med prinsesse Joan, som på denne tiden kun var 2 år gammel. Gjennomføringen av ekteskapet lot nødvendigvis vente på seg på grunn av Joans alder, men i 1219 jobbet Alexander II for at gjennomføringen skulle finne sted.⁶⁶ Dette viser at selv om ikke begge parter var ved kanonisk alder, kunne ekteskapsforhandlinger begynne. Alexander IIs utålmodighet viser at hensynet til den kanoniske alderen kunne variere, og at regelen om at begge parter måtte ha fylt sju år ikke nødvendigvis ble etterfulgt i praksis. Mange dronninger var selv blitt giftet bort ved kanonisk alder, og hadde egne erfaringer som kunne påvirke deres vilje til å gifte bort egne døtre tidlig.⁶⁷ Joan døde i 1238, og i 1239 giftet Alexander II seg med Marie av Coucy.⁶⁸

Alexander IIIs første ekteskap ble inngått med Margaret, datter av Henrik III av England, i 1251 (trolovet allerede i 1244). Hans andre ekteskap, med Yolande, datter av grev Robert IV av Dreux, ble inngått i 1285.⁶⁹ Detaljene ved forhandlingene kommer ikke frem hos Jessica Nelson, men hun påpeker at Alexanders IIIs mor, Marie av Coucy, kan ha vært svært aktiv i sønnens formynderstyre, som også kan indikere at hun spilte en rolle i sønnens ekteskapsforhandlinger.⁷⁰

⁶³ Nelson 2007: 65.

⁶⁴ Nelson 2007: 66. Her ser vi hvordan kongen, både engelske og skotske, selv engasjerte seg i forhandlinger om et potensielt ekteskap, som var ladet av politiske motiver.

⁶⁵ Hennes far var Engelrann III, seigneur av Coucy.

⁶⁶ Nelson 2007: 68. Bryllupet ble holdt i 1221.

⁶⁷ John Carmi Parsons: «Mothers, Daughters, Marriage, Power: Some Plantagenet Evidence, 1150-1500» i John C. Parsons (red.) *Medieval Queenship*, New York 1998: 67.

⁶⁸ Det er ingen ytterligere informasjon om selve forhandlingene, men Nelson påpeker de dynastiske interessene ved dette ekteskapet: Maries far hadde tidligere vært involvert i forsøk på å få Louis av Frankrike til å ta den engelske tronen ved begynnelsen av Henriks regjeringstid, se Nelson 2007: 70-71.

⁶⁹ Nelson 2007: 62, 80.

⁷⁰ Nelson 2007: 72.

Nelson påpeker at de skotske kongene utviklet en økende bevissthet rundt deres kongelige verdighet på 1200-tallet, og de ønsket å øke og forsterke denne gjennom ekteskap.⁷¹ Detaljene rundt de skotske ekteskapsforhandlingene er begrenset, men vi ser paralleller til det engelske, franske og kastiljanske. Dersom kongen selv ikke var myndig ved oppstarten til forhandlingene var det opp til foreldre eller formyndere å finne en passende brud. Det som var spesielt for Skottland var at innblandingen fra den engelske kongen la føringer for de skotske kongelige ekteskapene, og i tre av fem tilfeller var det engelske kongehuset direkte innblandet i forhandlingene.

2.3.3 Ekteskapstraktatens innhold

Et viktig ledd i ekteskapsforhandlingene var å inngå en ekteskapstraktat, som ga detaljerte beskrivelser av betingelsene for det kommende ekteskapet. Betingelsene kunne dreie seg om økonomi, i form av medgift og morgengave. Det kunne også bli fastsatt bot for eventuelt brudd på avtalen, eller hva som ville skje dersom brud eller brudgom døde før bryllupet var inngått.

Det var en viss forventning til medgift fra brudens familie, og den kunne være spesifisert eller uspesifisert.⁷² Medgiften var nært knyttet til det bruden kunne forvente å arve fra sin familie, og i tilfellet med Margaret og Eleanor av Provence var det usikkerheter om hvilken medgift som kunne forventes på grunn av farens svake økonomiske posisjon. Da Raymond-Berengar lagde sitt testamente i 1238 var medgiften til begge døtrene satt til 10.000 mark.⁷³ Mellom prins Edvard av England og Eleanor av Kastilla ble det bestemt at som medgift skulle Edvard få land som var verdt 10.000 pund årlig.⁷⁴

For brudgommen var morgengaven gjerne en tredjedel av hans eiendom. Som et eksempel sørget Henrik III av England for at Eleanor av Provence skulle få landsbyer, land og leiegårder, som ved skikk hadde blitt gitt til tidligere dronninger av England. Dersom Henrik III døde før Eleanor, hadde han ordnet med fremtidige provisjoner, og hun ville i dette tilfellet motta tolv landsbyer.⁷⁵ Dette var heller ikke uvanlig, og kan antas å ha vært normen for de andre ekteskapsavtalene ved det engelske og franske kongehuset i denne perioden, for å sikre dronningens underhold dersom hun skulle leve lengre enn kongen.⁷⁶ Som sin morgengave fikk

⁷¹ Nelson 2007: 65.

⁷² Howell 1998: 13.

⁷³ Howell 1998: 14.

⁷⁴ Parsons 1995: 14. Beløpene i forbindelse med medgiften for både Eleanor av Provence, Margaret av Provence og Eleanor av Kastilla viser til den økonomiske verdien som brudene tok med seg inn i ekteskapet, og som dannet grunnlaget for kongeparets videre underhold.

⁷⁵ Howell 1998: 13.

⁷⁶ Se delkapittel 2.2 om medgift og morgengave.

Eleanor av Kastilla eiendommer verdt 1000 pund årlig, i tillegg til 500 mark av engelsk jord som skulle bli lagt til når hun ble dronning.⁷⁷ Når det gjelder de skotske ekteskapsavtalene har Nelson ikke har tatt detaljer om ekteskapsavtalene, og dermed heller ikke særlig om de økonomiske betingelsene. Eneste Nelson trekker frem er at Ermengarde fikk i ekteskapet med Vilhelm I av Skottland Edinburgh slott, men dette var opprinnelig under Henrik II av Englands kontroll, som frigjorde slottet på premisset om at det ble gitt til Ermengarde i morgengave.⁷⁸

2.3.4 Mal for kongelige ekteskapsforhandlinger i Vest-Europa

Ekteskapsforhandlingene ved de vesteuropeiske kongehusene må sees i sammenheng med både den verdslige og kristelige ekteskapsmodellen. Det er gjennom disse modellene forhandlingene får sin form, men selv om de store europeiske kongehusene på 1200-tallet i hovedsak har implementert den kirkelige ekteskapsmodellen, er det tydelig at det til stadighet var en skjønnsmessig vurdering av hvilke elementer som var viktigst for at det kommende ekteskapet ble betraktet som gyldig. Noe av det viktigste med kirkens modell var partenes samtykke. Det ser allikevel ut til at kongehusene i Europa hadde en flytende definisjon på samtykke.⁷⁹ I de tilfellene jeg har sett på er det tydelig at det var foreldre eller formynderes (og ikke partenes) samtykke som var gjeldende.

Ut i fra utvalget av ekteskap som skjedde på 1200-tallet blir det tydelig at det fantes en mal for de kongelige ekteskapene. Forhandlingene ble drevet frem av foreldre, familie eller formyndere til de som skulle troloves. I eksemplene jeg har tatt for meg ser vi at der far har falt bort, kunne brødre ta over ansvaret for kvinnens fremtidige giftermål. Dronningene kunne være engasjerte i sine barns ekteskapsinngåelser, og jobbet for at deres interesser skulle være sikret, som her er blitt eksemplifisert gjennom Blanka av Kastilla. Forhandlingene endte i en ekteskapstraktat, hvor betingelsene for ekteskapet ble fastsatt, og etterfulgt av festermål gjort foran vitner som kunne bekrefte partenes samtykke. Under denne seremonien ble det også fastsatt bryllupsdato. Når det gjaldt parets økonomiske underhold skulle det være klarhet rundt medgiften som fulgte bruden inn i et ekteskap, og tilsvarende enighet rundt brudgommens morgengave.

Denne malen dannet grunnlaget for det kommende bryllupet, som var essensielt for å kunne legitimere ekteskapet. På bakgrunn av manglende beskrivelser av det seremonielle ved

⁷⁷ Parsons 1995: 15-16.

⁷⁸ Nelson 2007: 62, 66.

⁷⁹ Tidligere hadde det vært tilstrekkelig med foreldrenes samtykke på vegne av barna, se Howell 2002: 167.

kongelige bryllup skal jeg nå redegjøre for de kongelige bryllupsfeiringene i høymiddelalderen, og hvordan den høviske kulturen påvirket disse.

2.4 Fantes det en vesteuropeisk mal for kongelige bryllupsfeiringer?

Kongelige bryllup var en stor politisk begivenhet for hele kongedømmet, og ga kongehuset en sjanse til å vise seg frem på best mulig måte. Joachim Bumke tar for seg protokoll og etikett ved slike fester på 1200-tallet i *Courtly Culture*. Hoffkulturen var et uttrykk for en sosial elite, hvor prakt, skjønnhet, rikdom og ære var knyttet til gode manerer, høvisk oppførsel og fromhet.⁸⁰ Gjennom kongelige feiringer påpeker Bumke at konge og aristokrati fikk muligheten til å vise en slik hoffkultur mer åpenlyst.⁸¹

Bumke har kommet frem til at de detaljerte beskrivelsene som finnes av slike festligheter hadde nøyaktig samme form og innhold: invitasjon; forberedelse; ankomst og møte av gjester; bankett, underholdning og gemyttlighet; og til sist gaver og gjestenes avreise.⁸² Dette gjaldt ved høytidelige begivenheter som bryllup og kroning. Da gjestene ankom stedet for bryllupet ble det sendt ut prosesjon bestående av adelsmenn, fulgt av musikk fra trompeter, trommer, fløyter og strengeinstrumenter.⁸³ Neste mulighet for å fremvise den høviske fremferden var ankomsten i hallen hvor gildet fant sted. De kvinnelige deltakernes ankomst ble betraktet som en praktfull begivenhet. Kongen kom alltid til sist, siden han var av høyere rang enn gjestene.⁸⁴ Velkomsten inkluderte kneling, bukking, omfavnelser og kyss, og var ofte kombinert med religiøse elementer. Dette var et tegn på fred og skulle sikre gjestene vertens velvilje under feiringen, samtidig som det understreket den høviske hoffkulturen.⁸⁵

Kongelige feiringer inkluderte et svært variert program når det kom til underholdning.⁸⁶ Ved siden av kroning, var bryllup et av de potensielt største begivenhetene for kongedømmet. Slike feiringer var forventet å holde høy standard, og hadde underholdning utført av profesjonelle.⁸⁷ Bumke påpeker at musikk hadde en helt sentral rolle under feiringene, slik som ved velkomstprosesjonene. En spesiell del av underholdningen kunne være at mennene betraktet kvinnene. Dette innebar å enten observere kvinnene, danse med dem, eller forsøke å

⁸⁰ Bumke 2000: 59.

⁸¹ Bumke 2000: 203.

⁸² Bumke 2000: 213.

⁸³ Bumke 2000: 213-14.

⁸⁴ Bumke 2000: 218.

⁸⁵ Bumke 2000: 219.

⁸⁶ For detaljer, se Bumke 2000: 220-28. Eksempler på underholdning var sangere, musikere, akrobater og hoffnarrer. Det kunne også være turneringer, leker og dans. I tillegg trekkes det frem tilfeller av temmede dyr, som løver, bjørner og ørner ved hoffet til Karl den Store.

⁸⁷ Bumke 2000: 223.

vinne deres gunst.⁸⁸ Omvendt kunne kvinnene underholde seg selv med å observere mennenes krigsleker og atletiske konkurranser.⁸⁹

Det hele ble avsluttet med tildeling av gaver til gjestene og et stort seremonielt farvel. Bumke skriver at jo større verdi gavene hadde, jo tydeligere gjenspeilte det vertens makt og rikdom. Samtidig bekreftet det hans høviske dyd og storsinnethet.⁹⁰ Hver mann fikk gaver tilsvarende sin rang, og de adelige gjestene fikk dermed de dyreste gavene.

2.4.1 Bryllupsfeiringer i vesteuropeiske kongehus

Bumke gir oss dermed rammene for bryllupsfeiringen slik det sannsynligvis var i vesteuropeiske kongehus, fyrstedømmer eller hertugdømmer. Samtidig er det sjelden man finner beskrivelser av bryllupsfeiringer som gir alle detaljer.

Da Margaret av Provence giftet seg med kong Louis IX av Frankrike 27. mai 1234, kort tid etter at ekteskapsavtalen var blitt inngått, står det at bryllupet ble feiret med stor religiøs prakt, fest og ridderturneringer.⁹¹ Dette er tilstrekkelig informasjon om selve bryllupsgildet til at man med all sannsynlighet kan hevde at underholdningen fulgte rammene som Bumke har lagt frem. Mest sannsynlig var det både musikk, dans og mer enn nok mat og drikke til gjestene. Dokumentasjonen fra bryllupsfeiringen til Eleanor av Provence og Henrik III av England er mindre detaljert, men Howell hevder at de bandt seg til hverandre gjennom det hellige sakramentet ved ekteskap i Canterbury, 14. januar 1236.⁹² Bryllupet mellom Sanchia av Provence og hertug Richard av Cornwall i 1243 kan videre gi et inntrykk av hvordan bryllupet mellom Eleanor og kong Henrik ble feiret.

Sanchia var Eleanors søster, og Eleanor og kong Henrik var svært involvert i arrangementen av ekteskapet mellom Sanchia og Richard av Cornwall. Kong Henrik arrangerte selv bryllupsfeiringen for dem, og kronikøren Matthew Paris beskriver det som en fantastisk hendelse. Her var det overdådige kostymer, underholdning av trubadurer, og maten var et høydepunkt. Paris hevdet, med mest sannsynlig en dose overdrivelse, at det ble forberedt 30 000 retter til de som deltok på bryllupsbanketten. I tillegg ble det gitt dyre gaver, som førte til stor tilfredsstillelse og begeistring hos gjestene.⁹³ Siden kong Henrik stelte i stand en slik fest for sin svigerinne, kan man ikke annet enn forvente at hans eget bryllup var minst like storslått.

⁸⁸ Bumke 2000: 227.

⁸⁹ Bumke 2000: 228.

⁹⁰ Bumke 2000: 228.

⁹¹ Howell 1998: 9.

⁹² Howell 1998: 15. Datoen står ikke spesifisert annet enn at det kun skilte 6 dager mellom bryllup og Eleanors kroning, som fant sted 20. januar 1236.

⁹³ Howell 1998: 39.

Når det gjelder bryllupet mellom Eleanor av Kastilla og prins Edvard av England, mener Parsons at dette fant sted 1. november 1254, i Kastilla. Til stede var prins Edvard, og hans engelske følgesmenn.⁹⁴ Utover dette kan vi regne med at kong Alfonso X var vert for bryllupet. Eleanors mor Joan var ikke med i bryllupet, da hun hadde havnet på kant med kong Alfonso X (og hadde reist mot Ponthieu sommeren samme år).⁹⁵ Dersom bryllupet hadde blitt holdt i England kunne man med relativt stor sikkerhet tatt utgangspunkt i beskrivelsen av Sanchia av Provences bryllup for hvordan dette kan ha foregått. Men Bumke poengterer at det var et universalt mønster for slike feiringer, og siden dette var kong Henrik IIIs egen sønn og arving, var det høye forventninger til form og innhold.

I Skottland ble bryllupet mellom kong Vilhelm I av Skottland og Ermengarde av Beaumont holdt i 1186, ved Henrik IIs kapell i Woodstock. Valg av sted for bryllupet var med på å understreke forskjellen i status hos den engelske og skotske kongen.⁹⁶ Hvordan feiringen foregikk kommer derimot ikke frem.

I 1221 fikk Alexander II endelig gjennomslag for inngåelse av ekteskap med Joan av England. Vi vet ikke hvor bryllupsfesten ble holdt, eller hvem som deltok.⁹⁷ Nelson påpeker også her at ekteskapet med Joan illustrerer det selvbevisste skotske kongedømmet på denne tiden. Dette var det mest prestisjefylte gifte en skotsk konge hadde fått, og det skotske kongehuset var nå på vei til å hevde seg blant de fremste kongehusene i nordvest-Europa. Alexanders II andre bryllup, med Marie av Coucy, er ikke beskrevet.

Bryllupet mellom kong Alexander III av Skottland og prinsesse Margaret av England fant sted i York i 1251, og Margaret Howell hevder få statlige hendelser under Henrik IIIs styre kan ha vært like enestående.⁹⁸ Erkebiskopen Walter de Grey trekkes frem som en prominent figur ved bryllupet, og kongen og dronningen hadde husrom i hans palass. I tillegg underholdt erkebiskopen de mer høytstående gjestene i flere dager. Han ga råd ved behov og stilte med husrom for reisende, før til hestene og ga pengegaver. Hele York var visstnok involvert i feiringen av dette bryllupet.⁹⁹ Kong Henrik III og dronning Eleanor hadde på seg klær av tung silke som var kantet med gullbånd og de bar kapper foret med hermelin.¹⁰⁰ Alexander IIIs andre bryllup er det heller ingen detaljer om.

⁹⁴ Parsons 1995: 16.

⁹⁵ Parsons 1995: 16.

⁹⁶ Nelson 2007: 66. Ved at bryllupet ble holdt i et lite kapell, underlagt den engelske kongen, understreket dette Vilhelms mindreverdige status ovenfor kong Henrik.

⁹⁷ Nelson 2007: 68.

⁹⁸ Howell 1998: 77.

⁹⁹ Howell 1998: 77.

¹⁰⁰ Howell 1998: 78.

2.4.2 En mal for kongelige bryllupsfeiringer

Ut ifra eksemplene på kongelige bryllupsfeiringer ser vi at de stemmer godt overens med Bumkes generelle trekk. I de bryllupene hvor detaljer mangler kan man benytte seg av de andre feiringene til å gi et inntrykk av hvordan feiringen ellers foregikk. Kong Henrik III av England var svært engasjert i både den skotske kongens, datterens og svigerinnens bryllup, og det er rimelig å anta at hans egen bryllupsfeiring var minst like overdådig. Det er tydelig at kongehusene la mye prestisje i feiringen av slike storstilte begivenheter, og benyttet anledningen til å vise seg fra sin beste side. Bryllupsfeiringer var en anledning til å fremvise eget hoffs høviske kultur, som underbygget kongehusets status, samtidig som det kunne virke inspirerende for gjester fra andre hoff. Dette gjenspeilet seg blant annet i hvordan det skotske kongehuset tilnærmet seg den engelske praksisen for bryllupsfeiringen.

2.5 Dronningkroning

Det var en annen seremoni som hadde minst like stor betydning for kongedømmet som kongelig bryllup: kroning. På 1200-tallet var det blitt vanlig praksis i de fleste vest-europeiske land å ha atskilte seremonier for bryllup og kroning.¹⁰¹ Kroning av en konge var en bekreftelse på kongens fødselsrett til tronen.¹⁰² Kongen var hovedpersonen, men en vanlig kroning involverte i mange tilfeller også dronningen, og understreket hennes offentlige rolle og status.¹⁰³ Dronningkroningen var en offentlig handling som påvirket hele kongedømmet, og hennes kroning ble bevitnet av høytstående menn – deres tilstedeværelse ble betraktet som befolkningens samtykke av den nye dronningen.¹⁰⁴

I motsetning til i England og Frankrike er det ingen bevis for at de skotske dronningene gikk igjennom en kronings- eller innsettelsesseremoni på 1200-tallet. Jessica Nelson skriver at det tilsynelatende fraværet av et slikt ritual i Skottland eliminerer muligheten til å artikulere meningen og hensikten ved dronningens rolle; det ble sett på som tilstrekkelig at ekteskapsritualet gjorde henne til kongens hustru, og dermed også dronning.¹⁰⁵ John Parsons påpeker også at i Kastilla var det sjelden konger ble salvet eller kronet, og dermed heller ikke

¹⁰¹ Howell 1998: 16.

¹⁰² Ralph E. Giesy: «Inaugural Aspects of French Royal Ceremonials» i János M. Bak (red.) *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, California 1990: 35-36. I et valgmonarki (og ikke dynastisk) ga kroningen makt til noen som ikke tidligere hadde hatt kongelige rettigheter – dette var motsetningen til det som var tilfelle i Frankrike, og England, siden dette var dynastiske monarki (hvor tronen gikk i arv).

¹⁰³ Jacques Le Goff: «A Coronation Program for the Age of Saint Louis: The Ordo of 1250» i János M. Bak (red.) *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, California 1990: 48.; Nelson 2007: 63.

¹⁰⁴ Howell 1998: 16.

¹⁰⁵ Nelson 2007: 63.

deres koner.¹⁰⁶ På bakgrunn av dette vil jeg videre se på dronningkroninger i England og Frankrike, og hvordan en slik seremoni foregikk.

2.5.1 Dronningkroninger i England og Frankrike

I både England og Frankrike var det slik at dersom kongen var blitt kronet før bryllupet, ble kroningen av dronningen utført i kongens nærvær. Han var da ikledd fulle kroningsregalier. I England var det også blitt bestemt at dronningen i likhet med kongen, skulle krones i Westminster av erkebiskopene av Canterbury.¹⁰⁷ Den store forskjellen mellom kroningen av konge og dronning var at dronningene ikke avla ed eller lovet forpliktelse til kirke eller «nasjon», hverken i Frankrike eller i England.¹⁰⁸

Eleanor av Provence ble kronet og salvet til dronning av England i 1236. Seremoni og feiring er beskrevet svært detaljert av Matthew Paris. Det var et strålende opptog, fylt med symbolske betydninger for det monarkiske bildet. Det var tettpakket i Londons gater, og byen var dekorert med silkebannere, flagg og kranser. Det var en prosesjon bestående av hester og ryttere ikledd silkekapper sydd med gulltråd, og det ble båret frem gull- og sølvbegre som skulle brukes under kroningsbanketten.¹⁰⁹

Foran kong Henrik III gikk tre jarler som bar statssverdet og to riddere bar septre. Kongen var kledd i kroningsregalier, og gikk under en baldakin av lilla silke som var sikret i hjørnene av fire sølvlanser. Bak kongens prosesjon fulgte dronningens. I likhet med sin ektemann gikk Eleanor under en silkebaldakin med sølvlanser.¹¹⁰ To biskoper var håndplukket av kongen til å gå på hver sin side av dronningen. Det er for øvrig ikke noe bevis for hennes regalier, men ut ifra senere skikk og tradisjon er det tenkelig at disse ble båret foran henne.¹¹¹

Westminster var for anledningen fylt av en forsamling bestående av geistlige, magnater og ridder som var ikledd fargerike klær. Da Eleanor nådde kirkedøren ble den første bønnen lest opp av erkebiskopen. Bønnene rettet mot dronningen la vekt på fruktbarhet og sikring av dynastiets fremtid.¹¹² Ved høyalteret knelte Eleanor, og erkebiskopen salvet dronningens hode med hellig olje, og opphøyet henne til hennes nye status. Salvingen ble etterfulgt av velsignelse av ringen, og deretter velsignelse av gullkronen av liljer. Plasseringen av kronen på Eleanors

¹⁰⁶ Parsons 1995: 32.

¹⁰⁷ Howell 1998: 16.

¹⁰⁸ Howell 2002: 174.; André Poulet: «Capetian Women and the Regency» i John C. Parsons (red.) *Medieval Queenship*, New York 1998: 105. (heretter Poulet 1998).

¹⁰⁹ Howell 1998: 17.

¹¹⁰ Howell 1998: 17.

¹¹¹ Howell 1998: 18.

¹¹² Howell 1998: 19.

hode blir beskrevet som seremoniens høydepunkt, og etter dette kan det være sannsynlig at hun ble gitt septer og stav, som symbol på hennes autoritet. Det blir understreket at fraværet av overrekkelse av septer og stav ikke nødvendigvis impliserer at det ikke skjedde.¹¹³

Kroningen av Eleanor av Kastilla er ikke beskrevet i detalj hos Parsons, men han nevner at hun ble kronet og at dette ble feiret med pomp og prakt.¹¹⁴ Det er dermed trolig at dette forgikk på samme vis som hennes svigermors kroning i 1236.

Margaret av Provence ble kronet til dronning av Frankrike dagen etter sitt bryllup med kong Louis IX av Frankrike.¹¹⁵ Det var tradisjon i Frankrike at dronningen ble gitt et septer som del av ritualet. Kronen ble velsignet ved bønn, men dette ble ikke gjort for seperet.¹¹⁶ Lindy Grant, forfatteren av biografien om Blanka av Kastilla, viser til at Margarets svigermor Blanka av Kastilla ble kronet sammen med sin ektemann kong Louis VIII av Frankrike, i Reims i 1223. Blanka ble gitt regalier som signaliserte hennes autoritet og makt. Og selv om dronningen ikke sverget noen ed eller ble gitt den samme salvingen og presentert med de samme regaliene som kongen, ble hun gjennom kroningen gitt full autoritet og makt.¹¹⁷

2.5.2 Mal for dronningkroninger

Kroningsseremoniene av dronninger i England og Frankrike virker å være basert på de samme rammene. Dersom kongen var blitt kronet før bryllupet, var det vanlig at kroningen av den nye dronningen fulgte kort tid etter bryllupsfeiringen. Det seremonielle innholdet i selve kroningen var svært likt, uavhengig av om man ser til England eller Frankrike. Bønn hadde en helt sentral plass, og var viktig for å velsigne den kommende dronningens livmor slik at hun ville kunne bringe kongedømmet friske og mannlige arvinger. I likhet med kroningen av kongen mottok dronningen septer og stav i Frankrike, og sannsynligvis England, som symbol på hennes autoritet. I motsetning til kongens var disse derimot ikke velsignet, som understreket at hun var underordnet kongen.

Det visuelle bildet ved en kroningsseremoni var like kraftfullt som ved et bryllup. Gjennom salvingen ble den nye dronningen skilt ut for et spesielt embete, som kan ha hatt en stor emosjonell betydning, og gjennom guds velsignelse ble hennes posisjon legitimert og styrket gjennom den spirituelle sfæren. Kroningsseremonien ble avsluttet på samme måte som

¹¹³ Howell 1998: 18. Eleanor ble på sitt segl avbildet kronet, mens hun holder både stav og septer i armene.

¹¹⁴ Parsons 1995: 32.

¹¹⁵ Howell 1998: 9.

¹¹⁶ Howell 2002: 174.

¹¹⁷ Lindy Grant: *Blanche of Castile, Queen of France: Power, Religion and Culture in the Thirteenth Century*, Yale 2016: 62-63, 273.

ved et bryllup, med en overdådig fest hvor mat og drikke fløt jevnt blant gjestene, og underholdningen var upåklagelig.¹¹⁸

2.6 En mal for ekteskapsprosessene i vesteuropeiske kongehus

Hensikten med dette kapittelet var å skissere en mal og praksis for hvordan kongelig ekteskapsforhandling, bryllupsfeiring og kroning foregikk på 1200-tallet. Redegjørelsen har vist at de engelske, franske, skotske og kastiljanske kongehusene fulgte den samme malen med hensyn til forhandling og bryllupsfeiring, og i England og Frankrikes tilfelle også kroning. Det var den kommende brudens nærmeste mannlige slektninger som styrte. På tross av den nye kirkelige ekteskapsmodellen var det de mannlige slektningenes, og eventuelt brudens mors samtykke som var viktig for den endelige avtalen.

I særlig det engelske, franske og kastiljanske kongehuset ser vi hvordan medgift og morgengaver var et svært viktig ledd i den endelige ekteskapsavtalen. Basert på manglende detaljer fra Skottland er det derimot vanskelig å si noe om rollen de økonomiske betingelsene spilte, men at det var helt fraværende var ikke tilfellet.

Bryllupsfeiringene var en storslagen begivenhet, og det var en sjanse for kongehuset å fremvise pomp og prakt. Bryllupet ble en måte å heve seg selv over befolkningen, og gjennom bryllupsfestens underholdning, mat og tildeling av gaver til gjestene fremsto de kongelige som ærbødige og storsinnede. Kronen på verket etter bryllupet var den nye dronningens kroning, vel og merke i England og Frankrike. Dette ble en videreføring av bryllupet, og understreket (og sikret) dronningens opphøyede status. På samme måte som bryllupsfesten var seremonien og feiringen av kroningen en overdådig fremvisning av kongehusets prakt og prestisje. Hele ekteskapsprosessen var med andre ord med på å vise frem kongedømmets posisjon og status. Hva så med kongehuset i Norge? Fulgte det den samme malen?

¹¹⁸ Howell 1998: 19.

3. Ekteskapsforhandlinger og -avtaler i det norske kongehus

I Norge holdt det tidligmiddelalderse ekteskapsmønsteret (den verdslige ekteskapsmodellen) seg lengre enn ute i Europa. Kongene hadde flere konkubiner, og nesten alle kongene frem til 1263 var selv født utenfor ekteskap.¹¹⁹ Agnes Arnórsdóttir og Thyra Nors konkluderer i sine undersøkelser med at det ikke finnes bevis for at det fantes særegne nordiske bestemmelser når det gjaldt inngåelse av ekteskap.¹²⁰

Arnórsdóttirs og Nors' undersøkelser legger vekt på ekteskapsmalen innenfor den kirkelige sfæren, og mindre på det konkrete innholdet i forhandlinger, hvordan prosessen gikk for seg, og hvordan de kongelige selv la føringer for hva som konstituerte et gyldig ekteskap. Ingvild Øye understreker blant annet følgende når det gjaldt den norske kongefamiliens vilje (eller uvilje) til å innrette seg de nye bestemmelsene fra kirken: «Innføringen av de nye ekteskapsbestemmelsene tok altså tid. I Norge ble de ikke en gang etterlevd av konge og aristokrati før ut på 1200-tallet.»¹²¹ En dominerende verdslig oppfatning i Skandinavia var at slektens innflytelse og ønsker var det viktigste når det skulle bli forhandlet om ekteskap. Brudens eget ønske ble det i liten grad tatt hensyn til når det skulle settes i gang forhandlinger.¹²² Dette gir en klar indikasjon på at det fantes paralleller til de vesteuropeiske kongelige forhandlingene.

Målet med dette kapittelet er å undersøke om forhandlingene ved det norske kongehuset fulgte den vesteuropeiske malen. For å få klarhet i dette har jeg delt kapittelet inn i tre kronologiske tidsperioder. Dette er for å kartlegge om de kongelige forhandlingene fulgte den vesteuropeiske malen, eventuelt ved hvilke ekteskapsforhandlinger den begynte å tilnærme seg. Oppgavens kronologiske oppdeling vil tydeliggjøre når det eventuelt skjedde en vending i forhandlingene.

3.1 Ekteskapsforhandlinger i perioden 1185-1225

I dette delkapittelet skal jeg begynne med å ta for meg de ulike ekteskapsforhandlingene som skjedde i det norske kongehuset fra 1185-1225. Jeg går kronologisk til verks, og tar for meg forhandlingene som ledet opp til ekteskapet mellom kong Sverre og Margrete Eriksdatter. Deretter følger forhandlingene om ekteskapet mellom Cecilia Sigurdsdatter (kong Sverres halvsøster) og Bård Guttormsson, mellom Kristin Sverresdatter og baglerkongen Filippus, og

¹¹⁹ Bagge 1989: 22.

¹²⁰ Arnórsdóttir & Nors 1999: 48.

¹²¹ Øye 2006: 74.

¹²² Sawyer 1992: 44.

til slutt ekteskapsforhandlingene mellom kong Håkon Håkonsson og Margrete Skulesdatter. Målet er å svare på følgende spørsmål: Hvordan var den kongelige forhandlingspraksisen? Ble det inngått en formell ekteskapsavtale, og hvilke detaljer inneholdt denne? Ble kirkens krav om samtykke etterfulgt? Ved å legge disse spørsmålene til grunn, vil jeg kunne finne ut om det fantes en egen norsk forhandlingsmal for kongelige ekteskap i perioden.

3.1.1 Sverre Sigurdsson og Margrete Eriksdatter

Margrete Eriksdatter var datter av den avdøde svenskekongen Erik, og søster av den regjerende kongen av Sverige, Knut Eriksson.¹²³ Ekteskapet mellom Margrete og kong Sverre i 1185 var et middel for at Sverre kunne befeste sin posisjon i Norden, som Norges eneveldige konge etter kong Magnus Erlingssons fall i 1184. Det er begrenset med informasjon i kildene om hvem som var involvert i ekteskapsforhandlingene.

Man kan derimot på bakgrunn av det Knut Helle omtaler som «gode menn», som fungerte som kongens rådgivere, anta hvem kong Sverre rådførte seg med. Helle nevner blant annet en konsultasjon mellom Sverre og gode menn i 1181.¹²⁴ Gode menn fungerte som vitner og garantister gjennom sitt nærvær under forhandlinger.¹²⁵ Det kan derfor antas at slike gode menn var med på å råde Sverre til å inngå et ekteskap med Margrete Eriksdatter, for å sikre vennskapet til svenskekongen. Kong Sverre fikk støtte fra Sverige i sin kamp mot Magnus Erlingsson om den norske tronen, og et ekteskap ville styrke kongedømmenes vennskap.¹²⁶ Dette gikk på tvers av den nye ekteskapslovgivningen som kirken utstedte på slutten av 1100-tallet, da betingelsene for ekteskapet ikke hvilte på Margretes samtykke.

Det er allikevel ingen regel uten unntak, og som jeg snart skal vise var det enkelte tilfeller hvor en økt bevissthet om kirkens ekteskapslover kom tydelig frem i forhandlingene.

3.1.2 Ekteskapsforhandlinger i kong Sverres krets

Under sin regjeringstid sikret kong Sverre sine menns troskap ved å gi dem flere goder. Dette kunne variere fra høy rang til sysler. I tillegg sikret flere av hans menn seg et godt gifte som takk for deres troskap til kongen under kampene mot Magnus Erlingsson.¹²⁷ Et av ekteskapene kong Sverre stelte i stand var mellom sin halvsøster, Cecilia Sigurdsdatter, og Bård

¹²³ Margrete var født rundt 1155, men nøyaktig fødselsår og dato er ukjent: https://nbl.snl.no/Margrete_Eriksdotter sist aksessert 10.04.2017.

¹²⁴ Helle 1972: 87.

¹²⁵ Helle 1972: 51.

¹²⁶ SvS 1979: kapittel 9, s. 31-32.: «(...) Og så De skal værde orda våre, så lovar vi at om vi før gav lite ans på saka Dykkar, så skal vi no stø og styrkje makta Dykkar alt vi berre orkar.»; RN I nr. 151.

¹²⁷ SvS 1979: kapittel 100, s. 151.

Guttormsson fra Rein. Cecilia var tidligere blitt giftet bort av kong Magnus Erlingsson til Folkvid, lagmann i Värmland. Hun var derfor nødt til å bevise at dette ekteskapet var ugyldig for å kunne gifte seg med Bård.¹²⁸

Bård Guttormsson var tremenningen til kong Magnus Erlingsson, men hadde gått over i Sverres tjeneste.¹²⁹ Han var lendmann, og beskrives i *Sagaen om baglere og birkebeinere* som «(...) rik, vakker, spaklyndt og still, og heldt seg vel.»¹³⁰ Det var Bård selv som uttrykte ønske om å få gifte seg med Cecilia. Problemet var altså at hun allerede var gift med Folkvid, og erkebiskop Øystein nektet å tillate henne et nytt ekteskap så lenge Folkvid levde. Det står i sagaen at Cecilia selv gikk fremfor erkebiskopen og talte sin sak, i nærvær av kong Sverre og flere andre høvdinge. Her kommer det frem at selv om Cecilia hadde tillatelse fra sin slekt til å gifte seg med Bård Guttormsson, nektet erkebiskop Øystein å gi dispensasjon til ekteskapet. Cecilia ga allikevel ikke opp sin sak:

«Eg kan seie med sanning at eg ingen husbond har; for da Erling Skakke og kong Magnus, son hans, hadde drepe alle dei frendane mine som dei kunne nå, og som dei kunne ottast nokon fare frå, da tok dei og sende meg ut or landet og gav meg til frille åt Folkvid lagmann mot min vilje og utan mitt samtykke. Men eg visse meg inga råd til å komme derifrå før bror min kom til makta her i landet; og no tenkte eg at hos han var eg fri for denne saka.»¹³¹

Dette gjorde at erkebiskop Øystein tillot ekteskapet mellom Cecilia og Bård, til tross for at Folkvid fortsatt levde.

Øysteins endrede mening er sannsynligvis knyttet til den kirkelige ekteskapsmodellen.¹³² I den nye ekteskapsloven var en helt sentral del av ekteskapets gyldighet knyttet til samtykket hos begge parter i ekteskapet.¹³³ Da Cecilia fortalte at dette ble gjort imot hennes ønske og eget samtykke, går dette direkte på tvers av kirkens ekteskapslovgivning, og gjør at ekteskapet med Folkvid ble regnet som juridisk ugyldig.

Dette er et tydelig eksempel på hvordan kongehuset var flinke til å bruke den kirkelige ekteskapsmodellen etter eget behov, og at bruden selv var aktiv i forhandlingene, hvor sistnevnte element skiller seg fra de vesteuropeiske forhandlingene. Ved at Cecilia gikk frem for erkebiskopen og kongen, visste kong Sverre at erkebiskop Øystein ikke ville kunne nekte henne et nytt ekteskap uten å gå på tvers av kirkens egne lover. Gjennom ekteskapets status

¹²⁸ SvS 1979: kapittel 100, s. 151.

¹²⁹ SvS 1979: 90, høyre marg.

¹³⁰ BagIS 1979: kapittel 11, s. 290.

¹³¹ BagIS 1979: kapittel 11, s. 290.

¹³² Omtalt i kapittel 2.1.

¹³³ Øye 2006: 67, 73.

som sakrament kunne det ikke argumenteres for at Cecilias ekteskap med Folkvid var gyldig. På denne måten klarte kong Sverre å få igjennom et langt mer attraktivt gifte som sikret ham Bårds troskap. Cecilias ekteskap med Bård var det siste ekteskapet mens kong Sverre levde. Da han døde i 1202 var det hans uektefødte sønn Håkon som tok over tronen. Kong Håkon døde kun to år senere, i 1204, og ble aldri gift.

3.1.3 Ekteskapsforhandlinger mellom baglere og birkebeinere

Den neste ekteskapsforhandlingen som fant sted med et medlem av Sverres slekt var om ekteskap mellom baglerkongen Filippus og Kristin, datteren til kong Sverre og dronning Margrete. Disse forhandlingene er detaljert beskrevet i *Sagaen om baglere og birkebeinere*, og gir et godt innblikk i hvordan forhandlingsmalen var på begynnelsen av 1200-tallet.

Våren 1208 fikk baglerkongen Filippus besøk av biskop Nikolas i Tønsberg. Nikolas og erkebiskopen var blitt enige om at Filippus skulle få Kristin Sverresdatter, som kom fra Norges beste slekt.¹³⁴ Dersom Filippus samtykket til dette ekteskapet ville han få arvinger som stilte sterkt i kravet til den norske tronen. Dette ville også være et ledd i å minske den juridiske retten til slekten etter Cecilia Sigurdsdatter og Bård Guttormsson, eller til Folkvid, som også hadde vært gift med Cecilia.¹³⁵ Filippus stilte seg svært positiv til forslaget, og han understreket sin vilje for biskop Nikolas.¹³⁶ Nikolas forlot deretter Tønsberg med et godt følge, og begynte på reisen nordover til Bergen for å avlevere nyhetene om møtet med Filippus til kong Inge Bårdsson.

Fremme hos kong Inge og Håkon jarl fortalte biskop Nikolas at Filippus hadde sagt seg villig til å inngå ekteskap med prinsesse Kristin, samt oppgi sin motstand mot dem. Allikevel var det ikke slik at de to umiddelbart uttrykte sin begeistring. Kong Inge mente at for å komme til enighet med Filippus, måtte Filippus godta at Inge ble enekonge i landet. Utover dette satte også kong Inge følgende betingelser for freden dem imellom: Kristin måtte selv være villig til ekteskapet med Filippus.¹³⁷ Her ser vi tydelig henvising til den kirkelige ekteskapsmodellen, og det er dermed interessant å gå videre inn på Kristins samtykke. Jeg mener man kan diskutere realitetene ved dette teoretiske samtykke, og hvordan det kan ha fungert i praksis.

¹³⁴ På denne tiden var det tre høvdinger i Norge, og biskop Nikolas la frem for kongen at hver av de tre skulle ha sin tredjedel av landet. Filippus fikk tildelt Viken og Opplandene, BagIS 1979: kapittel 35, s. 329.

¹³⁵ Birkebeinerkongen Inge Bårdsson var sønn av Cecilia og Bård, mens Håkon jarl (Håkon Galen) var sønn av Cecilia og Folkvid.

¹³⁶ BagIS 1979: kapittel 35, s. 329. Et ekteskap med datteren til kong Sverre, som selv hadde vært birkebeiner, ville muligens gjøre birkebeinerne mer medgjørliche mot baglerkongen.

¹³⁷ BagIS 1979: kapittel 35, s. 329.

Det viste seg at Kristin slett ikke var begeistret for forslaget: «Enda eg synest vere fødd til å bli gjeven til ein konge som har land og rike å rå over, så trur eg ikkje at birkebeinane unner han større rike, ære eller makt om han får meg til kone.»¹³⁸ Kristin hadde med andre ord høyere forventninger til eget gifte, enn det hennes mannlige slektninger vurderte å gå med på. Til dette svarte biskopen:

«De kan vel sjå at frendane Dykkar har liten hug eller vilje til å finne noko ærerikt gifte åt Dykk; dei gifta Dykk korkje med danskekongen eller svenskekongen; men anten giftar dei dykk så langt utanlands at avkjømet Dykkar aldri kjem hit til riket, eller så gjev dei Dykk til ein bondeson her i landet. (...)»¹³⁹

Kristin holdt fast ved at hun ikke ønsket å gifte seg med noen som var mindre viktig enn det hennes far og morfar hadde vært. Hun hadde hørt ryktet om at Filippus kom til å gi opp kongsnavnet dersom hun samtykket til ekteskapet. Det som skjedde videre kan være med på å indikere et særdeles sterkt ønske fra biskopens side om at ekteskapet skulle komme i stand. Biskop Nikolas lovet nemlig Kristin at Filippus ikke nødvendigvis måtte gi fra seg kongsnavnet.¹⁴⁰

Ut ifra samtalens gjengivelse i sagaen mener jeg at Nikolas plantet ideen om at dette var det beste ekteskapet hun kunne håpe på. En årsak kan være at siden Kristin selv var ektefødt kongsdatter ville hennes arvinger stille med sterkere krav til tronen enn Inge Bårdsson og Håkon jarl. Det at hun dermed fikk tilbudet om å gifte seg med en (bagler)konge, kunne rettferdiggjøres av biskopen som det mest ærefulle giftet som var mulig for henne. Dette kan ha påvirket hennes holdning til ekteskapet, som hun i utgangspunktet ikke samtykke til.

Det blir ganske tydelig i sagaen at biskop Nikolas fremtrer som den største pådriveren for å få igjennom giftermålet. Han lyktes i å overbevise Kristin, og la frem samtalen deres for kong Inge og Håkon jarl. Det ble avgjort at saken skulle bli brakt frem for tinget til drøfting. Til tinget kom også erkebiskopen nordfra, og for han var det viktig at det ble enighet om saken. Dette ble derimot ikke lett. Selv om biskop Nikolas la frem saken så godt og veltalende som mulig, var det sterk uenighet blant birkebeinerne om at dette ekteskapet skulle gjennomføres. Det medførte at det ble fastsatt et forliksmøte i Kvitingsøyene, hvor både baglere og birkebeinere skulle møtes for å diskutere saken, sammen med erkebiskopen og biskop Nikolas.¹⁴¹

¹³⁸ BagIS 1979: kapittel 35, s. 329.

¹³⁹ BagIS 1979: kapittel 35, s. 329.

¹⁴⁰ BagIS 1979: kapittel 35, s. 330.

¹⁴¹ BagIS 1979: kapittel 35, s. 330.

Høsten 1208 møttes baglerne og birkebeinerne til dette forliksmøtet.¹⁴² Erkebiskopen og biskopen la frem saken på vegne av henholdsvis kong Inge og kong Filippus, og påpekte den personlige enigheten som fantes mellom de to kongene om ekteskapet. Videre på møtet ble det diskutert hvilke områder Filippus så skulle råde over, og at han måtte gi fra seg både kongsnavn og kongsseglet.¹⁴³ Utover dette måtte også kong Filippus sverge ed til kong Inge, og følge ham dit det var behov. Filippus gikk med på dette, og dagen etter festet Filippus Kristin.¹⁴⁴

Det som er interessant med forhandlingene ligger i prosessforløpet. Forhandlingene havnet i forliksråd, hvor ikke bare de to kongene og deres nærmeste rådgivere møtte opp, men flere birkebeinere og baglere som hadde noe å si. I tillegg var det erkebiskopen og biskop Nikolas som drev forhandlingene fremover, spesielt er Nikolas en tydelig pådriver for å få dette ekteskapet igjennom. Den svært så aktive deltakelsen til biskopen tydeliggjøres på en helt annen måte enn deltakelsen til kong Inge og kong Filippus. Kong Inge og Håkon jarl var halvbrødre, med samme mor, Cecilia Sigurdsdatter. Dette betyr at kong Inge og Håkon jarl, som Kristins nærmeste mannlige levende slektninger, var ansvarlig for hennes fremtidige giftermål. Når dette kombineres med at kong Filippus selv var myndig fremstår det for meg underlig at det var Nikolas som tar førerretet ved disse forhandlingene. Det var Nikolas som brakte saken fremfor Filippus, sørget for at Kristin selv samtykket til ekteskapet, og fungerte som sendebud mellom kong Inge og kong Filippus.

Ved at forløpet i forhandlingene for dette ekteskapet er så godt dokumentert, mener jeg at det kan gi et dypere innblikk i hvordan denne prosessen foregikk i Norge, og hvem man kunne forvente var involvert. Dersom man ser tilbake på den verdslige og kirkelige ekteskapsmodellen kan man kjenne igjen flere faktorer. Først og fremst er det mennene som har kontrollen på forhandlingene, og det er altså Kristins mannlige slektninger og hennes fremtidige ektemann, som diskuterer saken seg imellom. Det som kan fremstå som særegent for disse forhandlingene er at kongen ikke bare rådførte seg med sine nærmeste menn ved hoffet, men at det ble tatt opp i forliksråd. Det er ikke mulig å si noe om dette var vanlig, men jeg mener vi kan anta at en union på tvers av de to grupperingene – baglere og birkebeinere – kunne skape større problemer enn ved mange andre tilfeller, hvor ekteskapet ikke skjedde så direkte på tvers av to rivaliserende grupperinger innenfor samme kongedømme.

¹⁴² BaglS 1979: kapittel 35, s. 330.

¹⁴³ BaglS 1979: kapittel 35, s. 330.

¹⁴⁴ BaglS 1979: kapittel 35, s. 331.

Dette var den siste ekteskapsforhandlingen med et medlem av det norske kongehuset før kong Håkon Håkonssons periode, og forhandlingene om hans ekteskap med Margrete Skulesdatter som ble startet opp i 1218.

3.1.4 Håkon Håkonsson og Margrete Skulesdatter

Margrete var Skule Bårdssons datter, som selv var halvbror av den tidligere birkebeinerkongen Inge Bårdsson. Vinteren 1218/19 sendte kong Håkons rådgivere, Martein kongsfrende, Gunne Lodinsson, Guttorm Gunnesson, Dagfinn Bonde og Bård Brimstein, bud til Arnbjørn og Gunnbjørn Jonsson i Skules krets, hvor de la frem problemet om en voksende uro mellom kong Håkon og Skule. Samtidig fremmet de et forslag om å binde vennskapet mellom de to, slik at de ikke skulle ha grunnlag for mistillit mot hverandre.¹⁴⁵

Herunder la de kongelige rådgiverne frem planene om at kongen burde be om jarlens datter, jomfru Margrete. De mente da at jarlen ville betrakte kongen som sin egen sønn, og dermed forkaste sitt krav om tronen, som var stridens kjerne. Arnbjørn og Gunnbjørn Jonsson fremmet forslaget for Skule jarl, og det ble enighet om at kongen skulle feste jomfru Margrete.

Om Margrete hadde noe hun selv skulle sagt i denne saken, kommer ikke tydelig frem. Da forhandlingene startet var Margrete knappe 9 år, og det er derfor lite sannsynlig at hun skjønnte hvilken situasjon hun var i.¹⁴⁶ Det står i Håkon Håkonssons saga at Skule jarl tok opp saken med Margretes mor og Margrete selv, men hvilke tanker de hadde om giftermålet blir ikke utdypet. Margrete ble festet til Håkon Håkonsson mikkelsmessedagen, 29. september 1219, og det ble holdt et staselig gjestebud i hallen.¹⁴⁷ Bryllupet ble fastsatt til julen 1224, og det ble gjort forberedelser til både jule- og bryllupsgilde i Bergen sommeren 1224.¹⁴⁸

3.1.5 Medgift og morgengave i forhandlingene

Medgift og morgengaver hadde en viktig rolle i den verdslige ekteskapsmodellen, som vi vet var godt implementert av det norske kongehuset i denne perioden. Jeg kan dermed anta at de foregående forhandlingene dreide seg om hva denne medgiften og morgengaven skulle innebære. Morgengaven gikk til enten kongen eller dronningens slekt, avhengig av hvem som

¹⁴⁵ «Vi tykkjer det er stor fare for kongens sak, som no det er laga, med di jarlen har tilsyn både med riket og han sjølv, og det er mange som går mellom dei med meir ilt enn det skulle vere, og stundom er ikkje dei til stades som er kongen heilt tru. Og derfor ville vi gjerne binde venskapen såleis mellom dei at dei ikkje trong ha noka mistru til einannan.»: HHS 1979: kapittel 54, s. 65.

¹⁴⁶ Ifølge Steinar Imsen var Margrete 17 år da hun ble troløvet i 1217 (Imsen 1991: 28.). Her ser det ut til at det er Imsen som har bommet, da han også selv har ført opp hennes fødselsår som «ca. 1210», et årstall Knut Helle stiller seg bak (https://nbl.snl.no/Margrete_Skulesdatter sist aksessert 22.03.2017). Margrete var dermed rundt 9-10 år.

¹⁴⁷ Det juridisk bindende festerålet (troløvelse), skjer i Nidaros. HHS 1979: kapittel 56, s. 67.

¹⁴⁸ Helle 1972: 138.

levde lengst, mens medgiften gikk til arvinger eller dronningens slekt.¹⁴⁹ I norske lover kommer det frem, i forbindelse med giftermålet, at bruden skulle utstyres med medgift.¹⁵⁰ Det var visse forventninger, men i praksis kunne mengde og verdier varierer alt ettersom hvilke midler den kommende inngiftede familien satt på.

I Sverre Saga står det ingenting om eventuell medgift eller morgengave i forbindelse med ekteskapet mellom kong Sverre og dronning Margrete. Når det gjelder Cecilia Sigurdsdatter og Bård Guttormsen står heller ikke dette eksplisitt nevnt, men Cecilia fikk gården Gjølme av kong Sverre da hun forlot Värmland og ektemannen Folkvid.¹⁵¹ Dette er noe hun fikk før giftermålet med Bård ble avtalt, men det er tenkelig at dette var en eiendom som hun tok med seg som medgift inn i ekteskapet. Vi får innblikk i skikken med medgift under forliksmøtet, omtalt i 3.1.3. Her ble det bestemt at Filippus, ved at Kristin tok det med som medgift inn i ekteskapet, skulle få områder fra Opplandene og ned til Viken, ikke lenger nord enn til Gjærnestangen ved Risør (Rygjarbit), og ikke lenger sør enn til Svinesund.¹⁵²

Morgengaven i ekteskapet mellom kong Håkon Håkonsson og Margrete Skulesdatter får man innblikk i gjennom et vernebrev fra pave Innocens IV, datert til 6. november 1246. Vernebrevet var for Margrete og paven hadde etter hennes bønn tatt alt godset som dronningen hadde fått i morgengave av sin ektemann inn under sitt og St. Peters vern.¹⁵³ Samtidig sendte pave Innocens IV også brev til erkebiskopen av Nidaros og biskopene av Stavanger og Bergen om at han forventet at disse skulle sørge for at vernet ble respektert.¹⁵⁴ Hvilken medgift Margrete tok med seg inn i ekteskapet kommer ikke frem.

3.1.6 Fantes det en særnorsk mal for ekteskapsforhandlinger?

Hensikten med dette delkapittelet var å få på plass om det det norske kongehuset hadde en særnorsk mal for ekteskapsforhandlinger ved slutten av 1100- og starten på 1200-tallet. Ekteskapsforhandlingene i perioden 1185-1225 ser ut til å ligge et sted imellom den verdslige og den kirkelige ekteskapsmodellen. Det norske kongehuset verdsatte fortsatt festermålets betydning for å konstituere et gyldig ekteskap, men på samme tid ser vi at betingelsen om samtykke ble viktigere. Forhandlingene om ekteskapet mellom kong Sverre og Margrete var i

¹⁴⁹ Øye 2006: 83.

¹⁵⁰ Arnórsdóttir & Nors 1999: 42.

¹⁵¹ BaglS 1979: kapittel 11, s. 290.

¹⁵² BaglS 1979: kapittel 35, s. 330. Her omtales medgiften som «heimanfølge», for definisjon se Agnes S. Arnórsdóttir: *Property and Virginity: the Christianization of Marriage in Medieval Iceland 1200-1600*, Århus 2010: 507, «heimanfylgja».

¹⁵³ DN I nr. 35 (omtalt som morgengave); RN I nr. 766 (omtalt som medgift).

¹⁵⁴ DN I nr. 36.; RN I nr. 767.

stor grad rotfestet i den verdslige ekteskapsmodellen. Margrete Eriksdatter fremstår som en ren premie for Sverre, og det er ingenting som tyder på at hun ble involvert i forhandlingene. Ut ifra omtrentlig fødselsår var Margrete en voksen kvinne på rundt 30 år, og dersom hennes samtykke hadde vært et sentralt element mener jeg hun ville blitt nevnt i kilden.

Ekteskapet mellom kong Håkon og Margrete skiller seg ut, både gjennom Margretes alder da forhandlingene startet opp og at samtykke ikke ble satt som en forutsetning for at ekteskapet skulle være gyldig. Allikevel ser vi at det blir presisert at Skule jarl la dette frieriet fram for Margretes mor, etter all sannsynlighet for å få hennes samtykke på vegne av datteren. Dette kjenner vi igjen fra de europeiske kongehusene: i den verdslige ekteskapsmodellen konstituerte foreldrenes og formyndernes samtykke på vegne av bruden et gyldig samtykke.

Dette skiller seg igjen markant fra tilfellene Cecilia Sigurdsdatter og Kristin Sverresdatter. Spesielt i Cecilias tilfelle hviler og faller hennes kommende ekteskap på kirkens definisjon av et legitimt ekteskap, og hun får derfor en helt sentral posisjon i forhandlingene om eget ekteskap. Samme gjelder for Kristin Sverresdatter, men kun på bakgrunn av at Inge Bårdsson selv avgjorde at det skulle ha betydning. Jeg har diskutert hvorvidt Kristin hadde et reelt valg når det kom til ekteskapet med Filippus. Det er tydelig at dette kan diskuteres, og at samtykket kan ha blitt manipulert frem. Sagaen avslutter gjenfortellingen av samtalen mellom Kristin og Nikolas svært brått, men det som blir gjenfortalt er sterkt preget av overtalelse.

Den medgiften som fulgte med bruden inn i ekteskapet, og det brudgommen ga som morgengave, var det som skapte det økonomiske grunnlaget for kongeparet. På bakgrunn av dette var særlig den medgiften som bruden tok med inn i et ekteskap svært viktig, siden den var direkte koblet opp mot kongens økonomiske og politiske interesser.

Tilfellene med Cecilia og Kristin kan tale til fordel for norske særpreg ved de kongelige ekteskapsforhandlingene, men ikke tilstrekkelig til å hevde at det fantes en særnorsk mal. Selv om den kirkelige ekteskapsmodellen ble implementert tidligere i andre europeiske land enn i Norge, vil det fortsatt ligge mange av de samme dynastiske interessene til grunn, som var med på å bestemme formen for hvordan prosessen opp til ekteskapet foregikk.

Basert på dette mener jeg, i likhet med Arnórsdóttir og Nors konklusjon, at vi ikke kan si at det eksisterte en egen norsk kongelig forhandlingsmal for ekteskap på begynnelsen av 1200-tallet. Det norske kongehuset fulgte den samme malen som var førende for de vesteuropeiske kongehusene, og på samme måte som ute i Europa benyttet det norske kongehuset seg av den verdslige og kirkelige ekteskapsmodellen ut i fra hvilket behov de hadde på det aktuelle tidspunktet.

3.2 Økt tilnærming til en vesteuropeisk forhandlingsmal, 1240-1261

Håkon Håkonsson var den siste norske kongen i middelalderen som giftet seg med en norskfødt kvinne. Vi har allerede sett at fremgangsmåten i ekteskapsforhandlingene i perioden 1185-1225 ikke fulgte en særnorsk mal. Allikevel kan man se en endring da kong Håkon skal finne ektefeller til sine barn, ved at hans to døtre ble giftet bort utenfor Skandinavia og åpner opp for nye ekteskapsmuligheter. Ved å se på ekteskapene til kong Håkons fire barn (Cecilia, kong Håkon Unge, Kristin og kong Magnus Lagabøte) skal jeg undersøke om det skjedde ytterligere tilpasninger til den vesteuropeiske forhandlingsmalen i perioden 1240-1261.

3.2.1 Forhandlingene om ekteskapene til Cecilia Håkonsdatter

Cecilia Håkonsdatter var uektefødt, og ifølge Sverre Bagge var det ingen selvfølge at hennes ekteskap ville være en overdådig hendelse innenfor det norske kongehuset. Cecilia Håkonsdatter skulle rekke å bli gift to ganger før hun døde. Hennes første ekteskap var med Gregorius Andresson, som var nevøen til baglerkongen Filippus og sysselmann på Romerike.¹⁵⁵ Gregorius var på tross av sin onkel støttespiller av kong Håkon, og det var av kongen Gregorius hadde fått sine sysler på Romerike. Under opprøret til Skule jarl ble også Gregorius en viktig støttespiller for kong Håkon. Han var høyt verdsatt av kongen, fikk Borgersysle, og ble sett på som en vettug og dugelig mann på alle måter.¹⁵⁶ Våren 1241 var kong Håkon i Borg samtidig som Gregorius. På dette tidspunktet fremmet Gregorius et ønske om å gifte seg med Cecilia, noe også kong Håkon mente var en god idé.¹⁵⁷ Bakgrunnen til Gregorius gjør at han fremstår som et godt gifte for kong Håkons eldste datter.

Gregorius døde derimot i 1246, og høsten 1247 reiste kong Håkon til Viken. Dit kom også Harald, kongen av Man, som hadde reist vestfra Sudrøyene på bakgrunn av en innkallelse fra kongen selv, og han reiste videre østover sammen med kongen.¹⁵⁸ Vinteren 1247/48 bar kong Harald av Man frem friermål for kong Håkon, hvor han ba om hånden til Cecilia kongsdatter, enke etter Gregorius Andresson. Kongen tok vel imot dette friermålet, det ble avgjort at kong Harald skulle feste Cecilia, mens bryllupet ble fastsatt til sommeren 1248, i

¹⁵⁵ HHS 1979: kapittel 183, s. 169.

¹⁵⁶ HHS 1979: kapittel 237, s. 232.

¹⁵⁷ HHS 1979: kapittel 243, s. 240.

¹⁵⁸ Han kom visstnok ikke av helt fri vilje, men heller på innkallelse fra kong Håkon, HHS 1979: kapittel 259, s. 256.

Bergen.¹⁵⁹ Dette viser at Bagges påstand om at uektefødte døtre ble giftet bort til landets eget aristokrati ikke var en regel uten unntak.

Hva en eventuell ekteskapstraktat inneholdt av betingelser, utenom tidspunktet for bryllupet med kong Harald, kommer ikke frem i kildene, og det gis heller ingen detaljer om medgift eller morgengave. I begge tilfellene av Cecilias ekteskapsforhandlinger ser vi derimot at det var hennes far og hennes kommende ektemann som forhandlet frem ekteskapet, og føyer seg dermed inn sammen med de tidligere forhandlingene og inn i den vesteuropeiske forhandlingsmalen.

3.2.2 Håkon Unge og Rikitsa Birgersdatter

Kong Håkon Håkonsson gikk inn i forhandlinger med Birger jarl av Sverige om et ekteskap mellom sin eldste sønn, kong Håkon Unge, og Birgers eldste datter, Rikitsa. Høsten 1248 sendte kong Håkon to sendemenn, Einar Smørбак (senere erkebiskop) og Olav prost, til Svitjod i Sverige hvor Birger jarl hold til. Målet var at de skulle få innsikt i hva svenskekongen Erik Eriksson tenkte å gjøre med problemene som var mellom svensker og nordmenn.¹⁶⁰ Vinteren 1248/49 kom de to sendemennene tilbake fra Sverige og Birger jarl. De fortalte at de var blitt godt tatt imot, og at det var sterkt ønske om vennskap mellom Birger og kong Håkon. Birger hadde gitt råd om at han og kong Håkon skulle møtes i Göta elv sommeren 1249, for å styrke det nyervervede forliket. Håkon hadde allerede på dette tidspunktet lagt frem forslag om at Birger burde gifte bort sin datter, Rikitsa, til hans sønn, kong Håkon Unge, noe jarlen stilte seg positiv til.¹⁶¹

Da kong Håkon Håkonsson og Birger jarl møtte hverandre sommeren 1249 ble det fastlagt fredsavtale mellom nordmenn og svensker. De ble under dette møtet enige om at kong Håkon Unge skulle feste Rikitsa, og tidspunktet for det kommende bryllupet ble løst fastsatt til da kongen og jarlen syntes det passet.¹⁶²

Ut ifra det som står i *Håkon Håkonssons saga* er det ikke noe som tyder på at hverken Håkon Unge eller Rikitsa ble involvert i ekteskapsforhandlingene. Det var kong Håkon som var initiativtakeren til ekteskapet, og gjennom sine sendemenn henvendte han seg direkte til Rikitsas far. De norske sendemennene ble sendt høsten 1248 (kort tid etter Cecilias bryllup med

¹⁵⁹ HHS 1979: kapittel 259, s. 257. Bakgrunnen for dette ekteskapet var nok for Håkon et ønske om å skape en stabil politisk atmosfære på Hebridene, og å utvide norsk kongelig autoritet i denne regionen se R. Andrew McDonald: *The Kingdom of the Isles: Scotland's Western Seaboard, c. 1100-1336*, East Linton, 1997: 99.

¹⁶⁰ Erik Eriksson var nevø til kong Valdemar i Danmark. HHS 1979: kapittel 263, s. 260. Problemene handlet om svenske krav om erstatning for kong Håkons herjinger i Värmland mer enn tjue år tidligere, se Bjørgo 1995: 65.

¹⁶¹ HHS 1979: kapittel 264, s. 262.

¹⁶² HHS 1979: kapittel 268, s. 265.

kong Harald) og det er tydelig at kong Håkon på 1240-tallet var svært aktiv da det gjaldt å forhandle frem ekteskap på vegne av sine barn. Som ved ekteskapsforhandlingene for Cecilia Håkonsdatter, passer Håkon Unges ekteskapsforhandlinger inn i den vesteuropeiske forhandlingsmalen.

3.2.3 Kristin Håkonsdatter

Kong Håkons andre datter, Kristin, ble født vinteren i 1233/34.¹⁶³ Hennes ekteskap med den kastiljanske prinsen Filip ble det første norske kongelige ekteskapet med et klart europeisk preg, og som antageligvis la føringer for hvordan de fremtidige ekteskapsforhandlingene foregikk. I dette delkapitlet skal jeg ta for meg forhandlingene, den lange reisen ned til Spania, og jomfru Kristins møte med landet. Hvordan skilte prosessene ved dette ekteskapet seg fra tidligere, utover at hun ble sendt til Spania?

Det er for øvrig sentralt i denne sammenheng å også se litt på alternativet. Vinteren 1251, da jomfru Kristin var ca. 16 år, kom det sendebud østfra Gardarike fra storfyrste Aleksander i Novgorod.¹⁶⁴ Deres ærend var å be om jomfru Kristins hånd i ekteskap med Aleksanders sønn, Vasilij. Kong Håkon ble rådet til å sende menn fra Trondheim, noe han gjorde våren 1251. De norske sendemennene reiste øst til Novgorod, sammen med storfyrsten egne menn; Vagleik prestesønn og Borgar var formenn for sendeferden. På tross av et vellykket møte, og enighet om en fredsavtale mellom Norge og Novgorod, endte det aldri med noe ekteskap mellom Kristin og Vasilij.¹⁶⁵

Kastiljansk sendeferd til Norge

Den feilslåtte avtalen mellom storfyrsten i Novgorod og kong Håkon åpnet dermed opp for andre avtaler om prinsesse Kristins fremtidige ekteskap. Høsten 1256 reiste kong Håkon til Viken, og deretter videre til Aust-Agder. Der ble han møtt av Elis prest som brakte nyheter om at det var kommet en delegasjon fra Spania, på vegne av kong Alfonso X av Kastilla, hvor formannen for sendeferden het Sira Ferant. Ærendet de brakte med seg var et ønske om vennskap og å feste dette vennskapet gjennom «de sterkeste bånd» gjennom ekteskap med prinsesse Kristin. Kong Håkon ønsket at den kastiljanske delegasjonen skulle vente i Tønsberg gjennom vinteren, til han returnerte nordfra våren 1257: da skulle han gi dem et svar på ærendet,

¹⁶³ HHS 1979: kapittel 178, s. 163.

¹⁶⁴ Aleksandr Nevskij, storfyrste i Novgorod. Holmgaard var det nordiske navnet for Novgorod, og dermed det navnet som brukes i sagaen.

¹⁶⁵ Fredsavtalen mellom Norge og Novgorod: RN I nr. 849.; HHS 1979: kapittel 271, s. 268. Aleksanders rike var sterkt plaget av mongolske herjinger, og dette satte en stopper for friermålet, se Bjørge 1995: 63.

ut ifra hva han mente var best og med råd fra de beste menn. Den kastiljanske delegasjonen gjorde som han sa, og Håkon reiste så nordover i landet, til Bergen, og var der over vinteren.¹⁶⁶

Kong Håkon sendte i januar 1257 brev til sønnen, kong Håkon unge, og ba om at han [Håkon unge] skulle dra til Oslo, og vente der til han [kong Håkon] returnerte vestenfra. Da skulle de diskutere ærendet til sira Ferant, og de skulle bli enige om hva de skulle svare den kastiljanske delegasjonen.¹⁶⁷ Våren 1257 kom kong Håkon nordfra, og seilte rett til Tønsberg.¹⁶⁸ Hit kalte han inn blant annet erkebiskopen og de klokeste mennene i sin krets i landet for å rådføre seg, slik at han kunne avgi et fullgodt og gjennomtenkt svar på friermålet fra kong Alfonso. I forsamlingen var det flere som mente at dette var et svært gunstig og hederlig giftermål. Det ble enighet om at kongen skulle love de kastiljanske sendemennene å sende jomfru Kristin sør til Spania slik det var spurt om.¹⁶⁹ Det var én bemerkelsesverdig detalj ved ekteskapsavtalen. Kristin (i samråd med sitt følge) skulle selv få velge den av spanskekongens brødre hun ønsket å gifte seg med.

Detaljene rundt de potensielle ektemennene vil jeg komme tilbake til, men denne detaljen er bemerkelsesverdig nettopp fordi vi ikke ser et slikt innslag i de forhandlingene som ble gjort i England, Frankrike eller Skottland. Som det har blitt understreket opptil flere ganger ble forhandlingene og hvilke ektemenn jentene skulle gifte seg med diktert av de som forhandlet om ekteskapet, og deres meninger eller ønsker rundt dette ble sjeldent tatt med i betraktning. Det at Kristin fikk lov til å velge seg den av kongens brødre som hun selv likte best indikerer også et sterkt ønske fra kastiljansk side om å få igjennom ekteskapet, da det kunne være med på å gjøre kongen og prinsessen langt mer tilbøyelig til å ta imot tilbudet.

Kristins ferd til Spania

Kongen forberedte den lange reisen for datteren ned til Spania, og han valgte ut flere menn til å følge henne på ferden.¹⁷⁰ Utover dette fikk også jomfru Kristin med seg gjeve kvinner i følget, og kong Håkon sendte henne til Kastilla «med så mye gods i gull og brent sølv, hvit og grå skinnvare og andre kostelige ting, og ingen mann visste om noe annet tilfelle hvor så mye gods hadde blitt gitt med noen annen kongsdatter fra Norge før.»¹⁷¹ På bakgrunn av manglende spesifikasjoner om medgift, mener jeg at det prinsesse Kristin her frakter med seg kan være

¹⁶⁶ HHS 1979: kapittel 287, s. 285.

¹⁶⁷ HHS 1979: kapittel 288, s. 287.; RN I nr. 914.

¹⁶⁸ Og ikke til Oslo slik han hadde informert sønnen kong Håkon Unge, bakgrunnen for dette var at Håkon Unge hadde dødd tidligere denne våren.

¹⁶⁹ HHS 1979: kapittel 290, s. 289.

¹⁷⁰ Biskop Peter i Hamar, Simon preiker, flere lærde menn, Ivar Engelsson, Torlaug Bose, Lodin Lepp, Åmunde Haraldsson og mange gjeve menn. Totalt 100 menn endte opp med å legge ut på reisen sammen med prinsessen.

¹⁷¹ HHS 1979: kapittel 290, s. 289.

nettopp det, og at det dermed ser ut til at hennes medgift overgikk alt annet som tidligere kunne vært forventet.

Reisens første mål var England, og videre derifra seilte de over sjøen sør til Normandie. Her ønsket Ivar Engelsson å ta ferden via den vestre skipsleia, men sira Ferant og Torlaug Bose ville legge veien innom Frankrike for å avlegge den franske kongen et besøk. Her ble følget tatt vel imot, og da den franske kongen fikk nyss om hvor jomfru Kristin var på vei ble det gitt velmente råd om hvilken vei de burde ta videre mot Spania.¹⁷² Dette er mye av kjennetegnet for Kristins reise sørover: hvor enn de kom, ble de tatt godt imot og tilbudt kost og losji. Sagaen har dokumentert denne reisen svært grundig, men før de nådde Spania er det lite som beskriver Kristins personlige situasjon. Hennes sinnsstemning er oppsummert i en setning: «Jomfrua tålte reisen godt, og hadde det bedre og bedre jo lengre de reiste.»¹⁷³

Vel fremme i Kastilla fikk Kristin og den norske delegasjonen for første gang presentert de aktuelle brudgommene. Kong Alfonso X hadde fire brødre: Fridrek, Heinrek, Sancius og Filip. Fridrek var den eldste, en dugelig mann og god ridder. Han var en god retterstyrer i landet, og en god veidemann, men han hadde hareskår. Heinrek var den beste rytteren av dem, men han var ikke lenger aktuell siden han hadde satt seg opp mot faren og riket. Sancius var blitt valgt til erkebiskop i Toledo, og godt egnet til dette. Filip var blitt valgt til erkebiskop i Sevilla, men var derimot ikke like egnet som broren Sancius. Filip var den djerveste av dem, og jaktet med både hauker og hunder. Attpåtil ble det fortalt at han sloss mot både bjørner og villsvin, og var glad, lystig og stillferdig.¹⁷⁴ For Kristin og følget var det tydelig at kongen likte Filip best, noe de selv også gjorde. Filip kan ha representert en norsk mandighet som var svært tiltrekkende, og ikke minst mer gjenkjennelig enn det europeiske ridderidealet som var sterkere implementert i andre vesteuropeiske land, enn det var i det norske kongehuset på denne tiden.

Når man leser gjenfortellingen i sagaen om denne hendelsen er det et par ting jeg legger merke til. En del av ekteskapsavtalen mellom Norge og Spania var at Kristin selv skulle få lov til å velge den av brødrene hun selv ønsket å gifte seg med, og som følget hennes også mente var best egnet. Gjennom beskrivelsene mener jeg at denne friheten ikke er like reell som avtalen skal ha det til. Det er tydelig at kong Alfonso X har sine favoritter, og ved at Heinrek har havnet på kanten med sin familie, og Sancius var godt på vei til å bli erkebiskop i Toledo, hadde Kristins valg blitt halvert. Kong Alfonso X kan og ha påvirket Kristins valg gjennom en slik presentasjon. Det er rimelig å anta at hun aldri ville valgt den av brødrene som kongen uttrykte

¹⁷² De fikk reise gjennom kongens rike med hans beskyttelse og hjelp.

¹⁷³ HHS 1979: kapittel 294, s. 295.

¹⁷⁴ HHS 1979: kapittel 294, s. 298.

misnøye over. Kristin og hennes rådgivere valgte seg ut Filip, og 6. februar 1258 festet Filip Kristin, med guds miskunn, kongens godkjennelse og Kristins samtykke.¹⁷⁵

En typisk vesteuropeisk brudeferd?

Kristin sin ferd til Spania har tydelige paralleller til Eleanor av Provence sin reise fra Kastilla til England i 1235. Eleanor fikk på sin ferd følge av opp til 300 ryttere, som også inkluderte gjeve kvinner og personlige tjenere.¹⁷⁶ Opp mot dette kan Kristins følge med ett virke lite, men her må man ta med i betraktning at Kristin var den første norske prinsessen som ble sendt ut på en slik ferd av denne skalaen. I begge følger var det for øvrig ambassadører på vegne av brudens fedre, men med tanke på Henrik III av Englands posisjon i Europa sammenlignet med kong Håkons var nok antall ambassadører fra de to kongehusene svært ulike.

Utover dette er det også likheter mellom de to reisene ved at hvor enn de kom ble de tatt under rikets beskyttelse og ønsket varmt velkommen. Da Eleanor av Provence og hennes følge kom til Champagne ble alle utgifter i de fem dagene de reiste gjennom dette territoriet dekket av Theobald av Champagne, som var i slekt med Henrik III. Det var også flere utsendinger som møtte henne og fulgte henne på ferden.¹⁷⁷ Dette skjer også flere ganger på reisen til Kristin, blant annet da de krysset inn i franskekongens rike. Han tok godt imot den norske sendeferden, og ga råd om hvilken vei de skulle ta videre. De fikk også en representant fra kongen som skulle sørge for at de fikk all den hjelpen de trengte.¹⁷⁸ Enda et slikt tilfelle var da Kristin og følget red til Barcelona, og ble møtt av kongen av Aragon, tre biskoper og en hær. De leide Kristin inn i byen og holdt henne og følget ærefullt med kost i to dager, og slik var det gjennom hele riket og for hver by de kom til.¹⁷⁹ Vi ser her at Kristins ferd med andre ord var svært begivenhetsrik, ikke bare for det norske kongehuset, men også etter hvert som hun reiste sørover til Kastilla. For det norske følget hennes er det forståelig at dette skapte ærefrykt og stolthet over å bli møtt av mektige og ærefulle personer for hvert rike de kom til.

Det som derimot skiller Kristins ferd fra de andre europeiske kongehusenes ekteskap som jeg har vært innom, er hvor tydelig hun selv ble inkludert i egen skjebne. For det første var hun rundt 24 år gammel da hun ble sendt nedover til Spania- Hun var med andre ord dobbelt så gammel som de fleste andre jentene da de ble sendt til sine kommende ektemenn. I tillegg var det som jeg har påpekt tidligere svært spesielt at hun selv fikk velge hvilken kastiljansk prins

¹⁷⁵ HHS 1979: kapittel 294, s. 299.

¹⁷⁶ Howell 1998: 14.

¹⁷⁷ Howell 1998: 14-15.

¹⁷⁸ HHS 1979: kapittel 294, s. 295.

¹⁷⁹ HHS 1979: kapittel 294, s. 296.

hun skulle gifte seg med. Uavhengig av hvor reell denne valgfriheten egentlig var, så er dette helt tydelig et særegent tilfelle som man sjeldent så i ekteskapsforhandlingene i europeiske kongehus, dette inkluderer også det norske.

Utover dette ser det derimot ut til at mønsteret og prosessen i forhandlingene var svært likt det i Europa. Selv om Kristin hadde en uvanlig stor valgfrihet, var det lite som tydet på at hun hadde mulighet til å nekte. Det var kong Håkon sammen med sine rådgivere som styrte forhandlingene, og som dermed forhandlet frem betingelsene for ekteskapet.

3.2.4 Magnus Håkonsson og Ingeborg Eriksdatter

Kong Håkon tok i 1259 kontakt med den engelske kongen Henrik III. Håkon fremmet forslag om et ekteskap mellom hans sønn, Kong Magnus, og kong Henriks datter, Beatrice. 14. mai 1259 fikk kong Håkon svar om at dette ikke var aktuelt. Kong Henrik ønsket å bruke datteren Beatrice til et ekteskap med kong Louis IX av Frankrikes sønn. Kong Henrik uttrykte allikevel et ønske om at dette ikke måtte hindre et godt vennskap mellom de to landene, og han stilte seg selv og sine midler til rådighet ved eventuelle forhandlinger om ekteskap med en av sine slektninger eller andre fremstående personer i riket.¹⁸⁰ Dette viser at selv om den norske kongen forsøkte å bli mer aktiv på det vesteuropeiske ekteskapsmarkedet, var ikke norske kongssønner gode nok til å gifte seg inn i det engelske kongehuset.¹⁸¹

Omstendighetene rundt prosessen som ledet opp til bryllupet mellom kong Magnus og danske prinsesse Ingeborg Eriksdatter er ikke nødvendigvis lett å få grep om. Det mest spesielle var at det ikke kom i stand en formell ekteskapsavtale, som vi skal komme tilbake til, og dette var med på å gjøre situasjonen rundt og konsekvensene av ekteskapet svært uvanlig.

Sommeren 1260 sendte kong Håkon menn sør til Danmark, for å fremme hans ønske om ekteskap mellom kong Magnus og jomfru Ingeborg, datteren til danskekongen Erik Plogpenning. Kong Erik døde da Ingeborg var rundt 6 år, i 1250, og hennes mor Jutta reiste da tilbake til Sachsen. Friermålet ble derfor lagt frem for morfaren til Ingeborg, hertug Albrecht av Sachsen.¹⁸² De norske utsendingene fikk derimot beskjed fra hertugen at Ingeborgs farssekt var dansk, og at det var danskene som rådde over hennes giftermål. I stedet for å oppsøke den danske enkedronningen Margrete og det danske hoffet, reiser den norske utsendingen tilbake

¹⁸⁰ DN XIX nr. 269.; RN I nr. 966.

¹⁸¹ Det skal og bemerkes at prins Filip som giftet seg med prinsesse Kristin heller ikke var langt oppe på listen over arvinger til den kastiljanske tronen. De norske kongehusets posisjon var med andre ord ikke direkte sammenlignbart med det engelske og franske.

¹⁸² HHS 1979: kapittel 304, s. 305.

til Norge for å oppdatere kong Håkon om sakens utfall.¹⁸³ Kong Håkon handlet raskt, og sendte sira Askatin og broder Nikolas tilbake til Danmark, med samme ærend som sist, men denne gangen skulle de oppsøke enkedronningen og grev Ernst av Gleichen. Begge fungerte som riksstyrere siden danskekongen enda var mindreårig.¹⁸⁴

Forhandlingene fremstår utydelige når man leser sagaen. Slik jeg leser det virker det ikke som om det ble gjort en konkret avtale om en ekteskapskontrakt. Mangelen på kontrakt kan forklare hvorfor det i perioden etter møtet med enkedronningen og greve Ernst oppsto en rekke problemer for de norske utsendingene. Under møtet med enkedronningen og greven, ble de norske utsendingene lovet at prinsessen skulle bli utstyrt ærefullt hjemme ifra, og den norske kongen begynte derfor å gjøre i stand en sendeferd for å møte Ingeborg. Biskop Håkon, Ogmund Krøkedans, sønnen Borgar, Pål Gås og Lodin Staur reiste sørover med sju skip, og mange fornemme menn om bord. De ankom Rossanes på Jylland datoen som danskene hadde sett seg ut: en halv måned før olsok (15. juli 1261).¹⁸⁵ Her støtte nordmennene på det første av en rekke problemer: ved ankomst var det ingen som tok imot dem.

På samme tidspunkt som dette utspilte seg hadde danske Ingeborg tilhold i et kloster.¹⁸⁶ Den norske delegasjonen bestemte seg for å sende noen av mennene dit, for å forhøre seg med prinsessen om hun var blitt forberedt til reisen nordover. Her ble det oppklart at det slett ikke var satt i stand noen tiltak for å klargjøre henne til reisen, og hun sendte deretter sin egen svein til enkedronningen for å få avklart ferden sin. Enkedronning Margrete understreket at det ikke var blitt satt i gang forberedelser for reisen til Norge.¹⁸⁷ Da nordmennene fikk vite dette, tok de saken i egne hender, og avtalte reisen direkte med prinsessen. Ingeborg var i begynnelsen lett motvillig ovenfor nordmennenes ønske om at hun «skulle legge sin sak i Guds og Norgeskongens hender», blant annet fordi hun mente hun hadde alt for lite utstyr til at hun kunne reise så raskt som de ønsket. Nordmennene stilte sine midler til rådighet for prinsessen, og lovet at alt hun kom til å trenge på reisen, ville de kunne gi henne. Alt dette bunnet ut i at biskop Håkon festet prinsesse Ingeborg, på vegne av kong Magnus, og de fastsatte seg imellom dagen hun skulle hentes.¹⁸⁸

¹⁸³ Margrete var enkedronning etter at kong Christoffer av Danmark (Ingeborgs onkel) hadde dødd i 1259. Christoffer hadde tatt over tronen etter kong Erik.

¹⁸⁴ HHS 1979: kapittel 305, s. 306.

¹⁸⁵ HHS 1979: kapittel 306, s. 307.

¹⁸⁶ Enkedronningen og formynderstyret til den umyndige danskekongen ønsket å hindre døtrene etter Erik Plogpenning å gifte seg ved å plassere dem i klostre. Dette var for å minke antall arvekrav til den danske tronen: Sverre Bagge: *From Viking Stronghold to Christian Kingdom: State Formation in Norway c. 900-1350*, København 2010: 68.

¹⁸⁷ HHS 1979: kapittel 306, s. 307. Det kom heller ikke til å bli gjort noe med denne ferden med det første, siden hun var i strid med hertug Erik av Sønderjylland.

¹⁸⁸ HHS 1979: kapittel 306, s. 307.

Nordmennene startet forberedelsene for ferden til Norge. I følge sagaen fikk de det travelt med å få med seg Ingeborg, fordi svenske Birger jarl lå i Øresund med svenskehæren. Han hadde tidligere ønsket at prinsessen skulle gifte seg med hans sønn Valdemar.¹⁸⁹ Nå skal det bemerkes at det er svært tvilsomt at Birger jarl lå ute i Øresund «på jakt» etter prinsesse Ingeborg. Valdemar Birgersson hadde giftet seg med søsteren til Ingeborg, Sofia, i 1260.¹⁹⁰ Dette skjedde med andre ord året før nordmennene inngikk den private avtalen med Ingeborg. Det er altså tvilsomt at Birger jarl ville ha satt seg opp mot dette ekteskapet, siden dette heller kunne medføre et tettere bånd mellom de to landene ved at det nå satt danske søstre på begge lands troner, og hadde en felles interesse ved å hevde retten til de danske prinsessenes medgift.

Ekteskapsforhandlingene her skiller seg tydelig ut ved at det norske kongehuset nærmest røver med seg den danske prinsesse Ingeborg. På bakgrunn av denne svært spesielle situasjonen fikk ikke Ingeborg med seg noen medgift inn i ekteskapet. Hun ble derimot den første norske dronningen som fikk morgengavelen av kongelige eiendommer, slik at hun var sikret økonomisk dersom kong Magnus skulle dø før henne.¹⁹¹

3.2.5 Det norske kongehuset inn et europeisk ekteskapsmarked

På 1200-tallet var den kastiljanske kongeslekten svært aktive og hadde en umettelig trang til å knytte bånd og allianser med maktfulle fyrste- og kongehus.¹⁹² Når et slikt ønske ligger bak den kastiljanske frierferden fra Spania, er det en indikator på at det norske kongedømmet hadde en rolle å spille ute på det europeiske feltet, til et visst punkt. Bjørgo skriver blant annet at «Sverre-ætten noterte med stolt glede sin plass i det europeiske krittuset».¹⁹³ Det som ser ut til å komme sterkt ut av de forhandlingene kong Håkon gikk igjennom for sine døtre, var grunnlaget og den videre grobunnen for at det norske kongedømmet kunne nærme seg den europeiske modellen, og bli en viktigere aktør på det europeiske ekteskapsmarkedet.

Praksisen vi ser i forbindelse med ekteskapsforhandlingene med Kastilla viser at denne ikke skilte seg spesielt ut fra tidligere praksis, og samtidig følger det vesteuropeiske forhandlingsmønsteret. Som påpekt hadde Kristin en valgfrihet vi ikke har sett på samme måte i tidligere ekteskap. Kristin Sverresdatters samtykke til ekteskapet med Filippus var vel og merke en betingelse for deres ekteskap, men hun hadde aldri den samme valgmuligheten som ble presentert for Kristin Håkonsdatter. Utover dette ser vi at forhandlingene om ekteskap med

¹⁸⁹ HHS 1979: kapittel 306, s. 307.

¹⁹⁰ Imsen 1991: 30.

¹⁹¹ Wærdahl under publisering 2017.

¹⁹² Bjørgo 1995: 65.

¹⁹³ Bjørgo 1995: 65.

danske Ingeborg Eriksdatter også fulgte det typiske mønsteret, hvor kong Håkon og hans sendemenn fremmet friermålet for Ingeborgs familie. Disse forhandlingene utviklet seg allikevel i en helt spesiell retning, men forblir også et særtilfelle.

Gjennom ekteskapene til sine døtre og sønner klarte Håkon Håkonsson å befeste det norske kongehusets rolle som en viktig aktør i både det europeiske og nordiske ekteskapsnettverket. Kong Håkon hadde tydelig ambisjoner om å få en engelsk kongsdatter til Norge i forbindelse med kong Magnus' ekteskap, men det norske kongehusets attraktivitet var ikke tilstrekkelig til å være interessant for Henrik III. Dette bidro til at kong Håkon styrket det etablerte nordiske ekteskapsnettverket, gjennom sønnenes ekteskap. Representantene som var sentrale i Kristins (og Ingeborgs) brudedefølge tok etter all sannsynlighet med seg uvurderlig erfaring og opplevelser tilbake til kong Håkon. Det ble med på å underbygge kongens implementering av den vesteuropeiske hoffkulturen og det høviske idealet som fulgte med. Dette viser seg tydelig når jeg skal ta for meg bryllupsfeiringene senere i oppgaven.

3.3 En europeisk forhandlingspraksis, 1280-1312

I dette delkapittelet skal jeg undersøke det norske kongehusets ekteskapsforhandlinger fra 1280 til 1312. Gjennom kong Håkons engasjement for å implementere den vesteuropeiske hoffkulturen tilnærmet det norske kongehuset seg de vesteuropeiske på en annen måte enn tidligere. Det norske hoffet som utviklet seg på 1200-tallet ga den norske kongen et unikt kommunikasjonsrom.¹⁹⁴ Dette kommunikasjonsrommet kan man se begynnelsen av i ekteskapsforhandlingene fra perioden 1240-1261, og dette skapte et grunnlag som kong Håkons etterkommere kunne bygge videre på. Dette viser seg spesielt tydelig i de kongelige ekteskapsforhandlingene på slutten av 1200-tallet, hvor det norske kongehuset fikk dronninger fra både Skottland og fyrstedømmet Rügen i Tyskland.

3.3.1 Eirik Magnusson og Skottland

Ekteskapsforhandlingene ved det norske kongehuset under kong Eirik involverte alle Skottland. Det første tilfellet var da kong Eirik Magnusson inngikk ekteskapsforhandlinger med den skotske kongen Alexander III om datteren Margrethe. På bakgrunn av betingelsene i denne ekteskapsavtalen ble det mulig for det norske kongehuset å få arvekrav i Skottland, gjennom fremtidige norske kongsbarn. Eiriks andre ekteskap var med den skotske Isabella Bruce, datter

¹⁹⁴ Brégaint 2014: 187.

av Robert Bruce, jarl av Carrick og lord av Annendale, og Marjory, grevinne av Carrick.¹⁹⁵ Den tredje forhandlingen om ekteskapet til den norske kongsdatteren Margrethe Eiriksdatter, som Eirik fikk med dronning Margrethe. Disse forhandlingene involverte ikke bare Skottland og Norge, men også England. Grunnen til dette var prinsesse Margrethes anerkjennelse som skotsk dronning, og den engelske kongen Edvard Is ønske om å få sin egen sønn og arving, prins Edvard, på den skotske tronen. Hvordan foregikk så disse kongelige ekteskapsforhandlingene?

Margrethe Alexandersdatter og kong Eirik Magnusson

Bakgrunnen for kong Eiriks første ekteskap er ifølge Frøhaug dynastipolitikken som Norge og Skottland førte. Han avviser samtidig at de økonomiske og politiske betingelsene i Perth-traktaten var en betingelse for ekteskapet.¹⁹⁶ Når det gjelder initiativet til dette ekteskapet, står det i *Lanercost-krøniken* at kong Eirik hadde hørt rykter om at den skotske kongen hadde en elskverdig, vakker og attraktiv datter. Hun var jomfru og i passende alder.¹⁹⁷ Det ble visstnok sendt av gårde sendemenn ved to anledninger for å få Margrethe til å takke ja til frieriet.¹⁹⁸ Med tanke på alderen til kong Eirik er det derimot svært usannsynlig at det var han selv som var den sterke pådriveren til ekteskapet, men heller formynderstyret som tok opp trådene etter farens bortgang. Kong Eiriks formynderstyre besto blant annet av baronen Bjarne Erlingsson og Bjarne Lodinsson.¹⁹⁹ Enkedronning Ingeborg kan ha hatt en aktiv rolle i forhandlingene siden hun fortsatt levde, men det er ikke mulig å si at hun spilte en avgjørende rolle i formynderstyret til sin sønn.²⁰⁰

I *Lanercost-krøniken* står det at Margrethes skotske slekt mente hun kunne få et mer hederlig ekteskap andre steder, enn det hun ville oppnå med den norske kongen. Det var allikevel gjennom hennes far, kong Alexander III, at det kom i stand en avtale.²⁰¹ Dette gjør at det kan stilles spørsmål om hvilket samtykke Margrethe egentlig hadde til ekteskapet.²⁰² At brudens far styrte var slett ikke uvanlig, men siden den kirkelige ekteskapsmodellen på denne

¹⁹⁵ Randi Bjørshol Wærdahl: «Dronning Isabella Bruce» i B. Bandlien (red.) *Eufemia: Oslos middelalderdronning*, Oslo 2012: 99. (heretter Wærdahl 2012).

¹⁹⁶ Frøhaug 2015: 89-90.

¹⁹⁷ Margrethe var 19 år da forhandlingene ble innledet i 1280: https://nbl.snl.no/Margrete_Aleksandersdotter sist aksessert 05.04.2017. Kong Eirik var derimot sju år yngre enn sin kommende brud, og 12 år da han overtok tronen i 1280: https://nbl.snl.no/Eirik_2_Magnusson sist aksessert 05.04.2017.

¹⁹⁸ LK 2001: 21.

¹⁹⁹ Frøhaug 2015: 14.

²⁰⁰ Helle 1972: 332.

²⁰¹ LK 2001: 22.

²⁰² I ekteskapstraktaten var det og fastsatt bot dersom Margrethe skulle bryte avtalen. Denne var på 100.000 pund som skulle utbetales i Bergen, og øya Man ble stilt som sikkerhet, se DN XIX nr. 305.; RN II nr. 275. Dette indikerer at Margrethe hadde lite annet valg enn å samtykke til ekteskapet.

tiden sto sterkt, må de ha klart å overtale Margrethe til å gi sitt samtykke slik at det ikke kunne stilles spørsmål om legitimiteten til ekteskapet.

Regesta Norvegica henviser til flere dokumenter som ikke står i *Diplomatarium Norvegicum*, hvor alle er direkte relatert til, eller leder opp mot, den endelige ekteskapsavtalen som ble skrevet under 25. juli 1281.²⁰³ Den første antydningen til en ekteskapstraktat mellom kong Eirik og prinsesse Margrethe er et utkast til en avtale, datert til etter 9. mai. 1280.²⁰⁴ Det finnes en ratifikasjon av denne ekteskapsavtalen, fra dronning Ingeborg og rikets stormenn, til kong Alexander III. Denne ratifikasjonen stadfester med ed at de vil sørge for at ekteskapet mellom kong Eirik og jomfru Margrethe skal bli inngått på gyldig vis.²⁰⁵ Dette viser samtidig at dronning Ingeborg var involvert i forhandlingene.

På bakgrunn av datoen til ekteskapstraktaten fra 1280, må den ha blitt utformet etter kong Magnus' død, og det må nødvendigvis ha vært kontakt mellom de to kongedømmene før dette. Det er svært sannsynlig at kong Magnus var den som hadde innledet til samtale før sin død, og som dermed gjorde det mulig for formynderstyret til den mindreårige kongen Eirik å ta opp forhandlingene. Etter fullmakt fra kong Alexander III av Skottland og datteren Margrethe, skulle ridderen Robert Lupell og magister Godfred, på vegne av skotske kongen og prinsessen, skulle avlegge ed overfor den norske kongen og hans formyndere, på forutsetningene som sto i ekteskapstraktaten fra 1280.²⁰⁶ Det er også fullmakt fra kong Eirik for biskop Peter av Orknøyene, baron Bjarne Erlingsson, kansleren magister Bjarne Lodinsson og fransiskanerbroren Mauritius til å fullføre traktaten om ekteskapet med Margrethe.²⁰⁷

Hvem var så de norske utsendingene som kan ha vært involvert i ekteskapsforhandlingene? Gjennom fullmakten fra kong Eirik vet vi at det var i hvert fall fire representanter for det norske kongehuset som var med på å forhandle frem den endelige ekteskapstraktaten, og dermed også innholdet i den. Bjarne Erlingsson var derimot den eneste av de norske sendemennene som avla ed på vegne av den norske kongen. Det ble også avlagt ed på vegne av enkedronning Ingeborg og stormennene i Norge. Det at det ble avlagt ed på vegne av enkedronningen mener jeg kan være med på å underbygge tanken om at Ingeborg var

²⁰³ RN II nr. 242-243, 266-274. Disse dokumentene er enten hentet fra kong Alexander III's Thesauraria i Edinburgh (jfr. RN II nr. 306.), eller nevnt i forbindelse med den endelige ekteskapstraktaten, jfr. DN XIX nr. 305; RN II nr. 275. Rune Frøhaug har også tatt for seg disse brevene, og påpeker at dette gir indikasjoner på at norske sendemenn var i Skottland ved minst en anledning. Det blir presisert at det utkastet som ble utformet i 1280, var blitt forkastet da den endelige ekteskapstraktaten i 1281 ble underskrevet. Dette indikerer at partene må ha drøftet og endret innholdet i traktaten, se Frøhaug 2015: 15.

²⁰⁴ RN II nr. 242.

²⁰⁵ RN II nr. 267.

²⁰⁶ RN II nr. 243

²⁰⁷ RN II nr. 266.

aktivt engasjert i forhandlingene om et kommende ekteskap for sin sønn. Vi har tidligere sett at det ikke var uvanlig at kongelige mødre engasjerte seg på dette området, da det var svært viktig for dem å sikre sine barns interesser.

I et brev fra kong Eirik til kong Alexander, får man innblikk i overdragelsen av morgengaven til Margrethe.²⁰⁸ I den detaljerte ekteskapskontrakten fra 25. juli 1281 står det både hvilken morgengave Margrethe fikk av kong Eirik, og hvilken medgift hun fikk med seg fra Skottland. Som medgift lovet den skotske kongen en sum på 14.000 mark sterling.²⁰⁹ De norske utsendingene lovet på kong Eiriks vegne å skjenke Margrethe en morgengave, som besto av 1400 markebol.²¹⁰ Det var detaljerte beskrivelser av hvordan denne utbetalingen skulle skje. I tillegg ble det som et punkt i traktaten vedtatt at dersom Alexander III døde uten en legitim mannlig arving, var det Margrethe og hennes barn som overtok arveretten til den skotske tronen og kongelige eiendommer. Dette punktet skulle få stor betydning, ettersom det viste seg å bli en realitet: datteren Margrethe Eiriksdatter ble anerkjent som skotsk dronning i 1289.

Dette er den første norske ekteskapsforhandlingen som virkelig falt sammen med den vesteuropeiske forhandlingsmalen. Ekteskapstraktaten fra 1281 er det tydeligste beviset for dette. Dette var også en av de mest betydningsfulle ekteskapsforhandlingene for det norske kongedømmet. Gjennom betingelsene i ekteskapstraktaten fikk fremtidige norske arvinger krav til den skotske tronen, og var en sterk kontrast til tidligere ekteskap med tanke på Margrethes prestisjefulle status. Ekteskapet mellom kong Eirik og Margrethe har i så måte klare paralleller til Alexander II av Skottlands ekteskap med den engelske kongsdatteren Joan, samtidig som vi tydelig ser konturene av de samme ønskene som det skotske kongedømmet hadde på begynnelsen av 1200-tallet, hos det norske kongehuset. Dette var for øvrig også siste kongsdatter til å bli gift med en norsk konge.

Isabella Bruce og kong Eirik Magnusson

Etter dronning Margrethes død i 1283 satt kong Eirik igjen som enkemann i en alder av femten år, og det er grunn til å anta at søken etter en ny hustru og dronning ble igangsatt etter kort tid. Isabella Bruce var ingen kongsdatter, men kom allikevel fra en sentral skotsk familie. Bakgrunnen for ekteskapet mellom kong Eirik og Isabella er ifølge Frøhaug tredelt: politiske og økonomiske motiver i Skottland, ønske fra skotsk formynderstyre om å unngå krig, og kong

²⁰⁸ RN II nr. 268.

²⁰⁹ Pengene skulle utbetales i Bergen over 4 terminer. Halve summen kunne eventuelt gis som jordegods i Skottland.

²¹⁰ DN XIX nr. 305.; RN II nr. 275.

Edvard I av Englands ambisjoner om økt makt i Skottland.²¹¹ Forhandlingene om dette ekteskapet ble påbegynt før den skotske arvestriden ble avgjort i 1292. Randi B. Wærdahl poengterer at det ikke finnes noen bevis for direkte kontakt mellom kong Eirik og Bruce-familien i forbindelse med ekteskapsforhandlingene, men at den norske kongens sendemenn var erfarne diplomater, og i stand til å virke som kong Eiriks representanter i forhandlingene.²¹²

Det fremkommer kun tre dokumenter som kan relateres til forhandlinger om en ekteskapsavtale mellom kong Eirik og Isabella. Den første fra 28. september 1292, er pass fra kong Edvard I av England for Robert Bruce og Isabella, og gjaldt reise over til Norge.²¹³ 27. juli 1293 er det fullmakt fra den engelske kongen, for Robert Bruce: han har kongens tillatelse til å reise til Norge.²¹⁴ Her ser vi at det er den engelske kongen som sørger for at Robert Bruce og Isabella skal komme seg trygt til Norge, og at de korrekte løyvene var innvilget.

Det siste dokumentet er en detaljert protokoll over brudeutstyret Isabella hadde med seg på reisen til Norge, som også var en del av medgiften.²¹⁵ Denne protokollen er datert til 25. september 1293, som var datoen for da utstyret ble overlevert i Bergen. Dette betyr at reisen har skjedd et sted mellom 27. juli og 25. september, med tanke på datering av fullmakten for Robert Bruce. I protokollen ser vi hvem som tok imot brudeutstyret: Audun Huggleiksson og Weyland de Sticklaw. Det ble overlevert av fire representanter for Robert Bruce.²¹⁶ Av protokollen ser vi at det var en hel garderobe og husbunad som ble overlevert. Det var med stoff (blant annet silke) til å få sydd regalia, i tillegg hadde hun med seg to kroner. Det at Isabella hadde med seg dette, indikerer at det i likhet med Eiriks første ekteskap med Margrethe, var avtalt at Isabella skulle krones etter bryllupet.

Ved å se på bakgrunnen for ekteskapet, presentert gjennom undersøkelsene til Frøhaug, kan man anta hvem som var initiativtakerne til og delaktige i forhandlingene om ekteskapet mellom kong Eirik og Isabella Bruce. Initiativet bak forhandlingene mener jeg gjenspeiles i det Frøhaug hevder er bakgrunnen for ekteskapet: Bruce-familiens ønske om få en så legitim rett

²¹¹ Frøhaug 2015: 90. Frøhaug hevder at ekteskapet mellom kong Eirik og Isabella Bruce burde forklares i lys av dynastipolitikken som ble ført av kong Eirik, hans rådgivere og særlig av Bruce-familien. Han argumenterer blant annet med at Bruce-familien ville dra god nytte av å gå inn i en ekteskapsallianse med det norske kongehuset, ved at de selv ville få et sterkere krav til den skotske tronen ved anerkjennelsen av Margrethe Eiriksdatter som skotsk dronning, se Frøhaug 2015: 86-87. Kong Eirik hadde og store problemer med å få utbetalt medgiften etter datteren Margrethes død, og fikk lite støtte fra kong Edvard I av England, se Wærdahl 2012: 100.

²¹² Wærdahl 2012: 101.

²¹³ DN XIX nr. 379.; RN II nr. 694.

²¹⁴ DN XIX nr. 389.; RN II nr. 732.

²¹⁵ DN XIX nr. 390.; RN II nr. 734.; Randi B. Wærdahl gir en detaljert oversikt over protokollens innhold, se Wærdahl 2012: 103. Blant annet var det fargerike antrekk, og klærne var kantet og foret med hvit røyskattpels og ekorn. I tillegg var det med tykt silkestoff med innvevde tråder i gull, og to lengder gulltøy.

²¹⁶ Radulphum dee'Ardena, magister Nigellum Cambel, Lucam de Tany og Henricum Stiklaw, se DN XIX nr. 390.; RN II nr. 734.

til den skotske tronen som mulig. Kong Eirik var deres nærmeste kobling til ættelinjen etter Alexander III, og Bruce-familien hadde dermed lite å tape på en slik ekteskapsallianse. Denne koblingen understrekes også av Frøhaug i hans drøfting av bakgrunnen for ekteskapsavtalen.²¹⁷

Når det gjelder hvem som var aktive er det tydelig at Robert Bruce, Isabellas far, spilte en avgjørende rolle. Han er en av få som nevnes eksplisitt i dokumentene som omhandler det kommende ekteskapet. Det kan også virke som om Edvard I av England var sentral i forhandlingene, da det var han som la til rette for at Isabella og hennes far fikk trygg overfart til Norge i 1293. Frøhaug påpeker at våren 1292 hadde magistrat Peter Algotsson, magistrat Bjarne Lodinsson, ridder Viljam i Torket og kanniken Arne fra Bergen fullmakt fra kong Eirik til å fremme hans arvekrav på den skotske tronen.²¹⁸ Disse mennene befant seg med andre ord i Skottland, og kan antas å ha vært i kontakt med Bruce-familien under forhandlingene om arveretten. Det kan derfor antas at de også var involvert i ekteskapsforhandlingene. Vi vet at Bjarne Lodinsson hadde personlig erfaring om hvordan slike diplomatiske prosesser gikk for seg, ved at han var involvert i forhandlingene til kong Eiriks første ekteskap.

Gjennom Isabellas brudeprotokoll vet vi litt om hva hun hadde med seg av medgift til Norge, men utover dette er det lite informasjon. Det er likevel tenkelig at dette sto presisert med detaljer i en ekteskapsavtale. Med tanke på den bevarte traktaten etter Eiriks ekteskap med Margrethe er det ingen grunn til at dette skulle vært annerledes for hans andre ekteskap. Wærdahl presiserer at Isabella som enkedronning etter 1299 var økonomisk uavhengig og disponerte fritt over egne midler.²¹⁹ Dette impliserer at det må ha vært detaljer om hvilken medgift Isabella hadde med seg fra Skottland, og ikke minst at kong Eirik må ha gitt henne en betydelig morgengave som hun kunne leve av etter hans død. Det vil være rimelig å anta at kong Eirik ga samme morgengave til Isabella som han ga til Margrethe. Dronning Margrethes morgengave hadde gått tilbake til kongen, siden både hun, og deres felles datter, døde før kong Eirik.²²⁰

Ekteskapsforhandlingene mellom kong Eirik og Bruce-familien videreførte forhandlingspraksisen slik det var under ekteskapsforhandlingene med kong Alexander III av Skottland. Selv om det ikke er bevart en ekteskapstraktat, legger ekteskapsavtalen fra 1281 føringer for slik det ville blitt gjort i 1292, som vil gjenspeile seg i hvilken morgengave og medgift som ble gitt, og om Isabella skulle krones på bryllupsdagen.

²¹⁷ Frøhaug 2015: 87.

²¹⁸ Frøhaug 2015: 69.

²¹⁹ Wærdahl 2012: 103.;

²²⁰ Se delkapittel 2.2 om morgengave og medgift, se også Wærdahl under publisering 2017.

Margrethe Eiriksdatter – norsk prinsesse og skotsk dronning

Ekteskapet mellom kong Eirik og Margrethe Alexandersdatter viste seg å bli kortvarig. Dronningen døde våren 1283, kort tid etter fødselen av datteren Margrethe. Dronningens død ble i 1284 og 1286 etterfulgt av døden til henholdsvis den skotske tronfølgeren og kong Alexander III.²²¹ I 1286 befant Skottland seg i den utenkelige situasjonen at de var uten direkte arving til den skotske tronen, og med ett ble det norske kongehuset trukket inn.

Ekteskapstraktaten til kong Eirik og dronning Margrethe hadde tatt høyde for en slik situasjon. Det var nå tre år gamle Margrethe Eiriksdatter som var arving til den skotske tronen. Jeg skal ikke gå i dybden på forhandlingene om den skotske anerkjennelsen av hennes arverett, men denne ble bekreftet ved to anledninger: først i Roxburgh-traktaten fra 1281 og senere gjennom edsavleggelse fra 32 skotske stormenn i 1284.²²² Det skulle allikevel bli problematisk for den norske prinsessen å få anerkjent sin status, som skjedde først 6. november 1289.²²³ Forhandlingene om arveretten til Margrethe dannet grunnlaget for en ekteskapsallianse med det engelske kongehuset. Med et mellom den engelske prinsen Edvard og Margrethe, ville kong Edvard I av England få egen tronarving som skotsk konge, og skape en fremtidig engelsk-skotsk personalunion da hans sønn overtok den engelske tronen.²²⁴

Frøhaug konkluderer i sin undersøkelse med at forhandlingene om ekteskapet begynte tidligst i 1286, da Bjarne Erlingsson reiste over til Skottland for å sikre Margrethes interesser som skotsk arving.²²⁵ Det første beviset vi har for forhandlingene er derimot fra 1289, da det ble sendt dispensasjonsbrev til paven. Etersom Margrethe og Edvard var beslektet i 3. ledd måtte dette innvilges for at ekteskapet skal være gyldig.²²⁶ Et halvt år etter at dispensasjonsbrevet ble sendt, kom det gode nyheter. Pave Nikolaus IV opphevet hindringene som slektskapet satt for ekteskapet.²²⁷ Denne dispensasjonen gjorde at 108 geistlige og verdslige skotske herrer sendte brev til Edvard I, med sitt samtykke i at giftermålet mellom Margrethe og prins Edvard ble inngått.²²⁸ Samtidig ble det sendt brev på vegne av kongeriket Skottlands regenter og hele rikets allmue til kong Eirik av Norge hvor de informerte om deres

²²¹ Bjørge 1995: 87.

²²² Frøhaug 2015: 38. Se Frøhaugs delkapittel 3.1 for ytterligere detaljer.

²²³ Traktat for godkjennelse av Margrethe som skotsk dronning: DN XIX nr. 333.; RN II nr. 539. For detaljer, se Frøhaug 2015: 38.

²²⁴ Bjørge 1995: 88.

²²⁵ Frøhaug 2015: 65.

²²⁶ RN II nr. 522.

²²⁷ DN XIX nr. 336.; RN II nr. 544.; Som vi har sett tidligere var dette kun en formalitet for å kunne trygt stadfeste ekteskapets legitimitet, og det var sjeldent fare for at en slik dispensasjon ikke ble innvilget.

²²⁸ DN XIX nr. 341.; RN II nr. 555.

samtykke til ekteskapet. I brevet sto det at det var forventet at kong Eirik sendte datteren til England, innen 1. november.²²⁹

I forbindelse med forhandlingene om ekteskapet mellom prinsesse Margrethe og prins Edvard, kan det være interessant å gå tilbake til traktaten fra 1289, hvor Margrethe offisielt ble anerkjent som skotsk dronning. Punkt 1-3 i denne traktaten går direkte på Margrethes potensielle giftermål og trolovelse. I punkt 1 står det at hun skulle komme til England eller Skottland innen 1. november 1290, fri for avtaler om giftermål og trolovelse. I punkt 2 utbroderes dette til at den engelske kongen lovte at dersom hun kom til hans rike, skulle dette være fri for avtaler om giftermål og trolovelse. De skotske utsendingene lovte i punkt 3 av avtalen at de ikke ville gifte bort dronningen imot den engelske kongens råd og vilje, eller uten den norske kongens samtykke.²³⁰

Ut ifra disse tre punktene mener jeg at man kan se en tydelig engelsk særstilling, som gjenspeiler seg i de senere forhandlingene. Det er Edvard I som ser ut til å sitte i førerstolen for hvordan forhandlingene utviklet seg, noe som ser ut til å ha vært en forutsetning, uavhengig av hvem Margrethe kunne ha inngått ekteskap med. Gjennom traktaten fra 1289 ser vi at det er Edvard I og kong Eirik som er de avgjørende instansene for et ekteskap for den skotske dronningen. De skotske herrene hadde lite de skulle ha sagt, og var tvunget til å rådføre seg med den engelske kongen hvis de skulle kommet opp med et godt gifte til landets dronning. På bakgrunn av dette mener jeg at Edvard I bevisst plasserte seg og sin sønn først i rekken da det kom til ekteskap med Skottlands dronning. At et ekteskap lå i kortene til Margrethes fremtid er det liten tvil om.

I traktaten fra november 1289 får man også et innblikk i hvilke representanter som kan ha vært til stede på vegne av det norske kongehuset under ekteskapsforhandlingene. Kong Eirik ble her representert av Tore Håkonsson, Peter Algotsson og Guttorm fra Oslo. Ut over disse tre mener Frøhaug at Bjarne Erlingsson også tok på seg en sentral rolle, slik han hadde gjort i forbindelse med kong Eirik's ekteskap til Margrethe Alexandersdatter.²³¹ 1. april 1289 ble det gitt fullmakt til Tore Håkonsson, Peter Algotsson og ridderne Torvald Toresson og Guttorm fra Oslo. Dette for at de kunne forhandle og rådslå om saker som omhandlet kong Eirik's og Margrethes interesser i forbindelse med hennes stilling som Skottlands dronning.²³² Jeg stiller meg bak Frøhaugs kommentar om at et potensielt ekteskap gikk så absolutt innunder slike

²²⁹ DN XIX nr. 342.; RN II nr. 556.

²³⁰ DN XIX nr. 333.; RN II nr. 539.

²³¹ Frøhaug 2015: 62.

²³² DN XIX nr. 328.; RN II nr. 514.

interesser, og det er ikke usannsynlig at de norske sendemennene begynte å diskutere et eventuelt gifte til Margrethe, på tross av 1289-traktatens eksplisitte innhold rundt dette.

Det skulle vise seg at forhandlingene om ekteskap var forgjeves. På overfarten i 1290 døde Margrethe, og skottenes frykt om indre arvestrid ble virkelighet. Denne forhandlingsprosessen skiller seg litt fra de to foregående, med tanke på at det her var tre kongehus involvert. Den engelske kongen var i førersetet under ekteskapsforhandlingene, og la mange av betingelsene for ekteskapsavtalen. Samtidig var den engelske kongens sterke involvering med på å understreke det nye kommunikasjonsrommet påpekt av Brégaint, og det norske kongehusets nye vesteuropeiske orientering av ekteskapsforhandlingene.

3.3.2 Håkon Magnusson og Eufemia

Kong Eirik Magnusson døde i 1299, og hans bror Håkon Magnusson ble den nye norske kongen. Allerede 5 år tidligere hadde daværende hertug Håkon sendt brev til Edvard I av England, hvor han informerte om planer som involverte giftermål med en kvinne fra den engelske kongens rike. Håkon ba om Edvard Is råd og støtte i denne saken.²³³ Dette brevet ble sendt en gang på våren i 1294 med væpneren Håkon Ormsson som budbringer. Dateringen på hertug Håkons brev er blitt bestemt ut fra svaret Edvard I sendte, 15. juni 1294. Her takket Edvard for brevet om det potensielle giftermålet, og han ga sitt løfte om å opptre som mellommann i saken. Edvard sendte samtidig leidebrev til hertugen eller hans sendemenn dersom de hadde behov for å reise over til England og forhandle om saken.²³⁴

Sammenlignet med den vesteuropeiske forhandlingsmalen var det ikke vanlig at en konge ba om bistand til forhandlinger, og blir dermed et særegent element ved forhandlingspraksisen i det norske kongehuset. Dette ønsket endte derimot aldri i et ekteskap. Ifølge Steinar Imsen var det deretter planer om å få Håkon gift med en fransk grevdatter, men også dette falt igjennom.²³⁵ Det som til slutt skjedde var at hertug Håkon vendte seg mot det tyske riket og fyrst Wizlaw II av Rügen, som hadde en gifteklar datter, Eufemia.²³⁶

Forhandlingene om ekteskap mellom Håkon Magnusson og fyrstedatteren Eufemia ble startet i 1298. Det var altså før kong Eiriks død, mens Håkon enda var hertug, men vi har ingen

²³³ RN II nr. 742.; Nevnes i nr. 745.

²³⁴ DN XIX nr. 393.; RN II nr. 745.; For leidebrev se DN XIX nr. 394.; RN II nr. 746.

²³⁵ Imsen 1991: 33.

²³⁶ Det har vært ulike oppfatninger av Eufemias opphav, men jeg velger å støtte meg til Wizlaw IIs testament (DD 2 rk V nr. 226.; RN III nr. 66.) hvor han omtaler Eufemia som datter. For mer detaljer rundt denne diskusjonen, se Henriette Mikkelsen Hoel: «Fyrstedatteren fra Rügen som ble norsk dronning» i B. Bandlien (red.) *Eufemia: Oslos middelalderdronning*, Oslo 2012: 38-39. (heretter Hoel 2012).

informasjon om forhandlingsprosessen.²³⁷ En rapport datert til vinteren 1298/99 stadfester at utsendinger fra den norske kongen og hertugen skulle reise til Stralsund for å hente Eufemia.²³⁸ Sendemennene er ikke navngitt, så det er vanskelig å si noe om hvilke av kongens menn som var delaktige. Ut ifra tidligere forhandlingspraksis mener jeg allikevel at det trolig var norske representanter tilstede under forhandlingene. Etter all sannsynlighet ble det utformet en ekteskapstraktat hvor detaljene rundt medgift og morgengaver ble spesifisert. Jeg mener det er lite sannsynlig at en avtale kom i boks uten at norske representanter var med på å sikre det norske kongehusets interesser.

Når det gjelder Eufemias medgift og hertug Håkons morgengave er det ikke noe spor av disse før vi kommer til 1305. I et vitnebrev fra erkebiskop Jørund av Nidaros, og biskopene fra Færøyene, Stavanger, Bergen og Hamar står det at kong Håkon kunngjorde at han hadde mottatt hele dronning Eufemias medgift på 3000 mark av fyrst Wizlaw.²³⁹ Kong Håkon fornyet også i dette vitnebrevet, med utstedernes samtykke, dronningens tilgave (morgengave). Eufemia fikk nå Bygdøy ved Oslo med alt som hørte til, og en fast inntekt 1200 mark. Utstederne lovet å overholde disse bestemmelsene. I vitnebrevet dukker for øvrig Bjarne Lodinsson og Weyland de Sticklaw også opp som utstedere. Dette viser at de fortsatt var i tjeneste hos kong Håkon etter Eirik Magnussons død. Tatt i betraktning deres erfaring gjennom tidligere ekteskapsforhandlinger kan det tenkes at de var med på å forhandle frem ekteskapet mellom Håkon og Eufemia i 1298.

Dette underbygger at det var norske representanter til stede under forhandlingene. Det ville vært ønskelig for hertug Håkon å ha sendemenn med personlig erfaring og gode diplomatiske evner til å forhandle på det norske kongehusets vegne. Det er ingen bevis for at noen av de tre mennene var opptatt med andre oppdrag for kongehuset i 1298 da ekteskapsavtalen skal ha blitt inngått, og da Eufemia ble hentet i Stralsund på vårparten av 1299. Dette igjen gjør det trolig at Bjarne Erlingsson, Bjarne Lodinsson og Weyland de Sticklaw var aktuelle kandidater for et slikt oppdrag.

Ekteskapsforhandlingene mellom Håkon og fyrst Wizlaw, på vegne av Eufemia, viser hvordan det norske kongehuset nå var godt vant med en slik prosess. De benyttet seg av norske sendemenn som innehadde de rette diplomatiske erfaringene og kunnskapene om hvordan

²³⁷ Henriette Mikkelsen Hoel hevder giftermålet ble bestemt på et forliksmøte i Stralsund høsten 1298, se Hoel 2012: 45.

²³⁸ RN II nr. 968. Fremkommer at Wizlaw II selv deltok som garant under dette møtet.

²³⁹ DN III nr. 61.; DD 2 rk V nr. 398.; RN III nr. 307. Se også Wærdahl under publisering 2017. 2000 mark ble utbetalt til hertug Valdemar av Jylland, som hertugen tidligere hadde lånt grev Jakob av Halland, se DN III nr. 60.; DD 2 rk V nr. 356.; RN III nr. 228.

ekteskapsforhandlinger foregikk. Samtidig viser disse forhandlingene hvordan det norske kongehuset, mer enn vesteuropeiske, ba om bistand fra en tredjepart (i dette tilfellet den engelske kongen) for å finne passende dronningemne. Utover denne særegenheten ser vi hvordan ekteskapsforhandlingene ved det norske kongehuset fortsetter å følge den vesteuropeiske forhandlingsmalen.

3.3.3 Ingebjørg Håkonsdatter og Ingebjørg Eiriksdatter

Med Isabella Bruce fikk kong Eirik en datter, Ingebjørg, født i 1297. Kong Håkon og dronning Eufemia fikk også en datter ved navn Ingebjørg i 1301. De to norske kongsdøtrene ble svært viktig i kong Håkons dynastiske spill. Forhandlingene om særlig Ingebjørg Håkonsdatters ekteskap viser tydelig hvordan ekteskapsforhandlingene på denne tiden kunne skifte brått. Det som derimot skiller seg sterkt ut ved disse forhandlingene er prinsessenes alder. Ingebjørg Håkonsdatter ble trolovet med hertug Erik av Sverige allerede i 1302, kun ett år gammel. Ingebjørg Eiriksdatter og Ingebjørg Håkonsdatter giftes til slutt bort til hver sin svenske hertug i 1312, hvor de var henholdsvis 15 og 11 år gamle.²⁴⁰ Prinsessenes alder tatt i betraktning er det tydelig at deres personlige samtykke ikke var viktig for kong Håkon.

Hertug Erik var broren til svenskekongen Birger Magnusson, og i *Erikskrøniken* fremstår han som en svært vakker mann som var godt likt og hadde en høvisk fremferd. Noe som var svært viktig ved det kongelige hoffet i flere kongehus i denne perioden.²⁴¹ I 1302 ble den ett år gamle prinsesse Ingebjørg Håkonsdatter trolovet med den 20 år gamle hertugen fra Sverige. 29. september 1302 ble det så skrevet under en freds- og forbundstraktat mellom kong Birger av Sverige og kong Håkon av Norge, hvor hertug Erik festet Ingebjørg Håkonsdatter.²⁴² Til stede var også grev Jacob av Halland og fyrst Wizlaw II, Ingebjørgs morfar. Denne fredstraktaten ble fornyet 17. mars 1303, hvor representanter fra både det norske, svenske og danske kongehuset var til stede.²⁴³

I 1309 ble forøvrig troløvelsen med hertug Erik brutt, og i stedet ble Ingebjørg Håkonsdatter festet til hertug Magnus Birgersson, den svenske tronarvingen. Fullmaktsbrevet for denne avtalen er datert til 22. juli 1309, og vitnene var kong Erik Menved og kong Birger.²⁴⁴ Det endte med at kong Håkon, en gang før 22. mars 1310, sendte brev til hertug Valdemar av

²⁴⁰ Ingebjørg Eiriksdatter ble rundt 1300 (3 år gammel) festet til Jon jarl Magnusson av Orknøyene, men han døde før bryllupet, se Randi Bjørshol Wærdahl: *Norges konges rike og hans skattland. Kongemakt og statsutvikling i den norrøne verden i middelalderen*, Trondheim 2006: 156.

²⁴¹ EK 2012: 117.

²⁴² RN III nr. 56.

²⁴³ RN III nr. 74

²⁴⁴ DD 2 rk VI nr. 192.; RN III nr. 597.

Sverige, hvor Håkon lovet ham troløvelse med Ingebjørg Eiriksdatter.²⁴⁵ Dette brevet, og troløvelsen, nevnes i freds- og forbundstraktaten mellom kong Håkon av Norge og hertugene Erik og Valdemar av Sverige, og er utstedt av kong Håkon.²⁴⁶ Denne freds- og forbundstraktaten ser ut til å fungere som en ekteskapsavtale. Ingebjørg Håkonsdatter var da blitt 9 år gammel, og hennes kusine Ingebjørg Eiriksdatter 13 år. Dette betyr at i løpet av et knapt år ble avtalen med hertug Magnus brutt og forhandlingene med hertug Erik (og nå også hertug Valdemar) gjenopptatt.²⁴⁷

På grunn av de skiftende forhandlingene og deltakere kan det være vanskelig å trekke ut elementene som er viktig for min analyse. Først og fremst er det tydelig at hovedpersonen og initiativtakeren til forhandlingene er kong Håkon. Ved den første avtalen fra 1302 mellom kong Håkon og hertug Erik ser vi at Håkons svigerfar var til stede, sammen med grev Jakob av Halland. Et problem som disse forhandlingene støtte på var at Magnus Birgersson og Ingebjørg var beslektet i fjerde ledd, men kong Birger skulle ta på seg jobben med å søke om dispensasjon fra paven. Utover dette skulle størrelse på medgift og morgengave avtales.²⁴⁸

I forbindelse med denne medgiften er det relevant å ta en liten avstikker til kong Håkons andre, uektefødte datter, Agnes. Agnes Håkonsdatter ble giftet bort til ridderen Havtore Jonsson.²⁴⁹ Gjennom et makeskiftebrev fra kong Håkon, datert 9. januar 1312, får vi vite at Agnes fikk flere gårder, eller gårdparter, som medgift.²⁵⁰ Kong Håkon kalte for øvrig disse tilbake i dette makeskiftebrevet, og til gjengjeld fikk Agnes og Havtore 6 markebol i Sognes.²⁵¹ Agnes' tilfelle viser hvordan uektefødte kongsdøtre fortsatt ble brukt av kongen til å sikre seg troskap blant sine menn. Selv om uektefødte døtre ikke lenger var aktuelle for fyrstelige eller kongelige giftermål, spilte de en viktig rolle ved å sikre kongens nasjonale interesser, og fikk medgift ut ifra dette.

Det virket ikke som om partene under ekteskapsforhandlingene til Ingebjørg Håkonsdatter var bekymret for det slektsmessige hinderet ved ekteskapet. Ut fra tidligere

²⁴⁵ RN III nr. 641.

²⁴⁶ DD 2 rk VI nr. 228.; RN III nr. 642.

²⁴⁷ For mer detaljer rundt de skiftende norsk-svenske forhandlingene, se Bjørgo 1995: 92-94.

²⁴⁸ DN IX nr. 81.; RN III nr. 526. Det spesielle ved denne avtalen er at kong Håkon ikke skulle betale medgift for de to prinsessene, og hertugene heller ikke gir morgengave, men skulle tjene kongen med 400 væpnede ryttere, dette tyder på å være basert på politiske motiver og interesser, se DD 2 rk VI nr. 228.; RN III nr. 642.

²⁴⁹ Helle 1972: 585. Festermålet skjedde i 1302, se Knut Helle https://nbl.snl.no/Agnes_H%C3%A5konsdatter, sist aksessert 10. mai 2017. Dette var et forventet gifte for en uektefødt datter på slutten av 1200-tallet. Agnes kunne ikke forvente å bli giftet bort til noen fyrste- eller kongssønner, slik som Cecilia Håkonsdatter ble i sin tid til kong Harald av Man. se Bagge 1989: 27

²⁵⁰ Gårdene det var snakk om var Smedsrud, Borgyn i Frøhov sogn, Uller, Løding, Trøgstad, Nedre Vettal i lund sogn, Søndre Vettal, Bjørkeflåtten i Hof sogn, Endi i Matlausgrend, Skjatvet, Enderud, Sjøli, Audunarrud, Haugli og Olstad i Lem: DN I nr. 132; RN III nr. 756.

²⁵¹ Dersom ekteskapet endte barnløst, skulle eiendommene gå tilbake til kongen ved Agnes' død.

forhandlinger er det lite som tyder på at det var grunn til det. Paven virket å ha vært svært liberal når det kom til å gi dispensasjon for kongehusene i Europa. En annen grunn til at det å få innvilget en slik dispensasjon etter all sannsynlighet ville vært uproblematisk var ekteskapet som ledd i å sikre fred mellom kongedømmene.

Freds- og forbundsavtalen fra 1310 ble avtalt under et møte i mars i Oslo. Helle mener at partene kom sammen en stund før dette, muligens rundt gregoriusmesse 12. mars.²⁵² Helle påpeker også at vi ikke vet hvem andre enn hertug Erik og kong Håkon som var tilstede under forhandlingene. Det er derimot svært sannsynlig, ut i fra tidligere eksempler, at det var flere representanter fra både Sverige og det norske kongehuset, noe Helle også understreker. Det ble gitt løfte om at bryllupene skulle skje innen tre år fra 1. mai.²⁵³ Det spesielle ved denne avtalen er at kong Håkon ikke skulle betale medgift for de to prinsessene. Hertugene skulle eller ikke gi morgengave, men skulle tjene kongen med 400 væpnede ryttere.²⁵⁴

3.3.4 En vesteuropeisk forhandlingspraksis ved det norske kongehuset

I perioden 1280-1312 ble det inngått ekteskapsavtaler med både Skottland, England, fyrstedømmet Rügen og Sverige. Dette er med på å understreke det norske kongehusets økende posisjon i vesteuropeiske ekteskap, men de norske kongene var fortsatt ikke attraktive nok til å få kongsdøtre fra England eller Frankrike. Fra 1280 kan den største forskjellen ved forhandlingene og avtaler om medgiften og morgengaven sies å være omstendighetene og størrelsen. Både dronning Ingeborg og dronning Isabella ble igjen i Norge etter sine ektemenns død. Dette stilte seg i kontrast til europeiske kongehus, hvor det var mer regelen enn unntaket at inngiftede dronninger dro tilbake til hjemlandet etter ektemannens død.²⁵⁵

Det nye ved forhandlingene var at det norske kongehuset innledet ekteskapsforhandlinger med både det engelske og skotske kongehuset, og at den engelske kongen opptil flere ganger ble spurt om å stille seg til rådighet da den norske kongen skulle finne seg dronning. Det er tydelig at dette var hensikten med ekteskapet til kong Håkon, før det ble innledet forhandlinger med fyrst Wizlaw II. De norske kongsdøtrene som ble giftet bort til de svenske hertugene Erik og Valdemar skiller seg ut fra de tidligere forhandlingene på

²⁵² Helle 1972: 182.

²⁵³ Helle 1972: 182.; DD 2 rk VI nr. 228.; RN III nr. 642.

²⁵⁴ DD 2 rk VI nr. 228.; RN III nr. 642.

²⁵⁵ Dette så vi var tilfellet i kapittel 2 med Eleanor av Kastillas mor, og i 3.2.4 hvor Ingeborg og søsknene var blitt etterlatt av moren som reiste hjem til Sachsen. Ingeborg hadde for øvrig ingen åpenbar grunn til å returnere til Danmark, og hun lyktes aldri i å få kontroll over sine danske arveland. Isabella var ved kong Eiriks død sikret økonomisk, som betyr at hun må ha fått en betydelig morgengave i forbindelse med ekteskapet: Wærdahl under publisering 2017.

bakgrunn av deres alder da troløvelse og bryllup ble gjennom ført. Dette kjenner man derimot igjen fra de vesteuropeiske ekteskapsforhandlingene, hvor det ikke var uvanlig at kongs- og adelsdøtre ble lovet bort allerede før fylte sju år.

3.4 En vesteuropeisk vending etter 1225?

I dette kapitlet har jeg tatt et dypdykk i ekteskapsforhandlingene i det norske kongehuset. Målet med kapitlet var å undersøke om det fantes en særnorsk forhandlingsmodell, men som jeg viste i 3.1 var ikke dette tilfelle. Det jeg vil trekke ut av analysen av forhandlingene er at det norske kongehuset fulgte samme mal for kongelige ekteskapsforhandlinger (som var førende for kongehus i både England, Frankrike, Kastilla og Skottland) allerede før 1225. Dette indikerer at det norske kongehuset hadde innsikt i hvordan forhandlingene foregikk i Europa, og at det ikke kan snakkes om en vesteuropeisk vending, men heller en videreutvikling.

Den store endringen fra midten av 1200-tallet var som nevnt økt kommunikasjon med vesteuropeiske kongehus. Jeg har vist hvordan den engelske kongen stilte seg til rådighet ved flere anledninger da det norske kongehuset var på jakt etter dronningemner, og på slutten av 1200-tallet var den engelske kongen sterkt involvert i de norsk-skotske ekteskapsforhandlingene. Det å følge den samme modellen som europeiske kongehus kan antas å ha vært svært viktig for det norske kongehuset, ved at det ville gjøre den norske kongen som aktør langt mer attraktiv. Ved å vise at de fulgte samme mal og praksis for ekteskapsforhandlinger viste samtidig det norske kongehuset sin status og betydningsfulle plass på den europeiske ekteskapsscenen.

4. Bryllupsfeiringer og kroning ved det norske kongehus

Et av kong Håkon Håkonssons viktigste kulturelle bidrag i det norske kongehuset, var hans interesse for hoffkultur og litteratur ved det franske kongehuset. Hoffkulturen bidro til å skille kongen og hans hoff fra resten av befolkningen, og økte makten og prestisjen ved den sosiale eliten.²⁵⁶ Dette engasjementet åpnet for at det norske kongehuset kunne ta til seg flere elementer fra de større kongehusene ute i Europa.

I kapittel 3 så vi en økende kommunikasjon med det engelske kongehuset i forbindelse med ekteskapsavtalene som ble forhandlet frem, og understreket en ny retning ved det norske kongehuset. Gjennom importen av de nye normene og verdiene til det europeiske aristokratiet ser man økt fokus på fremstillingen av kongehuset, og på eksklusiviteten til hoffet. Sverre Bagge poengterer at sammenlignet med sagene som tar for seg perioden frem til andre halvdel av 1100-tallet, går *Håkon Håkonssons Saga* og *Kongespeilet* langt mer detaljert til verks i å understreke respekten for kongen og hvilke regler som gjaldt ved hoffet.²⁵⁷ Gjennom samtalen mellom far og sønn som presenteres i *Kongespeilet* kommer det frem hvordan sendemenn på tvers av kongehus påvirket eget hoff: erfaringer og opplevelser ved andre høviske hoff ble tatt med tilbake og gjenfortalt for kongen, og brukt til å videreutvikle egen høviskhet.²⁵⁸

I dette kapittelet skal jeg undersøke gjennomføringen av bryllup og dronningkroninger ved det norske kongehuset. Når det gjelder bryllup, går jeg rett på feiringen og hvordan dette foregikk. Bakgrunnen for dette er at det seremonielle ved bryllupet (den kirkelige vielsen) ikke er dokumentert i kildene. Til gjengjeld er kroningsseremoniene ti skrevet ned i detalj ved enkelte tilfeller. Som jeg redegjorde for i kapittel 2 mener Bumke at de kongelige feiringene fulgte den samme standarden uavhengig om det var i forbindelse med bryllup eller kroning. De kongelige bryllupene og kroningene var overdådige, og skulle være med på å understreke kongehusets og aristokratiets overlegenhet i samfunnet. Målet er å se om det norske kongehusets bryllupsfeiringer og dronningkroninger kan sies å tilnærme seg standarden vi har sett i England og Frankrike, i takt med implementeringen av internasjonale normer og verdier.

²⁵⁶ Bagge 2010: 170.

²⁵⁷ Bagge 2010: 171.

²⁵⁸ KS 2000: 84-85.; «Så kan det også ofte bære til at høviske sendemenn fra andre land kommer til møte med kongen og hans hird, og de ser nøye på hans og hirdens tjeneste og høviskhet og på alle hirdens seder, fordi de selv er høviske. Og når de kommer hjem igjen til landet sitt, da forteller de om slike seder og alle andre ting som de så eller hørte hos den kongen de var sendt til.»

4.1 Bryllupsfeiringene i perioden 1185-1225

Kirken og dens regler for ekteskap var viktig for legitimiteten ved ekteskapet. Ingvild Øye presiserer at i høymiddelalderen var ikke festermålet i seg selv et godt nok grunnlag for et legitimt ekteskap – seremonien var nødt til å bli etterfulgt av lysning og påfølgende bryllup.²⁵⁹ Denne endringen i festermålets betydning var et ledd i den kirkelige ekteskapsmodellen. Festermålet gikk fra å være det som ga ekteskapet legitimitet, til bare å bli et nødvendig ledd på veien til det seremonielle bryllupet. Jeg skal nå gå inn og se på hvilken form bryllupene i perioden 1185-1225 tok, og undersøke hvem som kan ha vært til stede ved feiringen.

4.1.1 Kong Sverres tid

Bryllupet mellom kong Sverre og dronning Margrete er så vidt nevnt i sagaen, i form av en bisetning: «Året etter kong Magnus falt, giftet kong Sverre seg med Margrete, datteren til sveakongen Erik Jåtvardsson den hellige, sveakonge.»²⁶⁰ Brevet som vi ser i *Sverres saga* om svensk lovnad om støtte (som nevnt i kapittel 3.1.1) er datert til åtte år før ekteskapet ble inngått. Denne støtten kan ha lagt fundamentet for det som utviklet seg til å bli en norsk-svensk allianse. Det er rimelig å anta at de mennene som var tilstede ved forhandlingene om ekteskapet, også deltok på bryllupsfeiringen. Det kan også tenkes at broren til Margrete, kong Knut av Sverige, var deltaker ved festlighetene dersom det ikke var spesielle uroligheter i eget rike som holdt ham tilbake.

Som vi så gjennom forhandlingene kapittel 3.1.2 var det kanskje minst like viktig for Cecilia Sigurdsdatter å få gifte seg med Bård Guttormsen, som det var å få oppløst ekteskapet hun var blitt presset inn i med Folkvid lagmann. Hun var blitt oppfostret på ærefult vis, slik det var forventet for kongsbarn.²⁶¹ Hun ville på bakgrunn av dette hatt egne forventninger til sitt giftermål. Det var også viktig for kong Sverre at søsteren ble giftet bort til en mann i hans krets, for å bygge oppunder hans interesser. Bryllupet mellom Cecilia og Bård Guttormsson ble ifølge sagaen feiret med stor ære, og det var kong Sverre selv om holdt det for dem.²⁶² Utover dette er det ingen informasjon, men med Cecilias slektsbakgrunn (i form av å være Sverres halvsøster) er det sannsynlig at bryllupet fulgte kongelig tradisjon i form og innhold, med gjester fra begge familier. Bård Guttormsson var en høyt aktet mann ved kongens hoff, og det er derfor svært sannsynlig at flere av disse gode mennene kastet glans over begivenheten.

²⁵⁹ Øye 2006: 66. Dette er også en henvisning til den kirkelige ekteskapsmodellen presentert i 2.1.

²⁶⁰ SvS 1979: kapittel 101, s. 151.

²⁶¹ BagIS 1979: kapittel 11, s. 290.

²⁶² Årstall kommer ikke tydelig frem, men av foregående kapittel og kronologien i sagaen skjedde det nok i hvert fall i år 1204. BagIS 1979: kapittel 101, s. 291.

Vi kan se mye av det samme i beskrivelsen av bryllupet mellom Filippus og Kristin. Våren/sommeren 1209 sendte Filippus to skip til Bergen som skulle frakte med seg Kristin Sverresdatter tilbake til Oslo.²⁶³ De som var med på denne reisen var høvdingene Øystein Roesson, Åmunde Bust og Grunde fehirde. Det var altså deres oppgave å følge Kristin på reisen sørover, og bryllupet ble holdt i Oslo. Til dette bryllupet kom også dronning Margrete, Kristins mor, som nå holdt til i Götaland.²⁶⁴ Her har vi eksempel på konkrete personer som deltok på bryllupsfeiringen. Ettersom dronning Margrete hadde et anstrengt forhold til Norge, betyr det at hennes datters bryllup var en så stor begivenhet at det var utenkelig ikke å delta.²⁶⁵ Videre kan det antas at de høvdingene som fulgte Kristin på reisen sørover også deltok på gildet. Tilstedeværelsen av slike personer var med på å sette den høytidelige stemningen som var forventet ved en slik feiring.

4.1.2 Kong Håkon og dronning Margrete

Gjennomføringen av Håkon Håkonsson og Margrete Skulesdatters bryllup var under press, på grunn av Skule jarls utålmodighet. Tiden frem til bryllupet forløp ikke uproblematisk, da striden med ribbungene gjorde det umulig for kong Håkon å ankomme Bergen til avtalt tid.²⁶⁶ I januar 1225 sendte Skule jarl brev til kong Håkon Håkonsson, hvor han mente at kongen ikke hadde holdt sin del av avtalen, men sa seg villig til å vente på kongen frem til påske. Dersom kong Håkon ikke møtte opp innen det, ville ikke jarlen lenger se på seg selv som bundet til de løftene som ble gjort gjennom festermålet til jomfru Margrete og kongen.²⁶⁷

Da kong Håkon endelig ankom Bergen, ble det fastsatt at bryllupet skulle holdes treenighetsmessedagen, 25. mai 1225. Det ble sendt bud til lendmennene og alle de beste bønder over hele Gulatingslaget om deres deltakelse i gildet.²⁶⁸ Vielsen ble foretatt i Kristkirken på Holmen i Bergen, og mange lærde menn kom. Bryllupet sto på i hele fem netter, hvor festen ble holdt i ulike haller med et overdådig gjestebud. Kongen holdt gjestebud for mennene i julehallen, dronningen var i sommerhallen sammen med de kvinnelige deltakerne. Klostermennene holdt til i en stue for seg selv.²⁶⁹

²⁶³ I sagaen står det våren, mens i en bemerkning i teksten står det at det var om sommeren.

²⁶⁴ BaglS 1979: kapittel 39, s. 338.

²⁶⁵ Dronning Margrete hadde etter kong Sverres død ønsket å ta med seg datteren tilbake til Sverige, men Håkon Sverresson hadde beordret sine birkebeinere til å hente halvsøsteren tilbake, til tross for sterke protester fra dronningen. I tillegg var Margrete også mistenkt og beskyldt for å ha forgiftet kong Håkon Sverresson under julegildet i 1203, slik at han døde på nyåret i 1204, se BaglS 1979: kapittel 3, s. 278-80; kapittel 6, s. 282-284.

²⁶⁶ Han ble rådet av blant annet Arnbjørn Jonsson og Simon kyr, og andre lendmenn og systemenn fra Vika at det ikke var trygt å reise mot Bergen på dette tidspunktet: HHS 1970: kapittel 106, s. 104.

²⁶⁷ HHS 1979: kapittel 124, s. 118.; RN I nr. 512.

²⁶⁸ Helle 1972: 138.

²⁶⁹ HHS 1979: kapittel 128, s. 120.

Beskrivelsene av kong Håkons og dronning Margretes bryllupsfeiring er den første med slike detaljer. Det er ingen tvil om at bryllupet hadde fornemme gjester til stede, og det er trolig at både Skule og Margretes mor var tilstede under feiringen. Ved at feiringen pågikk i hele fem dager understrekes det storslåtte elementet som et kongebryllup hadde. Det overdådige gjestebudet kan antas å inneha elementer som mat og drikke i store mengder, og underholdning i form av musikk, dans og fremvisning av den høviske kulturen. Dette er med på å underbygge målet med *Håkon Håkonssons saga*, og understreker at det var et skille i hva som ble betraktet som viktig i fremstillingene av konge og hoff på 1200-tallet.

4.2 Håkon Håkonssons pomp og prakt, 1240-1312

Som jeg har vært inne på tidligere var kong Håkon Håkonsson svært aktiv i implementeringen av den vesteuropeiske hoffkulturen og dets tradisjoner.²⁷⁰ Dersom en mann skulle være en del av kongens hoff var det tre ting som var essensielt, samtidig som de i hovedsak er en og samme ting: mannevett, god seder og høviskhet.²⁷¹ *Kongespeilet* tar for seg hvordan den høviske fremferden utspilte seg og hva som var viktig:

«Det er høviskhet å være blid, og vennlig, tjenstvillig og tale vakkert (...). Det er også høviskhet at en har greie på, når en taler med noen, til hvem en da skal bruke flertall og til hvem entall, hvorledes en skal ordne klærne sine, både hva angår farge og andre ting. (...). Det er også høviskhet å holde seg fra all spott og hånende løyer (...).»²⁷²

Denne beskrivelsen poengterer noe av det viktigste med utviklingen av den nye hoffkulturen: klær, tale og fremferd var essensielle personlige egenskaper. Det poengteres at hoffet ikke hadde en umiddelbar, fullstendig implementering av ridderidealet og denne høviskheten på 1200-tallet, men at det var en gradvis overgang og ga inspirasjon til å gå vekk fra det eldre krigeridealet.²⁷³ Importen blir sterkt understreket av *Håkon Håkonssons saga*. Spesielt når det gjelder detaljerte beskrivelser i forbindelse med banketter og feiringen, samt deltakelse fra utenlandske kongelige ambassadører, noe som var store begivenheter ved kongehuset.²⁷⁴ I dette delkapittelet skal jeg se på om det norske kongehusets bryllupsfeiringen fra midten av 1200-tallet, og den nye høviske kulturen, passer inn i Bumkes mal for feiringen.

²⁷⁰ Bagge 2010: 170.

²⁷¹ KS 2000: 120.

²⁷² KS 2000: 120-121.

²⁷³ Svenskerud 2016: 54-55.

²⁷⁴ Bagge 2010: 171.

4.2.1 Kongsdøtrenes bryllupsfeiringer

Som vi har sett var det viktig for europeiske kongehus å etablere vennskap gjennom ekteskap. Det var minst like viktig å få et godt gifte til de direkte arvingene til tronen, som det var å gifte døtre bort til andre anerkjente kongehus eller aristokratiske familier. Kong Håkon Håkonsson hadde to døtre som han kunne bruke til slike formål, og som jeg viste i kapittel 3 var han svært bevisst på hvordan dette skulle gjøres. Jeg skal nå gå videre i dette sporet, og ta for meg hvordan bryllupsfeiringen for de to kongsdøtrene foregikk.

Cecilia Håkonsdatter

I Cecilia Håkonsdatters tilfelle er det to brylluper som kan være med på å skissere hvordan bryllupsfeiringen foregikk. Gregorius Andresson var som vi har vært innom en sentral støttespiller for kong Håkon. Da Cecilia Håkonsdatter så skulle gifte seg med Gregorius ble dette arrangert av kongen selv. Bryllupet fant sted i Trondheim våren 1242, og etter vielsen hadde kong Håkon arrangert et staselig gjestebud for dem, uten at dette spesifiseres nærmere.²⁷⁵

Det er verdt å legge merke til at forfatteren av *Håkon Håkonssons saga* ikke har lagt ned mer arbeid i å beskrive en slik begivenhet. Det som er et kjennetegn ved denne sagaen er utbroderingene i forbindelse med betydningsfulle hendelser direkte knyttet opp mot kongen. Mangelen på detaljer ved dette gjestebudet kan dermed peke i retning av at Cecilias bryllup til Gregorius (som var sysselmann) ikke var viktig eller ærefullt nok i forfatterens øyne til å vies plass i sagaen.

Cecilia ble enke i 1246, og sommeren 1248 ble det stelt i stand til bryllup mellom Cecilia og kong Harald av Man. Også denne gangen var det kong Håkon som arrangerte gjestebud, og dette ble holdt i kongsgården i Bergen.²⁷⁶ Av tidligere brylluper som var blitt holdt i Bergen er det sannsynlig at vielsen skjedde i Kristkirken, samt at gjestebudet ble holdt i hallene hvor kong Håkon selv hadde feiret sitt ekteskap med dronning Margrete. Ut i fra datidens skikk og tradisjon er det svært sannsynlig at Cecilia og kong Harald holdt fest i hver sine haller. Cecilia var vert for kvinnene og de geistlige, mens kong Harald og kong Håkon drakk og spiste i en hall for seg selv med de mannlige gjestene.

Heller ikke ved dette bryllupsgildet har forfatteren av *Håkon Håkonssons saga* tatt seg bryet med å beskrive detaljene rundt feiringen. På bakgrunn av Haralds posisjon som konge av Man hadde det vært sannsynlig med flere detaljer og mer utbroderinger om denne feiringen. Dette kan indikere at det var Cecilia som var uinteressant for sagaforfatteren, men dette er

²⁷⁵ HHS 1979: kapittel 244, s. 240.

²⁷⁶ HHS 1979: kapittel 260, s. 258.

vanskelig å si for sikkert. Basert på hennes status som uektefødt kongsdatter ville uansett ikke hennes ekteskap ha løftet det norske kongehusets ære på samme måte som hvis hun hadde vært ektefødt.

Kristin Håkonsdatter

Som vi så i kapittel 3 var Kristin sin reise til Kastilla svært detaljert omtalt. Reisen og detaljene ble brukt til å fremheve det norske kongehuset som attraktivt ute i Europa. Bryllupet mellom Kristin og prins Filip ble avtalt til 31. mars 1258, ca. halvannen måned etter festermålet. I tiden etter festermålet ble det forberedt til stor feiring i Kastilla.²⁷⁷ Til stede ved denne feiringen var mest sannsynlig de sendemennene som hadde fulgt Kristin på reisen, som representanter for det norske kongehuset. Sagaen er derimot overraskende ordknapp når det gjelder detaljer om hvordan bryllupsfeiringen foregikk, men det ble «holdt med så stor ære som det lot seg gjøre i landet.»²⁷⁸

Gjennom *Håkon Håkonssons saga* vet vi at det ble gjort forberedelser i halvannen måned før bryllupet, og dette gir en indikasjon på at en slik begivenhet krevde sitt. Underholdningen skulle planlegges, maten skulle forberedes, og ikke minst skulle bryllupsklærne lages. Det var kong Alfonso X av Kastilla som arrangerte bryllupet, og han hadde personlig erfaring med å arrangere og forberede til bryllupsfest.²⁷⁹ Kristin hadde fått med seg både hvit (hermelin) og grå (ekorn) skinnvare fra sin far, og det kan være sannsynlig at hun hadde med seg annet stoff som skulle sys om til bryllupsklær til både henne og reisefølget. Dette har klare likheter med det som står listet i Isabella Bruces brudeprotokoll fra 1293. Det viser at det norske kongehuset ved midten av 1200-tallet hadde kunnskap om hvilke stoffer som ble brukt til å sy bryllupsklær som skulle holde en vesteuropeisk standard. Ut i fra Bumkes undersøkelser om slike feiringer, mener jeg man kan ta utgangspunkt i hans mal når vi skal se for oss hvordan bryllupsgildet foregikk. Basert på mottakelsene prinsesse Kristin og følget hennes fikk på reisen gjennom Spania mener jeg vi kan se hvordan skikken for prosesjon mest sannsynlig ble benyttet ved feiringen.

På bakgrunn av at Kristin var ektefødt kongsdatter, og ikke minst at hennes bryllup ble holdt i et annet land, er det lite grunnlag for å sammenligne de to kongsdøtrenes bryllup og hvordan dette foregikk. Man kan derimot anta at Kristin sitt bryllup hadde et mer høytidelig preg enn Cecilias, også fordi den kastiljanske kongefamilien hadde tettere bånd til kongehusene

²⁷⁷ HHS 1979: kapittel 294, s. 299.

²⁷⁸ HHS 1979: kapittel 294, s. 299.

²⁷⁹ Gjennom organiseringen av bryllupsfeiringen til Eleanor av Kastilla og prins Edvard av England, se kapittel 2.

i Frankrike og England, og direkte erfaring med internasjonale kongelige bryllupsfeiringer. Samtidig skal det understrekes at prins Filip ikke var tronarving til den kastiljanske tronen, og selv om det beskrives som en overdådig hendelse, er det rimelig å anta at det ikke nødvendigvis var det mest storslåtte bryllupet som var blitt holdt i Kastilla.

4.2.2 Kongssønnenes bryllupsfeiringer

Bryllupet til kong Håkon Unge og Rikitsa ble fastsatt til høsten 1251. Birger jarl hadde samtidig stor uro i sitt rike, og følte ikke at han kunne forlate sine områder på dette tidspunktet. Han sendte allikevel datteren Rikitsa til Norge med et verdig følge. Dette følget besto av to biskoper, herr Karl (sønn til Ulv jarl) og mange andre gjeve herrer og høvdinger fra Sverige. I *Håkon Håkonssons saga* ble reisen beskrevet som en «gild ferd», med henvisning til både medbrakt gods og følget forøvrig. Følget ankom Oslo, hvor kong Håkon oppholdt seg, og han tok imot dem med «den største kjærlighet». Det ble så satt i stand et gjestebud i Oslo, hvor kong Håkon Unge og jomfru Rikitsa holdt bryllup. Det fortelles om stor deltakelse av fornemme mennesker. Svenskene reiste hjem etter at festlighetene tok slutt, og de fikk med seg gilde gaver fra kongen på reisen.²⁸⁰ Siden Håkon Unge hadde fått kongsnavn allerede i 1240 fikk Rikitsa dronningtittel (men hun ble ikke kronet).

Kong Håkon uttrykte stor glede over Ingeborg Eriksdatters ankomst i Norge, og var svært innstilt på å gjøre denne bryllupsfeiringen så stor han kunne. Han ga kong Magnus muligheten til selv å velge hvor gildet skulle holdes, og Magnus mente at de tre hallene som var i kongsgården var gode til en slik feiring. Kong Håkon begynte dermed å stille i stand, og han sparte ikke på noe. I sagaen står det at kongen fikk tak i det beste utstyret som var mulig å få tak i.²⁸¹ Dette er med på å understreke at samtidssagaene fremhevet det seremonielle og rituelle for å styrke et positivt bilde av det norske kongehuset. 11. september 1261 ble Ingeborg og kong Magnus viet til hverandre i Bergen, sannsynligvis i Kristkirken.

Etter vielsen gikk paret til hvert sitt gilde: kong Magnus holdt sammen med sin far, kong Håkon, erkebiskopen, alle lydbiskopene, Knut jarl, lendmenn og hirdmenn, og andre særskilte fremstående menn i steinhallen (Håkonshallen). Dronning Ingeborg var i trehallen sammen med dronning Margrete, hele følget, kvinner og klosterfolk og andre gode menn. Det var også en siste gruppering, som holdt til i julehallen: Ogmund Krøkedans, Erling Alvsson, kjøpmenn, utenlandske menn og byfolk. Hele forsamlingen talte ikke færre enn sekstenhundre menn, i

²⁸⁰ HHS 1979: kapittel 274, s. 269.

²⁸¹ HHS 1979: kapittel 308, s. 309.

tillegg til tjenestefolk.²⁸² Ifølge sagaen var en bryllupsfeiring av et slikt kaliber aldri tidligere blitt holdt i Norge, og det skortet ikke på hverken mat eller drikke under feiringen, som varte i hele tre dager.²⁸³

Både bryllupet til Håkon Unge og Magnus viser at det norske kongehusets bryllupsfeiringer på midten av 1200-tallet passer inn i malen kartlagt av Bumke. Gjennom bryllupsfeiringen til Håkon Unge og Rikitsa ser vi at gjestene ble tatt imot av kong Håkon, og forlot med fornemme gaver. En skotsk utsending til Magnus Lagabøtes og prinsesse Ingeborgs bryllup og kroning i Bergen høsten 1261 ble så rørt at han tok til tårene over det han var delaktig i. Han beskrev det som en seremoni og høytid som overgikk alt han hadde opplevd i hjemlandet. Skotten ble også kraftig imponert over den monumentale og engelskinspirerte Håkonshallen, som for første gang var rammen rundt det godt planlagte bryllupsgildet.²⁸⁴ Gjennom denne skildringen kan vi igjen se glimt av at Norge hadde etablert seg som en aktør på den europeiske ekteskaps scenen, noe forfatteren av *Håkon Kåkonssons saga* ønsket å få frem i sine skildringer.

I forbindelse med bryllupet mellom kong Magnus og prinsesse Ingeborg kan det være interessant å trekke inn en beskrivelse av bryllupsfeiring i Sverige. I *Erikskrøniken* er det blant annet en beskrivelse av bryllupsfeiringen mellom Sofia Eriksdatter, søsteren til prinsesse Ingeborg, og Valdemar Birgersson, konge av Sverige. Sofia ble brakt fra Danmark til Sverige med stor pomp og prakt. Bryllupet ble feiret ved Ymninge i 1260. Bryllupsklærne som ble båret av riddere og fremstående menn, og ble laget av gull og silke under forberedelsene til bryllupet. Som i tilfellet med Kristin Håkonsdatter, viser dette at nordiske kongehus hadde erfaringer med å sy slike klær, og hadde kunnskap om hvilke stoffer som skulle bli brukt og hvordan det skulle se ut. Festen ble holdt i en fantastisk hall, hvor mennene satt da de drakk og spiste. Underholdningen besto av turnering, dans og spill, og ble komplimentert av ridderlighet og høvisk oppførsel, god mat, edle skikker, orden og fred.²⁸⁵

Denne beskrivelsen ser man har helt tydelige paralleller til beskrivelsen av Ingeborg og Magnus' bryllupsfest i *Håkon Håkonssons saga*. Gjennom beskrivelsen i *Erikskrøniken* kommer også den høviske fremferden tydeligere frem. Det kan antas at underholdningen også ved den norske bryllupsfesten i 1261 hadde innslag av turneringer som gjorde det mulig for hoffet å vise frem sin høviske fremferd. På bakgrunn av at *Kongespeilet* ble skrevet rundt 1250,

²⁸² Totalt 1920 mann. HHS 1979: kapittel 309, s. 309.

²⁸³ HHS 1979: kapittel 309, s. 309-10.

²⁸⁴ Bjørge 1995: 49.

²⁸⁵ EK 2012: 50-51. Bryllupet ble holdt i 1260.

var det i hvert fall en bevissthet om hvor viktig høviskheten var ved hoffet, og ikke minst hvor viktig et kongebryllup var som anledning til å fremvise dette på en overdådig og praktfull måte.

4.2.3 Kong Eirik og de skotske brudene

Prinsesse Margrethe av Skottland kom til Bergen 15. august 1281, og med seg hadde hun et strålende skotsk følge. Roxburgh-traktaten hadde bestemt at ekteskapet skulle finne sted mellom 30. august og 8. september samme år, og basert på Margrethes ankomst er det rimelig å anta at bryllupet skjedde kort tid etter.²⁸⁶ Bryllupet ble holdt i Kristkirken i Bergen, og til stedet ved bryllupsfesten var erkebiskop Jon og andre biskoper i landet.²⁸⁷ På grunn av erkebiskopens deltakelse ved bryllupsfesten, er det sannsynlig at det var han som utførte vielsen i forkant.

Protokollen over det Isabella Bruce hadde med seg til Bergen i 1293, som vi var inne på i 3.3.1, kan gi et interessant innblikk i forventningene og standarden til det kommende bryllupet. Wærdahl gir en detaljert oversikt over protokollens innhold.²⁸⁸ I tillegg til dekketøy og kister med klær var det veggtepper og andre interiørartikler. Videre var det registrert fargerike antrekk bestående av kjortler, hodeplagg og kapper lagd av kostbare tekstiler. Det mest oppsiktsvekkende var kanskje stoffet hun hadde med seg: rubinrødt silkestoff med innvevde tråder i gull og to lengder gulltøy som etter all sannsynlighet var til bruderegalia.

Det at Isabella hadde med seg stoff, og ikke en ferdigsydd kjole kan indikere at det var innforstått at det fantes syersker i Norge som visste hvordan en slik brudekjole skulle lages, og ikke minst hvilken standard den var forventet å holde. Dette underbygges av at Kristin Håkonsdatter ble sendt til Kastilla med mye av samme type stoff som Isabella hadde med seg til Norge. Dette indikerer kunnskap om denne type bruderegalier. Isabella kan og ha hatt med seg egen syerske. Det står ingenting om dette i kildene, men uansett hvilke av disse situasjonene som var realiteten, indikerer dette at det var visse forventninger til standarden for bryllupet. Det at dette ble en del av bryllupsforberedelsene så vi også i tilfellet med Sofia av Danmark og kong Valdemar av Sverige. Der ble bryllupsklærne sydd av gull og silke under forberedelsene av festlighetene. Det står ikke noe spesifikt om Sofias bryllupskjole, men i likhet med Isabella sin kan den ha blitt sydd samtidig som de andre bryllupsklærne.

Vi vet ikke når bryllupet fant sted, men det er rimelig å anta at det fulgte formen til bryllupet til dronning Ingeborg og kong Magnus. Siden Isabella ankom Bergen i september

²⁸⁶ Helle 1971: 173.

²⁸⁷ *Biskop Arnes saga* (oversatt av Gunhild og Magnús Stefánsson), Oslo 2007: 90.

²⁸⁸ Wærdahl 2012: 103.; DN XIX nr. 390.; RN II nr. 734.

1293 er det sannsynlig at bryllupet ble holdt samme måned i Kristkirken, og at bryllupsfeiringen ble holdt i kongsgården og Håkonshallen.²⁸⁹

4.2.4 Hertug Håkon og Eufemia av Rügen

Som med ekteskapsforhandlingene mellom Håkon Magnusson og Eufemia av Rügen er detaljer om bryllupet manglende. Helle mener man kan gjette seg til at bryllupet sto i Oslo, som var hovedstaden i Håkons hertugdømme. Utover dette hevder Helle at bryllupet ble holdt før kong Eirik døde, 13. juni 1299, mens Håkon fortsatt var hertug.²⁹⁰ Det er trolig at bryllupet holdt den standarden som de foregående, og alt det innebar. Dette betyr at bryllupet ville ha pågått i flere dager, hvor det hverken skortet på mat eller drikke til gjestene. Etter all sannsynlighet var feiringen preget av god underholdning gjennom sang, musikk og ridderlige fremvisninger. På denne tiden var hoffkulturen blitt godt implementert av det norske kongehuset, og dette var en av de største anledningene hvor kongehuset kunne vise seg frem ovenfor andre kongehus og fornemme gjester. På bakgrunn av disse antakelsene ville også bryllupet ha blitt avsluttet med tildeling av gaver til gjestene, slik at hertug Håkon (på vegne av kongedømmet) kunne fremstå som storsinnet og gavmild.

4.2.5 Dobbeltbryllup – norske kongsdøtre og svenske hertuger

Den endelige ekteskapsavtalen mellom kong Håkon og de svenske hertugene ble underskrevet i 1310, og etterfulgt av dobbeltbryllup for de to norske prinsessene og deres kommende svenske ektemenn, hertug Erik og hertug Valdemar. Bryllupet ble holdt i Oslo ved mikkelsmesse, 29. september 1312.²⁹¹ Til stede ved bryllupet var kong Håkon og hertugene Erik og Valdemar, men utover dette er det ingen bevis for hvem som deltok i bryllupsfeiringen. Helle mener at på bakgrunn av erkebiskop Eiliv og biskopene Helge av Oslo og Ingjald av Hamars tilstedeværelse i Oslo 8. oktober, så var de etter all sannsynlighet også deltakere ved feiringen.²⁹² Det var selvsagt at andre høytstående menn, både fra Norge og Sverige, var deltakere ved feiringen. På bakgrunn av at dronning Isabella var i live mener jeg det er sannsynlig at hun overvar feiringen av ekteskapet.²⁹³

EK gir oss et innblikk i feiringen. De to hertugene fikk dyre klær og smykker lagd for anledningen som de tok med seg til Oslo. Alle ridderne fikk nye klær og hestene ble skodd for

²⁸⁹ Dette påpekes også av Wærdahl, under publisering 2017.

²⁹⁰ Helle 1972: 176.

²⁹¹ Helle 1972: 183.

²⁹² DN II nr. 113.; Helle 1972: 183.

²⁹³ Enkedronningen Eufemia hadde dødd 1. mai 1312.

reisen. De kongelige døtrene blir omtalt som de vakreste jomfruene som noen gang var blitt sett, og bare synet av dem lyste opp hjertene til alle i forsamlingen. I følge krøniken var det turneringer, dans, lek og vakre taler under feiringen, og gjestene forlot festen rikere enn ved ankomsten.²⁹⁴ Beskrivelsen i krøniken gir en ganske tydelig kobling til slik Bumke beskriver innholdet ved slike høytidelige feiringer. Det som derimot er interessant med denne bryllupsfeiringen er at den ble tatt videre til Sverige.

I Lödöse hadde hertug Erik fått bygd en ny hall i forbindelse med bryllupsfeiringen, som ble dekorert med blant annet gullbrodert silke og andre dyrebare stoffer.²⁹⁵ Denne hallen beskrives av kronikøren i *Erikskrøniken* som noe av det mest praktfulle han noen sinne hadde sett. I krøniken står det at de to kongsdøtrene ble fulgt av et stort følge, inkludert kongen og dronningen, da de seilte fra Oslo mot Sverige. Videre blir denne ferden beskrevet som svært overdådig, og kronikøren mente at en måtte lete lenge etter et mer praktfullt reisefølge.²⁹⁶ Dette betyr at både kong Håkon og dronning Isabella var med over til Sverige, og Randi B. Wærdahl hevder at dronning Isabella var til stede under bryllupsfeiringen i Lödöse.²⁹⁷

Da reisefølget ankom Lödöse og hallen hvor feiringen skulle holdes, ble de tatt imot av en stor mengde mennesker, hester i rustning og underholdning. Ved hoffet ble de tatt imot med den største ære, og ble gitt alt de trengte. Feiringen av det kongelige bryllupet ble også her feiret på praktfullt vis. Det var ikke mangel på mat eller drikke, og det kom fløytespillere og trubadurer fra andre land for å underholde. Det ble gitt gaver til gjestene, både i form av klær og krigshester, slik at ingen forlot feiringen mindre velstående enn da de kom. Det var nok av ridderlige fremvisninger i form av turneringer, og den høviske kulturen utfoldet seg i all sin prakt.²⁹⁸

Det er helt tydelig at gjennom beskrivelsene fra bryllupsfeiringen, først i Oslo og deretter i Lödöse, passer perfekt inn Bumkes mal for kongelige bryllupsfeiringer. I alt fra forberedelser til velkomst av gjester, underholdning, mat og gaver til gjestene ved avreise føyer seg rett inn i rekken av eksemplene fra de vesteuropeiske kongelige bryllupsfeiringene. Elementet med å vise frem det kongelige hoffet var helt sentralt i feiringen. I *Erikskrøniken* ble det og understreket av flere av de som underholdt under feiringen i Lödöse var utenlandske. Dette forsterker den vesteuropeiske orienteringen, og ved å ha internasjonale gjester kunne disse ta med seg erfaringene som ble gjort ved det norske (og svenske) hoffet tilbake til eget

²⁹⁴ EK 2012: 187-88.

²⁹⁵ EK 2012: 188.

²⁹⁶ EK 2012: 189-90.

²⁹⁷ Wærdahl under publisering 2017.

²⁹⁸ EK 2012: 190-91.

land. På denne måten spredte ryktene om kongedømmets storslåtte feiringer seg over landegrensene.

4.2.6 En tilnærming til de vesteuropeiske kongelige feiringene?

Det er rimelig å anta at Kristin Håkonsdatter var den første norske prinsessen som hadde en bryllupsfeiring som kunne tilnærme seg det vi har sett i England, Frankrike og Skottland. Men siden dette ble arrangert av den kastiljanske kongen havner dette utenfor hvordan den norske malen utvikler seg. Kong Håkon kunne vel og merke, gjennom norske sendemenns deltakelse ved bryllupet, få innsikt i erfaringene ved denne feiringen som var med på å underbygge utviklingen av den norske praksisen for bryllupsfeiringer.

Allerede ti år før det overdådige bryllupet til kong Magnus og Ingeborg, ser vi at det norske kongehuset arrangerte store og flotte fester som har klare paralleller til den internasjonale bryllupsfeiringen. Bryllupsfeiringen til kong Håkon Unge og Rikitsa viser tydelige paralleller til Bumke. Kongen tok imot det svenske følget med stor ære, og ikke minst skjenket han gjestene verdifulle gaver, noe som er sentralt i Bumkes mal. Bryllupet mellom kong Magnus og Ingeborg er enda tydeligere i det norske kongehusets tilnærming til vesteuropeiske kongehus. Her ser man hvordan kong Håkon (som Henrik III også etter hvert ble kjent for) ikke sparte på noe i forbindelse med forberedelsene til, og gjennomføringen av, bryllupsfeiringene. De neste ekteskapene til sønnene av dronning Ingeborg og kong Magnus videreførte den overdådige luksusen man så i 1261, men det kom også inn nye elementer. Slik vi så i kapittel 3 gikk det norske kongehuset inn i ekteskapsforhandlinger med Skottland og Tyskland, som understreker en vesteuropeisk orientering på slutten av 1200-tallet.

På bakgrunn av beskrivelsene i *Erikskrøniken* mener jeg det er tydelig å se hvordan feiringene fremsto som svært overdådige, rike på underholdning og et sted hvor det ridderlige idealet kunne bli vist frem. Forfatteren fornektet seg lite i sine fremstillinger, og det er tydelig at å poengtere kongehusets og aristokratiets overdådige luksus var mye av hensikten. Dette går også igjen i *Håkon Håkonssons saga*. Der ser man at bryllupsfeiringen til kong Magnus og dronning Ingeborg fremstilles som den mest praktfulle feiringen det norske kongehuset noen sinne hadde arrangert, og som rørte deltakere til tårer. Disse beskrivelsene er tydelig farget av et ønske om å fremstille landenes kongehus som rike, overdådige og viktige.

På bakgrunn av dette mener jeg det er helt tydelig at det norske kongehuset allerede på midten av 1200-tallet hadde tilegnet seg samme mal for bryllupsfeiringer vi har sett ved de vesteuropeiske kongehusene England, Frankrike, Skottland og Kastilla, som ble videreført og ytterligere utarbeidet av kong Magnus, og deretter av hans sønner kong Eirik og kong Håkon.

4.3 Dronningkroninger i Norge og Norden

Det er videre interessant å se på om dronninger i Norge ble kronet, enten i forbindelse med at hennes ektemann var blitt kronet før bryllupet fant sted, eller om det var en felles seremoni i etterkant av giftermålet. Den første kongelige kroningen i Norge, og i Norden, skjedde i 1163, da Magnus Erlingsson ble kronet til konge.²⁹⁹ Erich Hoffman har tatt et dypdykk ned i de skandinaviske kroningene, og presiserer at det ikke finnes bevis for formen eller innholdet i forbindelse med dronningers kroning i Norge.³⁰⁰ I Danmark er det heller ikke tydelige beskrivelser av kroningsseremonier før man kommer opp på midten av 1400-tallet, men det fant sted kroninger før dette. Fra 1170 ble omtrent alle de danske kongene kronet. Hoffman mener allikevel at det er sannsynlig at kongens hustru, dronningen, ble kronet sammen med sin ektemann.³⁰¹ Sverige var senere ute enn sine to skandinaviske naboer. Først fra 1210 ble alle svenske konger kronet, men igjen er problemet at de første detaljerte kildene av en slik kroningsseremoni først dukker opp på 1500-tallet.³⁰²

Dette manglende kildematerialet gjør det svært vanskelig å si noe om hvordan kroningen i de tre skandinaviske landene foregikk dersom man ønsker å legge vekt på kroningen av dronningen. Hoffman har allikevel, ut ifra senere kilder, forsøkt å skissere innholdet og formen på de danske og svenske kroningsseremoniene:

Dansk middelaldersk kroningsseremoni, en rekonstruksjon av form, innhold og hendelsesforløp: Plassering av insignium på alteret; Scrutinium; Salvelse av kongen (knelende) på høyre arm og skuldre; Salvelse av *dronningen* på samme måte; Overrekkelse av sverdet; Kroning av den knelende kongen; Investitur med septer; Investitur med rikseple; Kongens ed/løfte; Kroning av den knelende *dronningen*; Overrekkelse av septer til *dronningen*; hvor kongen til sist leste evangeliet (i hvert fall i senmiddelalderen).³⁰³

Svensk middelaldersk kroningsseremoni, en rekonstruksjon av form, innhold og hendelsesforløp: Kongens inngang; Preken, bønn for herskeren, kollekt, epistel; Scrutinium; Salving (panne, bryst, rygg, skuldre, albuer, händledd) og bønn; Hansker og ring; Lite sverd; Mantelen; Kroning av den knelende kongen; Tronstigning; septer, rikseple, stort sverd; (Siden

²⁹⁹ Knut Helle: https://nbl.snl.no/Magnus_5_Erlingsson, sist aksessert 22.03.2017

³⁰⁰ Erich Hoffmann: «Coronations and Coronation Ordines in Medieval Scandinavia» i J. M. Bak (red.) *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchich Ritual*, California 1990: 131. (heretter Hoffmann 1990).

³⁰¹ Hoffmann 1990: 132.

³⁰² Hoffmann 1990: 138.

³⁰³ Hoffmann 1990: 136.

1441?) Lesing av evangeliet med sverdet holdt opp av kongen; og til slutt trosbekjennelse, offertorium, nattverd.³⁰⁴

Ut i fra disse to oversiktene kan vi se at det er ikke store forskjeller i ritualene. Det mest fremtredende er i Sveriges tilfelle hvor dronningen plutselig er utelatt, selv om Hoffman tidligere har fastsatt at han mener hun ble kronet sammen med sin ektemann, i de tilfellene hvor seremonien fant sted etter at ekteskap var inngått.

4.3.1 En norsk kroningstradisjon av dronninger?

Man skal trå forsiktig når det gjelder dronningkroninger i Norge i første halvdel av 1200-tallet, og burde ikke omtale dette som et generelt fenomen kun på bakgrunn av at kongen ble kronet etter at bryllupet hadde funnet sted. Det kan se ut til at Hoffman har trukket inspirasjon fra den engelske og franske tradisjonen for dronningkroninger når han konkluderer med at dronninger i Norden ble kronet sammen med sine ektemenn etter bryllupet.

Hoffmann mener at Margrete Skulesdatter var den første dronningen til å bli kronet, men det er ingen antydninger i sagaen til at hun ble kronet sammen med kong Håkon under hans kroning i 1247.³⁰⁵ Det var med andre ord ingen dronninger som ble kronet i Norge før i 1261, og det kan ha vært slik som i Skottland at dronningen gjennom ekteskapsritualet ble dronning, i egenskap av å være kongens hustru. Det er dermed interessant å se på hva som gjorde at dette endret seg med kroningen av danske prinsesse Ingeborg, og dronningene som fulgte henne. Gjennom kroning var ikke dronningen lenger bare kongens hustru, hun fikk styrket sin status og stilling.³⁰⁶

Kroningen til kong Magnus og dronning Ingeborg skjedde 14. september 1261, kun tre dager etter bryllupet. Kong Håkon stelte i stand til ny fest i kongsgården, for å feire begivenheten. Det ble holdt gudstjeneste tidlig i byen, og etter messen trakk folket ut i kongsgården. Det var prosesjon bestående av hirden, sysselmennene, skutilsveinene og til sist lendmennene. Etter disse gikk det fire lendmenn som bar et stort brett over hodene deres, og på dette lå kongeskrudet og kroningsklærne. Bak fulgte Erling Alvsson og Brynjulv Jonsson som bar septer og stav av sølv prydet med gull, som skulle presenteres til kongen. Knut jarl kom etter med kronen, og ved siden av bar Gaut Jonsson kroningssverdet. Til sist fulgte kongene,

³⁰⁴ Hoffmann 1990: 141-42.

³⁰⁵ For detaljert beskrivelse av kong Håkons kroningsseremoni og -feiring, se HHS 1979: kapittel 253-255, s. 248-53. Det er heller ingen indikasjoner til at Margrete Eriksdatter ble kronet sammen med kong Sverre i 1194, se Helle 1972: 126-27. Med tanke på kong Sverres ønske om å legitimere seg selv og sin slekt på den norske tronen, er rimelig å anta at det ville stått eksplisitt dersom hun ble kronet.

³⁰⁶ Bagge 1989: 27

kong Håkon og kong Magnus. Ved porten til kongsgården ble de møtt av en annen prosesjon bestående av biskoper, abbeder og prester, og sammen gikk de til kirken.³⁰⁷

I kirken ble kongen ledet til alteret, messen ble sunget og kroningen gikk for seg slik det var påbudt i den hellige kirken.³⁰⁸ Ved alteret fikk kong Magnus overlevert kroningssverdet av erkebiskopen og tre biskoper.³⁰⁹ Han ble kledd i kroningsregaliene, og fulgt av erkebiskopen til setet sitt. Deretter kronet de dronningen.³¹⁰ Det står ingen detaljer om hvordan kroningen til Ingeborg foregikk, eller om hun mottok septer slik som Hoffmann mente dronningene i Danmark gjorde. Kroning kan trolig sammenlignes med Eleanor av Provences kroning i 1236, på bakgrunn av de seremonielle beskrivelsene. Det betyr at dronning Ingeborg sannsynligvis ble salvet før den velsignede kronen ble plassert på hodet hennes. Hun ble da opphøyet til sin nye status som Norges dronning. Etter kroningen fulgte det et ærbødig og overdådig gjestebud.³¹¹

Det er ingen informasjon om kroningsseremonien til dronning Margrethe og dronning Isabella, men dronning Ingeborgs kroning fra 1261 var sannsynligvis malen som ble fulgt. For dronning Margrethes del var det understreket i ekteskapstraktaten fra 1281 at hun skulle krones til dronning på bryllupsdagen.³¹² Siden det ikke finnes noen bevart kopi av ekteskapsavtalen mellom kong Eirik og Isabella Bruce er det vanskelig å si noe om kroning var en betingelse. Isabella hadde med seg to kroner da hun kom til Norge i 1293, i tillegg til silketøy beregnet for å sy en pute, som trolig var forbeholdt å bære kroningskronen. Dette kan indikere en forventning om kroning, og at skottene hadde kjennskap til at det norske kongehuset kronet sine dronninger.³¹³ Det er ingen tvil om at Bruce-familien var klar over den norske kroningstradisjonen av dronninger, og dermed forhandlet om dette på forhånd.

Steinar Imsen hevder at Eufemias kroning fant sted i Oslo, og at den fulgte samme mal som kroningene i Bergen.³¹⁴ Knut Helle mener at erkebiskopen var koronator, og at kroningen ble etterfulgt av feiring.³¹⁵ Eufemia var fyrstedatter, og ut i fra Wizlaw IIs kunnskap om det norske kongehusets tradisjoner var det mest sannsynlig en forventning om at Eufemia også

³⁰⁷ HHS 1979: kapittel 310, s. 310.

³⁰⁸ HHS 1979: kapittel 310, s. 311.

³⁰⁹ Den skotske utsendingen som hadde vært deltaker ved bryllupet var ikke vant til slike kroningsseremonier, siden dette ikke var skikk i Skottland, og han ble så rørt av kroningen at han tok til tårene. Det viste seg derimot at han hadde misforstått, og trodde at kong Magnus ble slått til ridder.

³¹⁰ HHS 1979: kapittel 310, s. 311.

³¹¹ HHS 1979: kapittel 310, s. 312.

³¹² DN XIX nr. 305.; RN II nr. 275. Kong Eirik var blitt kronet 2. juli 1280: https://nbl.snl.no/Eirik_2_Magnusson sist aksessert 14.04.2017.

³¹³ Wærdahl 2012: 103.

³¹⁴ Imsen 1991: 36.

³¹⁵ Helle 1972: 177.

skulle krones da Håkon overtok tronen etter sin bror Eirik. Håkon var hertug da bryllupet med Eufemia ble holdt, noe som betyr at hennes kroning skjedde samtidig som hennes ektemanns. Det er derfor rimelig å anta at kroningen av Eufemia var svært lik som i 1261, som også var en dobbeltkroning.

4.4 Fulgte norsk bryllupsfeiring og kroning en vesteuropeisk mal?

I dette kapitlet har jeg tatt for meg bryllupsfeiringer og dronningkroninger, og her ser man tydelig påvirkningen av den vesteuropeiske høviske kulturen. Vi har sett at kong Håkon, i likhet med kong Henrik III av England, var en habil ekteskapsplanlegger og bryllupsarrangør. Ut i fra bryllupene jeg har tatt for meg mener jeg det er tydelig at disse feiringene ikke var spesielt mindre overdådige eller luksuriøse enn ved de vesteuropeiske kongehusene.

Dersom jeg tar utgangspunkt i Bumkes modell ser vi at det helt fra bryllupet til kong Håkon Unge og Rikitsa i 1251 var fremtredende elementer som også var gjeldende internasjonalt, slik som velkomstprosesjon og gaver, samt at den høviske fremferden var i sentrum av begivenhetene. Ved bryllupet i 1261 mellom kong Magnus og Ingeborg er det også langt mer detaljerte beskrivelser av underholdningen og hvordan det var overflod av både mat og drikke til gjestene. Underholdning i form av høviske fremvisninger gjennom turneringer, dans og spill er også spesifisert. Disse elementene ser vi blir ytterligere forsterket i beskrivelsene av bryllupene til kong Eirik, kong Håkon og dobbeltbryllupet i 1312. Manglende beskrivelser gjør at det ser ut til at de norske bryllupsfeiringene ved det norske kongehuset i perioden 1185-1225 var mindre ekstravagante enn senere. Jeg mener likevel det skiftende fokuset i *Håkon Håkonssons saga* kan tyde på at det muligens ikke var slik.

Ved å plukke ut detaljene slik jeg har gjort i min undersøkelse er det tydelig at det virker å være lite nytt og revolusjonerende ved bryllupsfeiringene i 1261. Mest markante forskjellen kommer til uttrykk i at det norske kongehuset begynte å krone sine dronninger. Ved å se på selve kroningsseremonien ser vi at den norske har tydelige paralleller til de svenske, danske og engelske kroningene.

5. Det norske kongehusets ekteskap i et europeisk lys

Hensikten med denne oppgaven har vært å undersøke om det fant sted en tilnærming til en vesteuropeisk ekteskapsmal i det norske kongehuset, i perioden 1185-1312. Min undersøkelse av det norske kongehusets ekteskapsforhandlinger, bryllupsfeiringer og kroningsseremonier har vist at det ikke fantes noen norsk modell for en slik prosess. Det som skjedde i perioden 1185-1312 var en kontinuerlig utvikling av allerede eksisterende tradisjoner og skikker, samt en implementering av nye vesteuropeiske elementer som var med på å øke tilnærmingen til den vesteuropeiske kongelige ekteskapsmalen.

Undersøkelsen har vist at denne ekteskapsmalen var nært koblet opp til den vesteuropeiske hoffkulturen. Jon Martin Svenskerud hevder, som nevnt innledningsvis i denne oppgaven, at implementeringen av det nye ridderidealet, og fokus på den høviske kulturen, ikke umiddelbart erstattet det eldre krigeridealet som hadde gjort seg gjeldene i det norske kongedømmet. Først ved 1250 var den norske hirden tydelig på vei til å omfavne denne høviske fremferden. Dette viser seg også tydelig i mine undersøkelser av den norske kongelige ekteskapspraksisen, der jeg har tatt for meg mal og praksis ved bryllupsfeiringer og kroning, og sett på de detaljerte beskrivelsene i *Håkon Håkonssons saga* og *Erikskrøniken*.

Det er tydelig at malen for de norske kongelige ekteskapsforhandlingene ikke var særnorsk. Tvert om ser den ut til å ha fulgt samme mal og praksis som man så i England, Skottland, Frankrike og Kastilla. Forskjellen lå i detaljene, og den kontinuerlige utviklingen av disse gjennom 1200-tallet. Gjennom Kristin Håkonsdatters ekteskap understrekes det at medgiften hun brakte med seg til Kastilla overgikk det noen har sett tidligere. Dette indikerer at medgift ikke var et fjernt fenomen for det norske kongehuset, men at det med det kastiljanske ekteskap ble gitt en ny standard. Dette betyr at den økte kontakten med de større europeiske kongehusene endret forventningene til det norske kongehuset, og hva de var nødt til å stille med for å kunne bli sett på som en attraktiv aktør ute på det europeiske ekteskapsmarkedet.

Samtidig var det først med Håkon Håkonsson at beskrivelsene av slike hendelser ble sett på som viktig for kongehuset. *Sverres saga* hadde et annet mål enn *Håkon Håkonssons saga*, fra å legitimere Sverres rolle som enekonge, ble det med kong Håkon viktigere å fremvise den høviske kulturen og understreke kongehusets overdådighet som ble verdsatt av de andre kongehusene i Europa. Dette betyr at det var hva som ble sett på som kongens interesser (fremstillingene i sagaen) som endret seg, ikke nødvendigvis malen for ekteskapsforhandlingene. Det norske kongehuset kan på denne måten også sammenlignes med Skottland – det var ikke slik at praksisen var spesielt annerledes, men det tok lengre tid å

implementere tradisjoner, skikker og seremonier som lå tydeligere til grunn i de vesteuropeiske kongedømmene. Derfor er det problematisk å bastant hevde at ekteskapsforhandlingene i perioden 1185-1225 var vidt forskjellig fra 1240-1312. På bakgrunn av beskrivelsene i kapittel 3 ser man konturene av det forhandlingsmønsteret som man så fra midten av 1200-tallet, bare ikke like detaljert.

Utviklingen av bryllupsfeiringene er litt mer komplisert, men det er rimelig å anta at det var større forskjeller enn ved forhandlingene. Det er også her ridderidealet og den høviske kulturen kommer tydeligst frem. Malen for bryllupsfeiringene var relativt lik som i de vesteuropeiske kongedømmene, men før 1261 er det lite i kildene som tilsier at feiringene var like overdådig. Prosesjon var et ledd i å fremvise kongehusets høviske fremferd, status og posisjon, og overdådige livsstil. Siden et slikt fokus først ble viktig med kong Håkon Håkonsson er det mulig at dette ikke var et element av feiringen ved det norske kongehuset før 1261, med dronning Ingeborg og kong Magnus.

Det er i hovedsak gjennom *Erikskrøniken* og beskrivelsen av dobbeltbryllupet i 1312 at vi virkelig ser hvordan bryllupsfeiringen hadde sterke paralleller til det i England, Frankrike, Skottland og Kastilla. De norske sendemennene som deltok på bryllupsfeiringen til prinsesse Kristin og prins Filip tok med seg verdifull erfaring og inntrykk til kong Håkon. Erfaringene fra denne feiringen la grunnlaget for en videre implementering av de nye verdiene og det høviske idealet som Håkon allerede hadde tatt interesse for. Det igjen ført til en videreutvikling av de norske bryllupsfeiringene, slik at de holdt en vesteuropeisk standard.

Elementet av dronningkroning er der man tydeligst kan se en endring fra midten av 1200-tallet. Her går et markant skille med dronning Ingeborg og kroningen sammen med kong Magnus i 1261. På bakgrunn av at det ikke var alle kongedømmer som kronet sine dronninger (slik som var tilfellet ved de skotske og kastiljanske kongehusene) mener jeg den norske tradisjonen for dronningkroninger helt klart viser et ønske om en tilnærming til det engelske og franske kongehuset. Som Jessica Nelson har påpekt var et slikt kroningsritual sentralt for dronningens status, ved at hun fikk legitimitet gjennom den kirkelige salvingen og kroningen.

I tillegg til at dronning Ingeborg ble den første norske dronningen som ble kronet, var hun den første norske dronningen som fikk morgengavelen. Disse to nye elementene var sammen med på å understreke dronningens posisjon, sikre legitimiteten til de kommende arvingene gjennom en kirkelig velsignelse, samt sikre dronningens økonomiske underhold dersom hun overlevde ektemannen. Ved at det norske kongehuset kronet sine dronninger var det større sannsynlighet for at de var attraktive i ekteskapsnettverket – det ville være gunstig

for andre lands kongehus og aristokrati at deres kvinnelige slektninger fikk makt og ære, og en kroning var den største æren som kunne skjenkes.

I lys av tidligere forskning, hvor ekteskapsprosessene har vært brukt som et ledd i en større politisk og dynastisk kontekst, tilfører min undersøkelse et nytt element. Ved å undersøke ekteskapsprosessenes detaljer, satt i en vesteuropeisk sammenheng, har jeg i denne oppgaven bidratt til å se hvordan utviklingen innen forhandlingsmønster, bryllupsfeiring og elementet med dronningkroninger var med på å forankre det norske kongehuset som en sentral og attraktiv aktør på den europeiske scenen.

Undersøkelsen har derimot vist hvor mye det er å hente innenfor denne tematikken. Da jeg startet høsten 2016 favnet den langt bredere enn det som har blitt sluttresultatet. For videre forskning mener jeg det kan være interessant å se på dronningenes politiserende rolle slik det er gjort i internasjonal forskning, og som Henriette Mikkelsen Hoel til dels har gjort i sin masteroppgave om dronning Eufemia. Ved å la dronningenes rolle ligge til grunn kan det være interessant å gjøre et lignende arbeid som jeg har gjort i denne oppgaven. En interessant undersøkelse kan være å sammenligne norske enkedronningers potensielle aktive deltakelse i sønners formynderstyre, slik man ser tendenser til ved andre vesteuropeiske kongehus. En annen undersøkelse som er nært knyttet til min oppgave er å se lengre tilbake i tid, og se på om det norske kongehuset på et tidspunkt opererte med en særnorsk ekteskapspraksis. Jeg håper allikevel at jeg med min undersøkelse har gjort et bidrag til hvordan det norske kongehuset, gjennom målrettet fokus på implementering av vesteuropeiske skikker og tradisjoner i egen ekteskapspraksis, hevdet seg blant kongehusene i Europa i høymiddelalderen.

Bibliografi

Kilder

Biskop Arnes saga, oversatt av Gunhild og Magnús Stefánsson, Oslo 2007.

Diplomatarium Danicum 2. række V-VI (DD), Franz Blatt, C. A. Christensen og Kåre Olsen (red.), København 1943-48.

Diplomatarium Norvegicum I-XIX (DN) C.C.A. Lunge, C.R. Unger m.fl. (utg.), Christiania og Oslo 1849-1995.

Erikskrøniken (EK), oversatt av Erik Carlquist og Peter C. Hogg, Lund 2012.

Håkon Håkonssons saga (HHS), oversatt av Kr. Audne, i Finn Hodnebo og Hallvard Magerøy (red.) *Noregs Kongesoger*. Jubileumsutgave bind 4, Oslo 1979.

Kongespeilet (KS), oversatt av Anton Wilhelm Brøgger, De norske bokklubbene 2000.

Lanercost-krøniken (LK), oversatt av Sir Herbert Maxwell, Cribyn 2001.

Regesta Norvegica (RN) I-III, Erik Gunnes m.fl. (utg.), Kjeldeskriftsfondet, Oslo 1978-1989.

Saga om baglere og birkebeiner (BaglS), oversatt av Gunnar Pedersen, i Finn Hodnebo og Hallvard Magerøy (red.) *Noregs Kongesoger*. Jubileumsutgave bind 3, Oslo 1979.

Sverres saga (SvS), oversatt av Halvdan Koht, i Finn Hodnebo og Hallvard Magerøy (red.) *Noregs Kongesoger*. Jubileumsutgave bind 3, Oslo 1979.

Oppslagsverk

Bjørge, Narve (2009, 13. februar): «Eirik 2. Magnusson» i *Norsk biografisk leksikon*, https://nbl.snl.no/Eirik_2_Magnusson, sist aksessert 05.04.2017.

Bjørge, Narve (2009, 13. februar): «Margrete Aleksandersdotter» i *Norsk biografisk leksikon*, https://nbl.snl.no/Margrete_Aleksandersdotter, sist aksessert 05.04.2017.

Bjørge, Narve (2009, 13. februar): «Margrete Eriksdotter» i *Norsk biografisk leksikon*, https://nbl.snl.no/Margrete_Eriksdotter, sist aksessert 10.04.2017.

Helle, Knut (2009, 13. februar): «Magnus 5. Erlingsson» i *Norsk biografisk leksikon*, https://nbl.snl.no/Magnus_5_Erlingsson, sist aksessert 22.03.2017.

Helle, Knut (2009, 13. februar): «Margrete Skulesdatter» i *Norsk biografisk leksikon*, https://nbl.snl.no/Margrete_Skulesdatter, sist aksessert 22.03.2017.

Helle, Knut (2009, 13. februar): «Agnes Håkonsdatter» i *Norsk biografisk leksikon*, https://nbl.snl.no/Agnes_H%C3%A5konsdatter, sist aksessert 10. mai 2017.

Litteratur

- Arnórsdóttir, Agnes S.: *Property and Virginity: The Christianization of Marriage in Medieval Iceland 1200-1600*, Aarhus 2010.
- Arnórsdóttir, Agnes & Nors, Thyra: «Ægteskab i Norden og det europeæiske perspektiv – overvejelser om især danske og islandske normer for ægteskab i 12.-14. århundrede» i Kari Melby, Anu Pylkkänen & Bente Rosenbeck (red.) *Ægteskab i Norden fra Saxo til i dag*, København 1999: 27-54.
- Bagge, Sverre: *From Viking Stronghold to Christian Kingdom: State Formation in Norway, c. 900-1350*, København 2010.
- Bagge, Sverre: «Kvinner i politikken i middelalderen» i Ingvild Øye *Middelalderkvinner – liv og virke*. Onsdagskvelder i Bryggens Museum – IV, Bergen 1989.
- Berg, Sigrun Høgetveit: *Kristenrettspraksis i norsk seinmellomalder*, Trømsø 2004.
- Bjørge, Narve: «800-1536. Makt – og avmakt» i Narve Bjørge, Øystein Rian & Alf Kaartvedt *Selvstendighet og union. Fra middelalderen til 1905* (Norsk utenrikspolitikk historie. Bind 1), Oslo 1995.
- Brégaint, David: *Vox regis. Royal Communication in High Medieval Norway*, Trondheim 2014.
- Brooke, Christopher: *The Medieval Idea of Marriage*, Oxford 1989.
- Bumke, Joachim: *Courtly Culture: Literature and Society in the High Middle Ages*, New York 2000.
- Damsholt, Nanna: «Ægteskab i dansk middelalder» i Kari Melby, Anu Pylkkänen & Bente Rosenbeck (red.) *Ægteskab i Norden fra Saxo til i dag*, København 1999: 55-69.
- Duby, Georges: *Love and Marriage in the Middle Ages*, Cambridge 1994.
- Duggan, Anne J.: «Introduction» i Anne J. Duggan (red.) *Queens and Queenship in Medieval Europe*, Woodbridge 1995: xv-xxii.
- Earenfight, Theresa: *Queenship in Medieval Europe. Queenship and Power*, Basingstoke 2013.
- Frøhaug, Rune: *Brikker i spill: en studie av bakgrunnen for norsk-skotske ekteskapsavtaler 1280-1293*, Trondheim 2015.
- Giesy, Ralph E.: «Inaugural Aspects of French Royal Ceremonials» i János M. Bak (red.) *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, California 1990: 35-45.
- Goff, Jacques Le: «A Coronation Program for the Age of Saint Louis: The Ordo of 1250» i János M. Bak (red.) *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, California 1990: 46-57.

- Grant, Lindy: *Blanche of Castile, Queen of France: Power, Religion and Culture in the Thirteenth Century*, New Haven 2016.
- Hansen, Lars Ivar (red.): *Family, Marriage and Property Decolution in the Middle Ages*, Tromsø 2000.
- Helle, Knut: *Konge og gode menn i norsk riksstyring ca. 1150-1319*, Bergen 1972.
- Hoel, Henriette Mikkelsen: *Eufemia - fyrstedatteren fra Rügen: En undersøkelse av dronning Eufemias politiske og kulturelle rolle*, Oslo 2012.
- Hoel, Henriette Mikkelsen: «Fyrstedatteren fra Rügen som ble norsk dronning» i Bjørn Bandlien (red.) *Eufemia: Oslos middelalderdronning*, Oslo 2012.
- Hoffmann, Erich: «Coronations and Coronation Ordines in Medieval Scandinavia» i János M. Bak (red.) *Coronations. Medieval and Early Modern Monarchic Ritual*, California 1990.
- Holck, Per: *Fyrst Wizlaw og hans datter Eufemia i Oslo*, St. Hallvard 1975.
- Holck, Per: *Litt mer om Eufemia, Witzlavs datter*, Forum medievale 2, 1982.
- Howell, Margaret: *Eleanor of Provence: Queenship in Thirteenth-Century England*, Malden 1998.
- Howell, Margaret: «Royal Women of England and France in the Mid-Thirteenth Century: A Gendered Perspective» i Björn K.U Weiler & Ifor W. Rowlands (red.) *England and Europe in the Reign of Henry III (1216-1272)*, Aldershot 2002: 163-178.
- Imsen, Steinar: «Late Medieval Queenship» i Anne J. Duggan (red.) *Queens and Queenship in Medieval Europe*, Woodbridge 1995: 53-74.
- Imsen, Steinar: *Våre dronninger: fra Ragnhild Eriksdatter til Sonja*, Oslo 1991.
- Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*, 2. utgave Oslo 1999.
- Krishner, Julius: *Marriage, Dowry, and Citizenship in Late Medieval and Renaissance Italy*, London 2015.
- McDonald, R. Andrew: *The Kingdom of the Isles: Scotland's Western Seaboard, c. 1100-1336*, East Linton 1997.
- Nelson, Jessica: «Scottish Queenship in the Thirteenth Century» i *Thirteenth Century England XI*, Proceeding of the Gregynog Conference, 2005. Boydell and Brewer 2007.
- Parsons, John Carmi: *Eleanor of Castile: Queen and Society in Thirteenth-Century England*, New York 1995.

- Parsons, John Carmi: «Introduction: Family, Sex, and Power: The Rhythms of Medieval Queenship» i John C. Parsons (red.) *Medieval Queenship*, New York 1998a: 1-12.
- Parsons, John Carmi: «Mothers, Daughters, Marriage, Power: Some Plantagenet Evidence, 1150-1500» i John C. Parsons (red.) *Medieval Queenship*, New York 1998b: 63-78.
- Poulet, André: «Capetian Women and the Regency» i John C. Parsons (red.) *Medieval Queenship*, New York 1998: 93-116.
- Sawyer, Birgit: *Kvinner og familj i det forn- och medeltida Skandinavien*, Skara 1992.
- Skovgaard-Petersen, Inge: «Queenship in Medieval Denmark» i John C. Parsons (red.) *Medieval Queenship*, New York 1998: 25-42.
- Svenskerud, Jon Martin: *Fra løver til lam? Høviskhed og voldsbruk i hirden – ideal og praksis 1177 – ca. 1270*, Trondheim 2016.
- Wærdahl, Randi Bjørshol: «A well-adjusted immigrant: Isabella Bruce, queen dowager of Norway, 1299-1358» i Elizabeth Ewan et al. (red.) *Gender and Mobility in Scotland and Abroad*, under publisering 2017.
- Wærdahl, Randi Bjørshol: «Dronning Isabella Bruce» i Bjørn Bandlien (red.) *Eufemia: Oslos middelalderdronning*, Oslo 2012.
- Wærdahl, Randi Bjørshol: «Gautr Jónsson of Mel: Craftsman of Battle and Chief Oral Source of Håkonar saga» i Jón Viðar Sigurðsson & Sverrir Jakobsson (red.) *Sturla Þórðarson: Skald, Chieftain and Lawman*, Brill 2017: 107-19.
- Wærdahl, Randi Bjørshol: *Norges konges rike og hans skattland. Kongemakt og statsutvikling i den norrøne verden i middelalderen*, Trondheim 2006.
- Øye, Ingvild: «Kvinner, kjønn og samfunn. Fra vikingtid til reformasjon» i Ida Blom & Sølvi Sogner (red.) *Med kjønnsperspektiv på norsk historie: fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. 2. utg. 2. opplag Oslo 2006: 19-102.